

Q S Q X E P E A

„AD FONTES”

40

1654

22.638

Traité de Péréïaslav

entre Bohdan Chmielnicki, Hetman de l'armée Zaporogue, et Alexis Mikhaïlovitch, Autocrate de toute la Russie, conclu par l'intermédiaire des Ambassadeurs du Czar : le Proche Boyard Basile Boutourline et compagnons ; et des Envoyés de l'Hetman : le Juge de l'armée Samoïlo Bohdanovitch et compagnons.

Texte original avec traduction française.

- III -

LAUSANNE
RÉDACTION DE « L'UKRAINE »
23, Avenue de la Gare.
1916

Ces actes sont reproduits d'après les sources suivantes : 1. *Collection des chartes et des traités de l'Empire russe* conservés au Collège Impérial des affaires étrangères, Partie III, Moscou 1822, imprimée par l'ordre de l'Empereur (contient les actes marqués ici par A, B, E) ; 2. *Collection complète des lois de l'Empire russe*, Tome I, Saint-Pétersbourg 1830, imprimée par l'ordre de l'Empereur Nicolas Ier (contient les actes A, D, E) ; et D. N. Bantych-Kamensky : Source de l'Histoire de la Petite Russie I, dans le *Recueil de la Société Impériale de l'histoire de la Russie*, Livre I, Moscou 1858 (contient A, C, D, E).

W. STEPANKOWSKI. •

Lausanne, avril 1916.

Traité de Bohdan Chmielnicki.

A.

- I -

Extrait du Rapport des Ambassadeurs russes :

le Proche Boyard Basile Boutourline, Ivan Alferieff, Grand-Officier de la Couronne, et Larion Lopoukhine, Premier Secrétaire à la Douma, qui furent délégués auprès de l'Hetman Bohdan Chmielnicki à Péréiaslav¹.

И того жъ числа (6 Генваря, 1654 г.) Гетманъ Богданъ Хмельницкой въ Переяславль пріѣхалъ, за часъ до вечера, а писарь Иванъ Выговской пріѣхалъ Генваря въ 7-й день, и Полковники и Сотники съѣхались въ Переяславль же, и Генваря въ 7-мъ же числѣ къ Боярину Василью Васильевичу Бутурлину съ товарищи прислалъ Гетманъ Богданъ Хмельницкой Переяславскаго Полковника, Павла Тетерю, чтобъ ему, Гетману, съ ними видѣца, а Государевы бѣ грамоты въ то время и не подавать и рѣчи никакой не говорить.

И приказано къ Гетману съ Полковникомъ, что Бояринъ Василій Васильевичъ съ товарищи съ нимъ Гетманомъ, видѣца ради, а гдѣ видѣца, и онъ бы, Гетманъ, о томъ къ нимъ приказалъ.

И Гетманъ приказывалъ, что онъ будетъ у Боярина у Василья Васильевича на подворье того же числа, въ вечеру.

И въ вечеру пріѣхали отъ Гетмана Писарь Иванъ Выговской да Полковникъ Павелъ Тетеря, а сказавъ, что Гетманъ будетъ къ нимъ, тотчасъ поѣхалъ къ Гетману.

И того жъ числа въ вечеру пріѣхалъ къ Боярину Василью Васильевичу на дворъ Гетманъ Богданъ Хмельницкой, а съ нимъ пріѣхали Писарь Иванъ Выговской да Переясловской Полковникъ Павелъ Тетеря.

И Бояринъ Василій Васильевичъ съ товарищи говорили Гетману: Присланы

Et le même jour (6 janvier 1654), une heure avant le soir, arriva à Péréiaslav l'Hetman Bohdan Chmielnicki; le Secrétaire Ivan Wyhowski arriva le 7 janvier, et les Colonels et les Centurions arrivèrent également à Péréiaslav. Et à la même date du 7 janvier, l'Hetman Bohdan Chmielnicki envoya au Boyard Basile Basilevitch Boutourline et à ses compagnons, le Colonel de Péréiaslav, Paul Tetera, chargé de leur annoncer que lui, l'Hetman, désirait les voir; la lettre du Souverain ne devait pas être remise au même moment, de même qu'aucun discours ne devait être prononcé.

Et l'on fit savoir à l'Hetman, par l'intermédiaire du Colonel, que le Boyard Basile Basilevitch, avec ses compagnons, le saluerait, lui, l'Hetman, avec joie et qu'il veuille bien les informer du lieu de l'entrevue.

Et l'Hetman fit savoir qu'il serait le soir du même jour chez le Boyard Basile Basilevitch, à l'hôtellerie.

Et le soir, arrivèrent de la part de l'Hetman, le Secrétaire Ivan Wyhowski et le Colonel Paul Tetera, et après avoir annoncé l'arrivée de l'Hetman, ils retournèrent immédiatement auprès de lui.

Et le soir du même jour, l'Hetman Bohdan Chmielnicki arriva, accompagné du Secrétaire Ivan Wyhowski et du Colonel de Péréiaslav Paul Tetera, chez le Boyard Basile Basilevitch.

Et le Boyard Basile Basilevitch et ses compagnons adressèrent ainsi la parole à

¹ Выписка изъ Статейнаго списка бывшихъ въ Переяславль у Гетмана Богдана Хмельницкаго Россійскихъ Пословъ, Ближняго Боярина Василья Бутурлина, Окольного Ивана Алферьева, и Думнаго Дьяка Ларіона Лопухина.

они отъ Великаго Государя Царя и Великаго Князя, Алексѣя Михайловича, всеа Русіи Самодержца и многихъ Государствъ Государя и Обладателя, съ его Государевымъ милостивымъ полнымъ Указомъ, по его, Гетманову, челобитью и всего войска Запорожскаго, и чтобъ завтра, Генваря въ 8 день, ему, Гетману, Государеву грамоту подать и Государевъ милостивой Указъ сказать на съѣзжемъ дворѣ; а подавъ бы Государеву грамоту и сказавъ Государевъ милостивой Указъ, того жъ дни итти въ церковь и учинить ему, Гетману, и Полковникомъ и инымъ начальнымъ и всякимъ людямъ вѣру, какъ имъ быти подъ Государевою высокою рукою.

И Гетманъ говорилъ, что Великому Государю, Царю и Великому Князю, Алексѣю Михайловичу, всеа Русіи Самодержцу, они со всемъ войскомъ Запорожскимъ служити и принять во всемъ душами своими ради, и головы свои за Государское многолѣтнее здоровье складывать и вѣру ему, Государю, учинити Генваря въ 8 день, и во всемъ по его, Государевъ, волѣ быти готовы; а завтра де рано Полковники всеъ будутъ у него, и онъ де съ ними поговоря, будетъ на съѣзжей дворѣ, и выслушавъ Государеву грамоту и Государевъ милостивой Указъ поговорить ему будетъ съ Полковники, а поговоря съ Полковники и съ начальными людьми, итти въ соборную церковь и учинити Государю вѣру.

Да Гетманъ же и Писарь Иванъ Выговскій говорили: Милость де Божія надъ нами, яко же древле при Великому Князѣ Владиміръ, такъ же и нынѣ сродникъ ихъ, Великій Государь, Царь и Великій Князь, Алексѣй Михайловичъ, всеа Русіи Самодержецъ, призрѣлъ на свою Государеву отчину, Кіевъ, и на всю Малую Русь милостью своею; яко Орелъ покрываетъ гнѣздо свое, тако и онъ, Государь, изволилъ насъ принять подъ свою Царскаго Величества высокую руку, а Кіевъ и вся Малая Русь вѣчное ихъ Государскаго Величества; а мы де всеъ Великому Государю, Его Царскому Величеству, служить и принять во всемъ душами своими, и головы свои за Его Государское многолѣтнее здоровье складывать ради.

И о томъ о всемъ писано ко Государю

l'Hetman : Qu'ils venaient comme ambassadeurs du Grand Souverain, Czar et Grand-Duc Alexis Mikhaïlovitch, Autocrate de toute la Russie et Souverain et Maitre de nombreux Etats, avec les pleins pouvoirs et le gracieux Ukase du Souverain, conformément à l'humble demande de lui, l'Hetman et de toute l'armée Zaporogue, et qu'ils désiraient lui remettre le lendemain, 8 janvier, la lettre du Souverain, et annoncer à l'hôtellerie le gracieux Ukase du Souverain; et aussitôt que la lettre du Souverain serait remise et le gracieux Ukase du Souverain annoncé, lui, l'Hetman, avec les Colonels et les autres Chefs et tous les gens, se rendrait le même jour à l'église et prêterait serment au Souverain.

Et l'Hetman répliqua que lui et toute l'armée Zaporogue voulaient servir de tout cœur le Grand Souverain, Czar et Grand-Duc Alexis Mikhaïlovitch, Autocrate de toute la Russie, et qu'ils étaient prêts à risquer leur tête pour le bonheur durable du Souverain et à prêter serment à lui, Souverain, le huitième jour de janvier, et à se conformer en tout à la volonté du Souverain. Et le lendemain matin — dit-il — tous les Colonels iront chez lui, et après avoir parlé avec eux, il se rendra à l'hôtellerie et après avoir écouté la lettre et le gracieux Ukase du Souverain, il aura à se concerter avec les Colonels, et après avoir parlé avec eux et les autres Chefs, on ira à la cathédrale et on prètera serment au Souverain.

Et l'Hetman ainsi que le Secrétaire Ivan Wyhowski parlèrent ainsi : La Providence de Dieu est avec nous, car, comme autrefois, au temps du Grand-Duc Vladimir, son parent, le Grand Souverain, Czar et Grand-Duc Alexis Mikhaïlovitch, Autocrate de toute la Russie, accorde aujourd'hui ses faveurs à Kiev, le patrimoine de Sa Grandeur, ainsi qu'à toute la Petite-Russie; comme un aigle protège son aire, Sa Majesté Czarienne, le Souverain, daigne aussi nous prendre sous sa haute main, et Kiev ainsi que toute la Petite-Russie appartiennent à jamais à Sa Majesté Czarienne; et nous sommes tous prêts à servir le Grand Souverain, Sa Majesté Czarienne, à lui être fidèles en tous points et à risquer notre tête pour le bonheur perpétuel du Souverain.

Et de grand matin, le 8 janvier, un mes-

Парю и Великому Князю, Алексею Михайловичу, всеа Русии съ Парфешемъ Таболинымъ Генваря въ 8 числѣ, съ утра рано.

И того жъ числа отъ Гетмана Богдана Хмельницкаго приходилъ Писарь Иванъ Выговской и сказывалъ Боярину Василью Васильевичю съ товарищи: Была де у Гетмана тайная Рада съ Полковники и съ Судьями и съ войсковыми Ясаулы, и Полковники де и Судьи и Ясаулы подь Государеву высокую руку подклонилъся.

И по тайной Радѣ, которую Гетманъ имѣлъ съ Полковники своими съ утра того жъ дни, во второй часъ дни бито въ барабанъ съ часъ времени на собрание всего народа слышать совѣтъ о дѣлѣ хотящемъ совершиться.

И какъ собралося великое множество всякихъ чиновъ людей, учинили кругъ пространный, про Гетмана и про Полковниковъ, а потомъ и самъ Гетманъ вышелъ подь бунчукомъ, а съ нимъ Судьи и Ясаулы, Писарь и всѣ Полковники, и сталъ Гетманъ посреди круга, а Ясауль войсковой велѣлъ всѣмъ молчать; потомъ какъ всѣ умолкли, началъ рѣчь Гетманъ ко всему народу говорить:

„Панове Полковники, Ясаулы, Сотники и все войско Запорожское, и вси православнии Християнѣ! Вѣдомо то вамъ всѣмъ какъ насъ Богъ свободилъ изъ рукъ враговъ, гонящихъ Церковь Божию и озлобляющихъ все Християнство нашего Православія Восточнаго, что уже шесть лѣтъ живемъ безъ Государя въ нашей землѣ въ безпрестанныхъ браняхъ и кровопролитяхъ съ гонители и враги нашими, хотящими искоренити Церковь Божию, дабы имя Руское не помянулось въ земли нашей, что уже вельми намъ всѣмъ докучило, и видимъ, что нельзя намъ жити болѣ безъ Царя; для того нынѣ собрали есмя Раду, явную всему народу, чтобъ есте себѣ съ нами обрали Государя изъ четырехъ, котораго вы хотите: первый Царь есть Турекій, который многожды черезъ Польшу своихъ призывалъ насъ подь свою область; второй Ханъ Крымскій; третій Король Польскій, которой, будетъ сами похочемъ, и теперъ насъ еще въ преж-

sage concernant tout cela fut envoyé par Parthène Taboline au Souverain, Czar et Grand-Duc de toute la Russie, Alexis Mikhailovitch.

Et le même jour, envoyé par l'Hetman Bohdan Chmielnicki, vint le Secrétaire Ivan Wyhowski qui dit au Boyard Basile Basilevitch et à ses compagnons qu'un Conseil secret était tenu chez l'Hetman, auquel étaient présents les Colonels, les Juges et les Assaouls de l'armée, et que les Colonels, les Juges et les Assaouls se soumettaient à la haute main du Souverain.

Et après le Conseil secret que l'Hetman avec ses Colonels avait tenu le matin du même jour, à deux heures de l'après-midi, on battit le tambour pendant une heure, afin que tout le peuple se rassemblât et apprît l'arrêt du Conseil en ce qui concernait l'œuvre à accomplir.

Et lorsqu'une grande foule de gens de tous rangs se furent rassemblés, on forma un grand cercle pour recevoir l'Hetman et les Colonels, et aussitôt après apparut l'Hetman lui-même sous le bountchouk, et avec lui les Juges et les Assaouls, le Secrétaire et tous les Colonels, et l'Hetman prit place au milieu du cercle et l'Assaoul de l'armée ordonna à tous d'observer le silence; lorsque le peuple rassemblé se tut, l'Hetman commença à parler ainsi:

« Messieurs les Colonels, Assaouls, Centurions et toute mon armée Zaporogue et tous les Chrétiens Orthodoxes! A vous tous il est connu comment Dieu nous délivra des mains de nos ennemis qui persécutent l'Eglise de Dieu et irritent toute la Chrétienté Orientale, que déjà depuis six années nous vivons sans Monarque dans notre pays, dans des guerres continuelles et parmi l'effusion de sang avec nos persécuteurs et nos ennemis qui veulent exterminer l'Eglise de Dieu, afin que le nom Ruthène ne puisse pas subsister dans notre pays, ce qui nous est déjà à nous tous très répugnant, et nous voyons que nous ne pouvons plus vivre sans Czar; c'est pourquoi nous avons réuni aujourd'hui cette Assemblée populaire afin que, parmi quatre Maîtres, vous puissiez, d'accord avec nous, vous en choisir un, celui que vous désirez: le premier est le Czar de Turquie, qui nous a offert à maintes reprises sa suprématie par ses Ambassadeurs; le deuxième, le Khan de

„нюю ласку принять можетъ; четвертый
 „есть Православный Великій Россіи Го-
 „сударь Царь и Великій Князь, Алексѣй
 „Михайловичъ, вѣса Русіи Самодержецъ
 „Восточной, котораго мы уже шесть лѣтъ
 „безпрестанными моленіи нашими себѣ
 „просимъ; тутъ, котораго хотите, изби-
 „райте. Царь Турскій есть бусурманъ;
 „всѣмъ вамъ вѣдомо, какъ братія наши,
 „православніи Христіанѣ, Греки бѣду
 „терпятъ и въ какомъ суть отъ безбож-
 „ныхъ утѣсеніи; Крымской Ханъ тоже
 „бусурманъ, котораго мы по нужди и въ
 „дружбу принявши, каковыя нестерпимыя
 „бѣды приняли есмя! Какое плѣненіе,
 „какое нещадное пролитіе крови Христіан-
 „скіе, отъ Польскихъ Пановъ утѣсенія,
 „никому вамъ сказывать не надобеть;
 „сами вы всѣ вѣдаете, что лучше Жида
 „и пса, нежели Христіанина, брата на-
 „шего, почитали. А Православный Хри-
 „стіанскій Великій Государь, Царь Во-
 „сточный, есть съ нами единого Благо-
 „честія, Греческаго закона, единого испо-
 „вѣданія, едино есмя тѣло Церкви съ
 „Православіемъ Великія Россіи, Главу
 „имуще Иисуса Христа. Той Великій Го-
 „сударь Царь Христіанскій, сжалившись
 „надъ не терпимымъ озлобленіемъ Пра-
 „вославныя Церкви въ нашей Малой
 „Россіи, шесть лѣтнихъ нашихъ моленій
 „безпрестанныхъ не презривши, теперь
 „милостивое свое Царское сердце къ
 „намъ склонивши, своихъ великихъ ближ-
 „нихъ людей къ намъ съ Царскою ми-
 „лостью своею прислати изволилъ, кото-
 „раго естли со усердіемъ возлюбимъ,
 „кромѣ Его Царскія высокія руки, бла-
 „готинѣйшаго пристанища не обрящемъ;
 „а будетъ кто съ нами не согласуетъ,
 „теперь, куды хочетъ—вольная дорога.“
 Къ симъ словамъ весь народъ возопилъ:
 „*Во имя подъ Царя Восточнаго, Право-*
 „*славнаго, крѣпкою рукою въ нашей бла-*
 „*гочестивой вѣрѣ умирати, нежели не-*
 „*навистнику Христову, поганину доста-*
 „*тись.*“

» Crimée; le troisième, le Roi de Pologne
 » qui, si nous le désirions encore nous-mê-
 » mes, nous accorderait ses anciennes fa-
 » veurs; le quatrième est le Souverain Or-
 » thodoxe de la Grande Russie, Czar et
 » Grand-Duc Alexis Mikhaïlovitch, Auto-
 » crate oriental de toute la Russie, que nous
 » avons déjà cherché à gagner depuis six
 » années par d'instances prières; mainte-
 » nant, choisissez celui que vous désirez.
 » Le Czar de Turquie est un musulman,
 » vous savez tous combien les Grecs, nos
 » frères Orthodoxes, endurent de misères, et
 » combien ils sont opprimés par les Impies.
 » Le Khan de Crimée est aussi un musul-
 » man, et quelles souffrances insupporta-
 » bles avons-nous dû endurer depuis que
 » nous l'avons reçu par nécessité en notre
 » amitié! Quel joug, quelle effusion sans
 » merci de sang Chrétien, quelle oppres-
 » sion du côté des Rois de Pologne, per-
 » sonne n'a besoin de vous l'apprendre
 » maintenant; vous savez tous vous-mêmes
 » qu'un Juif, même un chien, était estimé
 » davantage que nos frères Chrétiens. Et
 » le Grand Maître Chrétien Orthodoxe, le
 » Czar de l'Orient appartient comme nous
 » à la même Foi, au même rite Grec, à la
 » même confession; nous et la religion Or-
 » thodoxe de la Grande Russie ne formons
 » qu'un corps religieux dont Jésus-Christ
 » est la Tête. Ce Grand Souverain, le Czar
 » Chrétien, daigne, après avoir eu pitié de
 » l'Eglise Orthodoxe de la Petite-Russie,
 » déshonorée d'une manière insupportable,
 » et avoir exaucé les prières incessantes
 » que nous lui adressâmes pendant six an-
 » nées, maintenant qu'il a porté son gracieux
 » amour Czarien sur nous, nous envoyer
 » ses grands et ses proches, chargés
 » de nous transmettre ses gracieuses
 » commissions Czariennes, et si nous lui
 » offrons notre amour sincère, nous ne
 » trouverons nulle part ailleurs un refuge
 » plus paisible que sous sa haute main Sou-
 » veraine; et s'il se trouve l'un d'entre vous
 » qui ne partage pas notre opinion, il est
 » libre, pour lui, d'aller de quelque côté qu'il
 » veuille.» A ces mots, le peuple s'écria :
 « *Nous préférons mourir sous la main puis-*
 « *sante du Czar de l'Orient, Orthodoxe,*
 » dans notre véritable foi, plutôt que de
 » nous livrer au païen et au contempteur
 » du Christ. »

Потомъ Полковникъ Переяславской, Тетера, ходячи въ кругу на все стороны, спрашивалъ: Все ли тако соизволяете? Реки весь народъ: Все единодушно. Потомъ Гетманъ молялъ: Буди тако, да Господь Богъ нашъ сукрѣпитъ подъ Его Царскою крѣпкою рукою. А народъ по немъ все единогласно возопилъ: „*Боже! утѣрди, Боже! укрѣпи, чтобъ все мы во тѣмъ всеедино были!*“

И послѣ того Писарь, Иванъ Выговской, пришедши говорилъ, что де Козаки и мещанѣ все подъ Государеву высокую руку подклонились.

И Января въ 8 числѣ Гетманъ, Богданъ Хмельницкій, и Писарь, Иванъ Выговской, и Обозничей, и Судья, и Полковники, и Ясаулы войсковые, и Сотники, и Атаманы у Боярина Василья Васильевича Бутурлина съ товарищи на съѣзжемъ дворѣ были.

И Бояринъ Василій Васильевичъ говорилъ Гетману, Богдану Хмельницкому, рѣчь.

А молялъ:

„*Божіею милостію, Великій Государь Царь и Великій Князь, Алексѣй Михайловичъ, всеа Русіи Самодержецъ и многихъ Государствъ Государь и Обладатель, прислалъ къ тебѣ, Богдану Хмельницкому, Гетману войска Запорожскаго, и ко всему войску Запорожскому, свою Царскаго Величества грамоту.*“

И тое Государеву грамоту ему отдалъ; а какъ Государеву грамоту Бояринъ Василій Васильевичъ Гетману отдалъ, и тое Государеву грамоту Гетманъ принялъ съ великою радостію; а принявъ Государеву грамоту, поцеловалъ и, распечатавъ, отдалъ Писарю, Ивану Выговскому, и велѣлъ ему вычестъ при всѣхъ войска Запорожскаго начальныхъ и всякихъ людей въ слухъ; и тое Государеву грамоту Писарь, Иванъ Выговской, чоль всѣмъ людямъ явно, и, выслушавъ Государеву грамоту, Гетманъ, и Полковники, и всякихъ чиновъ люди, Государской милости обрадовались, и говорилъ Гетманъ, что Великому Государю Царю и Великому Князю, Алексѣю Михайловичю, всеа Русіи Самодержцу, онъ, Гетманъ, Богданъ Хмельницкій, со всемъ войскомъ Запорожскимъ служить и прямити вседушно и за Государское многолѣтнее здоровье головы складывать ради,

Ensuite, le Colonel de Péréaslav Tetera, faisant le tour du cercle, demanda de tous côtés: «Etes-vous tous de la même opinion?» — Toute la foule répondit: «Tous comme un seul homme.» L'Hetman dit alors: «Qu'il en soit ainsi, que Dieu bénisse notre soumission à sa main forte Czarienne.» Et tous de s'écrier d'une voix unanime: «*Que Dieu bénisse cette œuvre, que Dieu la consolide afin que nous soyons tous unis à jamais!*»

Et le Secrétaire Ivan Wyhowski vint ensuite et rapporta que tous les Cosaques et les bourgeois s'étaient soumis à la haute main du Souverain.

Et le 8 janvier, l'Hetman Bohdan Chmielnicki, le Secrétaire Ivan Wyhowski, et le Quartier-Maitre et les Juges, les Colonels, les Assaouals de l'armée, les Centurions et les Atamans se présentèrent à l'hôtellerie chez le Boyard Basile Basilevitch Boutourline et ses compagnons.

Et le Boyard Basile Basilevitch s'adressa à l'Hetman Bohdan Chmielnicki.

Et il parla ainsi:

«*Par la grâce de Dieu, le Grand Souverain, Czar et Grand-Duc Alexis Mikhaïlovitch, Autocrate de toute la Russie, et Souverain et Maitre de nombreux Etats, t'envoie à Toi, Bohdan Chmielnicki, Hetman de l'armée Zaporogue et à toute l'armée Zaporogue, la lettre de Sa Majesté Czarienne.*»

Et il lui remit la lettre du Souverain; et lorsque le Boyard Basile Basilevitch eut remis la lettre du Souverain à l'Hetman, — l'Hetman la reçut avec une grande joie, la baisa, en rompit le cachet, puis la remit au Secrétaire Ivan Wyhowski et lui ordonna de la lire à haute voix en présence de tous les chefs de l'armée Zaporogue et des assistants; et le Secrétaire Ivan Wyhowski lut publiquement la lettre du Souverain à tous les assistants, et après avoir écouté la lettre du Souverain, l'Hetman, les Colonels et tous les gens présents, se réjouirent de la faveur du Souverain, et l'Hetman dit que lui, l'Hetman Bohdan Chmielnicki et toute l'armée Zaporogue étaient prêts à servir le Grand Souverain, Czar et Grand-Duc Alexis Mikhaïlovitch, Autocrate de toute la Russie, à lui être loyaux et à risquer de tout cœur leur tête pour le bonheur durable du Souverain, et à prêter ser-

и вѣру Государю учинити, и во всемъ по Ево Государевъ волѣ быть готовы.

И Бояринъ Василій Васильевичъ молыль:

„Божією милостію, Великій Государь Царь и Великій Князь, Алексѣй Михайловичъ, всеа Русіи Самодержецъ и многихъ Государствъ Государь и Обладатель, жахуеть тебя, Гетмана Богдана Хмельницкаго, и Полковниковъ, и все войско Запорожское Православные Христіанскіе вѣры, велѣль васъ спросить о здорье?“

Да какъ Гетманъ и Полковники на Государевъ милости, что ихъ пожаловаль о здорье велѣль спросить, челомъ ударили, и про Государеву Цареву и Великаго Князя Алексѣя Михайловича всеа Русіи здорье спросили?

И Бояринъ Василій Васильевичъ молыль:

„Какъ мы поѣхали отъ Великаго Государя нашего, Царя и Великаго Князя, Алексѣя Михайловича, всеа Русіи Самодержца, отъ Его Царскаго Величества, и Великій Государь нашъ, Царь и Великій Князь, Алексѣй Михайловичъ, всеа Русіи Самодержецъ и многихъ Государствъ Государь и Обладатель, на своихъ великихъ и преславныхъ государствахъ Россійскаго Царствія далъ Богъ въ добромъ здорье.“

А постѣ того говорилъ Гетману:

„Божією милостію, Великій Государь Царь и Великій Князь, Алексѣй Михайловичъ, всеа Русіи Самодержецъ и многихъ Государствъ Государь и Обладатель, велѣль тебѣ говорить:

„Въ прошлыхъ годѣхъ и по нынешней по 162 годъ присылали къ Великому Государю нашему Царю и Великому Князю, Алексѣю Михайловичу, всеа Русіи Самодержцу и многихъ Государствъ Государю и Обладателю, къ Его Царскому Величеству, ты, Богданъ Хмельницкой, Гетманъ войска Запорожскаго, и все войско Запорожское бить челомъ, что Паны Рада и вся Рѣчь Посполитая на Православную Христіанскую Вѣру Греческаго закону и на свитые Божіе Восточные церкви возстали и гоненіе учинили большое, и отъ истинной Православной Христіанской Вѣ-

ment au Souverain et à être en tout dans Sa volonté Souveraine.

Et le Boyard Basile Basilevitch parla :

« Par la grâce de Dieu, le Grand Souverain Czar et Grand-Duc Alexis Mikhaïlovitch, Autocrate de toute la Russie, et Souverain et Maître de nombreux Etats, daigne saluer, Toi, l'Hetman, Bohdan Chmielnicki et les Colonels et toute l'armée Zaporogue de la religion Chrétienne Orthodoxe et s'informer de l'état de votre santé. »

Et lorsque l'Hetman et les Colonels eurent exprimé respectueusement leurs profonds remerciements pour ce témoignage de faveur du Souverain qui daignait les saluer et s'enquérir de leur état, ils demandèrent à leur tour des nouvelles du Souverain, Czar et Grand-Duc Alexis Mikhaïlovitch de toute la Russie.

Et le Boyard Basile Basilevitch répondit :

« Lorsque nous quittâmes notre Grand Souverain, Czar et Grand-Duc Alexis Mikhaïlovitch, Autocrate de toute la Russie, Sa Majesté Czarienne, notre Grand Souverain, Czar et Grand-Duc Alexis Mikhaïlovitch, Souverain et Maître de nombreux Etats, par la grâce de Dieu jouissait d'une bonne santé dans le vaste et superbe pays de l'Empire des Czars russes. »

Puis s'adressant à l'Hetman :

« Par la grâce de Dieu, le Grand Souverain Czar et Grand Duc Alexis Mikhaïlovitch, Autocrate de toute la Russie et Souverain et Maître de nombreux Etats, te fait dire :

« Au cours des années précédentes jusqu'à cette (7)162e année vous envoyâtes, Toi, Bohdan Chmielnicki, Hetman de l'armée Zaporogue, à Sa Majesté Czarienne, à notre Grand Souverain, Czar et Grand-Duc Alexis Mikhaïlovitch, Autocrate de toute la Russie, Souverain et Maître de beaucoup d'Etats, vos Envoyés pour annoncer respectueusement que les Conseils des Seigneurs et tout le Royaume de Pologne foulent aux pieds la Foi Chrétienne Orthodoxe de rite Grec, et sévissent contre les saintes églises Orientales, tandis qu'ils organisent de grandes persécutions et cherchent

ры, въ которой вы издавна живете, учили васъ отлучать и неволить къ своей Римской Вѣрѣ, и въ иныхъ мѣстѣхъ въ Корунѣ и въ Литвѣ благочестивые церкви запечатали, а въ иныхъ мѣстѣхъ учинили Унію и всякіе надъ вами гоненіе и поруганіе и злости нехристіянскіе чинили, а послѣ того и помирились съ вами, сперва подъ Зборовомъ, а послѣ подъ Бѣлою Церковію, на правдѣ своей не устояли, и церкви Божіи, которые въ договорѣ написаны были отдати изъ Унѣи не отдали, а которые не многіе и отданы были, и тѣ оборочены опять подъ Унѣю, и хотя Православную Христіянскую вѣру искоренити и святые Божіи церкви до конца разорити, войска свои на васъ собрали и многіе города и мѣста, и въ тѣхъ городѣхъ и мѣстѣхъ святые Божіи церкви осквернили и обругали и разорили, и православныхъ Христіянъ, духовнаго и мирскаго чину многихъ невинно замучали, и всякое злое поруганіе чинили. И вы, не хотя благочестивые Христіянскіе Вѣры отбыть и святыхъ Божіихъ церквей въ разореніи видѣть, по неволѣ призвавъ къ себѣ на помощь Крымскаго Хана съ Ордою, учили за Православную Христіянскую Вѣру и за святые Божіи церкви противъ ихъ стоять, а у Великаго Государя нашего, у Его Царскаго Величества, милости просите, чтобъ Великій Государь нашъ, Его Царское Величество, Православные Христіянскіе Вѣры искоренить и святыхъ Божіихъ церквей разорить гонителемъ вашимъ и клятвопреступникомъ не далъ, и надъ вами умилосердился, велѣлъ васъ, тебя, Гетмана, и все войско Запорожское принять подъ Свою Царскаго Величества высокую руку съ городами и землями, а вы Великому Государю нашему, Его Царскому Величеству, служить и за Его Государское здоровье противъ всякаго непріятели хотите стоять во вѣки.

„И по Указу Великаго Государя нашего, Его Царскаго Величества, приказывано къ вамъ, къ тебѣ, Гетману, къ Богдану Хмельницкому, и ко всему войску Запорожскому, что у Великаго Государя нашего, у Его Царскаго Величества, съ Яномъ Казимеромъ, Королемъ Польскимъ и Великимъ Княземъ Литовскимъ, вѣчное

à vous séparer de la véritable religion orthodoxe, dans laquelle vous vivez depuis des siècles, et à vous forcer à embrasser leur Religion Romaine, et que dans certaines régions de la Couronne polonoise et en Lithuanie, ils fermèrent les églises Orthodoxes, au contraire, créèrent l'Union dans d'autres endroits et vous persécutèrent, vous bafouèrent et vous maltraitèrent de la façon la plus indigne, malgré qu'ensuite, bien que vous fussiez réconciliés avec eux, d'abord à Zborow, ensuite à Bila Cerkow, ils ne tinrent pas leur parole et ne libérèrent pas de l'Union les temples divins qu'ils devaient affranchir selon le traité, et rendirent de nouveau à l'Union les quelques sanctuaires affranchis, et que, pour exterminer la foi Orthodoxe et détruire complètement les temples Saints, ils levèrent leurs troupes contre vous et diffamèrent, souillèrent et détruisirent beaucoup de villes, de lieux et de saintes églises, dans ces villes et lieux, torturèrent jusqu'à la mort beaucoup de Chrétiens Orthodoxes innocents appartenant à la classe ecclésiastique ou laïque, et perpétrèrent toutes sortes d'actes honteux. Et après que contraints par la nécessité, mais ne voulant pas abandonner la foi Orthodoxe et voir vos saintes églises en ruines, vous eûtes appelé à votre secours le Khan de Crimée avec sa Horde, vous vous vites forcés de commencer à combattre contre les Polonais pour la foi Chrétienne Orthodoxe et les saintes églises de Dieu; et que vous implorerez la faveur de notre Souverain, Sa Majesté Czarienne, pour qu'il ne permette pas que vos persécuteurs parjures exterminent la foi chrétienne orthodoxe et les saintes églises de Dieu; et qu'il ait pitié de vous et daigne te prendre Toi, l'Hetman et toute l'armée Zaporogue, avec les villes et cantons, sous la haute main de Sa Majesté Czarienne, et vous voudrez bien servir éternellement notre Grand Souverain, Sa Majesté Czarienne et marcher pour son bien-être contre tout ennemi.

» Et conformément à l'Ukase de notre Grand Souverain, Sa Majesté Czarienne, il fut porté à la connaissance de Toi, l'Hetman Bohdan Chmielnicki et de toute l'armée Zaporogue, qu'entre notre Grand Souverain Sa Majesté Czarienne et Jean-Casimir, Roi de Pologne et Grand-Duc de Lithuanie, une paix éternelle subsiste et

докончанье и Великому Государю нашему, Его Царскому Величеству, Государю Христіанскому, безъ причины вѣчнаго докончанья нарушить было немочно; а которые неправды учинились съ Королевскіе стороны къ нарушенью вѣчнаго докончанья, и Великій Государь нашъ, Его Царское Величество, ожидаетъ о томъ съ Королевскіе стороны по договору исправленья. А будетъ Король и Паны Рада по договору исправленія не учинять, и Великій Государь нашъ, Его Царское Величество, герцѣи имъ не будетъ, а за ихъ неправды учинеть противъ ихъ стоять, а ему, Гетману, и всему войску Запорожскому велить свой Царскаго Величества милостивой Указъ учинить.

„И вы, Богданъ Хмельницкой, Гетманъ войска Запорожскаго, и все войско Запорожское, Великому Государю нашему, Его Царскому Величеству, били челомъ: Будеть Его Царскому Величеству подь свою Государеву высокую руку приняты васъ не мочно, и Царское оъ Величество для Православныя Христіанскіе Вѣры и святыхъ Божіихъ церквей въ васъ вступился и велѣлъ васъ съ Королемъ и съ Паны Рады помирити черезъ своихъ Государевыхъ великихъ Пословъ, чтобъ вамъ тотъ миръ былъ надеженъ, а собою вы съ ними миритца не хотите, потому что Поляки въ правдѣ своей не стоять.

„И по Указу Великаго Государя нашего, Его Царскаго Величества, а по вашему челобитью, посланы въ Польшу, къ Яну Казимеру, Королю, Его Государевы великіе и полномочные Послы, Бояринъ и Намѣстникъ Великопермской, Князь Борисъ Александровичъ Репнинъ Оболенской съ товарищи, а велѣно Королю и Паномъ Радѣ о томъ миру и о посредствѣ его говорить накрѣпко.

„И тѣ Царскаго Величества великіе Послы въ отвѣтѣхъ Паномъ Радѣ говорили, чтобъ Король и Паны Рада то междоусобіе успокоили и съ вами помирились, и Православную Христіанскую Вѣру Греческаго закона не гонили, и церквей Божіихъ не отнимали, и неволи вамъ ни въ чемъ не чинили, а учинили оъ миръ по Зборовскому договору, и которые церкви оборочены подь Унѣю, и тѣ оъ церкви отдали вамъ назадъ; и бу-

qu'il est impossible à notre Grand Souverain, Sa Majesté Czarienne, le Souverain Chrétien, de troubler la paix éternelle sans motif; et que notre Grand Souverain, Sa Majesté Czarienne, suivant les termes du traité, attend de la part du Royaume la réparation des injustices commises par ce même Royaume et par lesquelles la paix fut troublée. Et si le Roi et les Seigneurs du Conseil ne réparent pas les injustices commises, conformément au traité, le Grand Souverain, Sa Majesté Czarienne, ne le supportera pas davantage et prendra les armes contre eux, et à lui, l'Hetman, et à toute l'armée Zaporogue, Sa Majesté Czarienne fera adresser Son gracieux Ukase.

» Et vous Bohdan Chmielnicki, Hetman de l'armée Zaporogue et toute l'armée Zaporogue, vous avez avec vos hommages, annoncé à notre Grand Souverain, Sa Majesté Czarienne, que s'il était impossible à Sa Majesté Czarienne de vous prendre sous sa haute main, que Sa Majesté Czarienne veuille bien prendre fait et cause pour défendre la foi Chrétienne Orthodoxe et les saintes églises de Dieu et vous réconcilie avec le Roi et les Seigneurs du Conseil par ses grands Ambassadeurs Czariens, afin que vous puissiez bâtir sur cette paix, et que vous-même ne vouliez pas négocier la paix avec eux car les Polonais ne tiennent pas leur parole.

» Et conformément à l'Ukase de notre Grand Souverain, Sa Majesté Czarienne, et à vos prières, furent délégués auprès du Roi de Pologne Jean Casimir, les grands Ambassadeurs plénipotentiaires du Souverain, le Boyard et Gouverneur de Grande-Perme, Prince Boris Alexandrovitch Repnine-Obolensky et ses compagnons et l'ordre leur fut donné de parler énergiquement des négociations de paix avec le Roi et les Seigneurs du Conseil.

» Et ces grands Ambassadeurs de Sa Majesté Czarienne allèguèrent dans leur entretien avec le Roi et les Seigneurs du Conseil qu'ils devraient mettre fin à cette guerre intestine et conclure la paix avec vous et ne pas persécuter la foi Chrétienne du rite Grec, ne pas vous enlever les églises et ne pas vous faire violence sous aucun rapport mais plutôt faire la paix d'après le traité de Zborow et vous rendre les églises soumises à l'Union; et si le Roi et

деть Король и Паны Рада то учинять, съ вами помиригца и въ Вѣрѣ вамъ впередъ неволи чинить не учнутъ, и церкви Божіи отдадутъ вамъ по прежнему, и Великій Государь нашъ. Его Царское Величество, для Православные Христіянскіе Вѣры и святыхъ Божіихъ церквей, Королевскому Величеству такую поступку учинить тѣмъ людямъ, которые въ ево Государскомъ именованѣ въ прошикѣ объявились и достойны были смертныя казни, тѣ ихъ вины велитъ имъ отдать. Да тѣмъ Царскаго Величества великіе Послы говорили: Какъ Янъ Казимеръ, Король, обратъ на Королевство, и онъ духовнаго и мирскаго чину людямъ присягалъ на томъ, что ему межъ рознствующими въ вѣрѣ Христіянскою людьми остерегати и защищати и никакими мѣрами для Вѣры самому не тѣснити и никого на то не попуцати.

„А будетъ онъ тое своей присяги не здержитъ, и онъ подданныхъ своихъ отъ всякіе вѣрности и послушанія чинить свободными и разрѣшенія о той клятвѣ своей ни у кого просити не будетъ и не приметъ; и онъ Янъ Казимеръ, Король, не токмо что Православную Христіянскую Вѣру оберегалъ и защищалъ, но и гоненіе злое учинилъ, чего ни на которую, и на еретическую Вѣру не чинялъ, и потому по всему онъ клятву свою, на чемъ присягалъ, преступилъ, а подданныхъ своихъ, васъ, Православныхъ Христіянъ, тѣмъ отъ подданства учинилъ свободными; и онъ, Казимеръ Король, и Паны Рада, то все поставили ни во что и въ миру и въ посредствѣ отказали, и хотять Православную Христіянскую Вѣру искоренити, и церкви Божіи разорити, пошли на васъ войною при нихъ же, великихъ послѣхъ, а ихъ пословъ отпустили безъ дѣла.

„И Великій Государь нашъ, Его Царское Величество, видя съ Королевскіе стороны такіе несправленье и досады и вѣчному докончанью нарушенье и на Православную Христіянскую вѣру и на святыхъ Божіихъ церкви гоненіе, и не хоти того слышать, чтооъ, вамъ единовѣрнымъ Православнымъ Христіяномъ, въ конечномъ разореніи и церквямъ благочестивымъ въ зацуетѣнии и въ поруганіи отъ Латиновъ быти, подъ свою высокую руку васъ, Гетмана Богдана Хмельницкаго, и все

les Seigneurs du Conseil se réconciliaient avec vous et ne vous faisaient plus violence dans vos croyances à l'avenir, et voulaient vous rendre vos églises, notre Grand Souverain, Sa Majesté Czarienne, en faveur de la foi Orthodoxe et des saintes églises de Dieu et pour plaire à Sa Majesté Royale, serait disposé à excuser les fautes de ces gens qui s'étaient rendus coupables dans un écrit contre les titres de Sa Majesté Czarienne et avaient mérité la peine de mort. — Et ces mêmes grands Ambassadeurs de Sa Majesté Czarienne continuèrent ainsi : Lorsque Jean Casimir fut élu Roi, il fit une promesse solennelle au clergé et aux laïques de ne faire aucune différence entre les Chrétiens des différentes religions, de protéger ces Chrétiens et de n'opprimer personne pour la religion en aucune façon et même de ne laisser personne le faire.

« Et s'il ne devait pas tenir son serment, il délierait ses sujets de l'obéissance et de la fidélité et il ne demanderait à personne de respecter ce serment et n'en accepterait aucun; et lui, le Roi Jean Casimir n'accordait non seulement aucune protection à la Foi Orthodoxe, mais la persécutait malicieusement, comme aucune religion, pas même l'hérésie, ne l'avait jamais été — et rompait ainsi son serment, et vous déliait ses fidèles sujets de votre sujétion. Et le Roi Jean Casimir et les Seigneurs du Conseil ne prêtèrent aucune attention à tout cela, et repoussèrent les propositions de paix et notre médiation et, pour exterminer la Religion Orthodoxe Chrétienne et détruire les saintes églises, sous les yeux de ces grands Ambassadeurs, partirent en guerre contre vous et les congédièrent eux, les Ambassadeurs, sans résultat.

« Et notre Grand Souverain, Sa Majesté Czarienne, après s'être aperçu de telles incorrections et de tels méfaits du côté du Royaume, de la violation de la paix éternelle et de la persécution de la religion Orthodoxe Chrétienne et des Saintes Églises de Dieu, et ne voulant pas supporter que vous Chrétiens Orthodoxes de la même foi que lui, soyez complètement exterminés par les Latins, et vos églises abandonnées et souillées, ordonna de vous prendre sous sa haute main, Vous, l'Hetman Bohdan

войско Запорожское, съ городами и съ землями отъ Королевскаго подданства, преступленіемъ присяги его свободныхъ, приняти вельѣть и помочь вамъ на кривоприсяжковъ и на хотящихъ разорити Христіанскую Вѣру своими Государевыми ратными людьми чинити вельѣть. И ты бѣ, Гетманъ Богданъ Хмельницкой, и все войско Запорожское, видя къ себѣ Великаго Государя нашего, Его Царскаго Величества, милость и жалованье, ему, Государю, служили и всякаго добра хотѣли и на Его Царскаго Величества милость были надежны; а Великій Государь нашъ, Его Царское Величество, учнетъ васъ, тебя, Гетмана, и все войско Запорожское держать въ своей Царскаго Величества милости, и отъ недруговъ вашихъ во оборони и въ защищеніи бѣ.

И выслушавъ рѣчь, Гетманъ и всѣ начальныя и всякихъ чиновъ люди, на Государской милости били челомъ. Изъ сѣзкаго двора Гетманъ поѣхалъ къ Соборной церкви Успѣнія Пречистые Богородицы, съ Бояриномъ съ Васильемъ Васильевичемъ съ товарищи въ коретѣ, а Казанской Преображенской Архимаритъ, Прохоръ, и Рожественской Протопопъ, Андреянъ, и Священники, и Дьяконы, которые по Государеву Указу посланы съ ними, пришли за Спасовымъ образомъ въ соборную церковь напередъ ихъ.

А какъ Бояринъ Василій Васильевичъ и Гетманъ Богданъ Хмельницкій пришли къ Соборной церкви, и Переяславской Протопопъ, Григорій, и всѣхъ церквей Священники и Дьяконы встрѣтили ихъ у пашерти со кресты и съ кандилы въ ризахъ и пѣли: Буди имя Господне благословенно отъ нынѣ и до вѣка; а какъ вошли въ церковь, и Архимандритъ Прохоръ и Протопопъ Андреянъ, и Переяславской Протопопъ Григорій со всѣмъ освященнымъ соборомъ, облачась въ ризы, хотѣли начать обѣщаніе къ вѣрѣ по чиновной книгѣ, какова отъ Государя послана къ нимъ, и Гетманъ Богданъ Хмельницкой говоритъ имъ: „Чтобъ имъ, Боярину Василью Васильевичу съ товарищи, учинити вѣру за Государя Царя и Великаго Князя, Алексѣя Михайловича всеа Русіи, что ему, Государю, ихъ,

Chmielnicki et toute l'armée Zaporogue avec les villes et les districts et de venir à votre secours avec les gens armés de Sa Majesté contre les parjures et les persécuteurs de la Foi Chrétienne Orthodoxe. Et Toi, l'Hetman Bohdan Chmielnicki et toute l'armée Zaporogue, en raison de la bienveillance et de la faveur que vous témoigne notre Grand Souverain, Sa Majesté Czarienne, vous devez le servir, Lui, Souverain, lui souhaiter tout le bien possible, et mettre votre espérance en la bienveillance de Sa Majesté Czarienne; et notre grand Souverain Sa Majesté Czarienne, vous gardera dans ses faveurs Czariennes et sous sa protection et vous défendra contre vos ennemis.»

Et après que l'Hetman et tous les Chefs ainsi que tous les assistants eurent écouté le discours jusqu'à la fin, ils exprimèrent respectueusement leurs profonds remerciements pour la bienveillance du Souverain. De l'hôtel, l'Hetman se rendit en voiture à la cathédrale de l'Assomption, avec le Boyard Basile Basilevitch et ses compagnons et avant eux arrivèrent à l'église, portant l'image du Sauveur, l'archimandrite de la cathédrale de la Transfiguration du Christ de Kasan, Prokhor, et le Protopope de la cathédrale de la Naissance du Christ, Andreïan, et les prêtres et les diacres qui, d'après l'Ukase du Souverain avaient été adjoints aux Ambassadeurs.

Et lorsque le Boyard Basile Basilevitch et l'Hetman Bohdan Chmielnicki furent arrivés devant la Cathédrale, ils furent reçus par le Protopope de Péréiaslav Grégoire et les prêtres et les diacres de toutes les églises, revêtus des ornements sacerdotaux, portant des croix et des encensoirs, et les prêtres chantaient: « Loué soit le nom de Jésus-Christ aujourd'hui et dans toute l'éternité », et lorsqu'ils entrèrent dans l'église et que l'archimandrite Prokhor, le Protopope Andreïan, et le Protopope de Péréiaslav Grégoire avec tout le Synode voulurent commencer à faire prêter serment d'après le code des cérémonies que leur avait envoyé le Souverain, l'Hetman Bohdan Chmielnicki leur adressa ainsi la parole: « Que le Boyard Basile Basilevitch et ses compagnons prêtent serment au nom du Souverain, Czar et Grand-Duc de toute

Гетмана Богдана Хмельницкаго, и все войско Запорожское Польскому Королю не выдавать и за нихъ стоять, и вольностей не нарушить, и кто былъ Шлихтичъ, или Козакъ, и мещанинъ, и кто въ какомъ чину напередъ сего и какіе маестности у себя имѣлъ, и тому бѣ всему быть по прежнему, и пожаловалъ бы Великій Государь велѣлъ имъ дать на ихъ маестности свои Государевы грамоты. « И Бояринъ, Василій Васильевичъ, съ товарищи Гетману говорили: „Что въ Московскомъ Государствѣ, прежнимъ Великимъ Государемъ нашимъ, Царемъ и Великимъ Княземъ всеа Русіи, вѣру чинили ихъ Государскіе подданные такъ же, и Великому Государю нашему Царю и Великому Князю, Алексѣю Михайловичу, всеа Русіи Самодержцу, всѣмъ Государствомъ они вѣру чинятъ на томъ, что имъ Великому Государю нашему служить и радѣть и принять и всякаго добра хотѣть, а того, что за Великаго Государя вѣру учинити николи не бывало и впредь не будетъ, и ему, Гетману, и говорить о томъ не пристойно, потому что всякой подданной повиненъ вѣру дать своему Государю, и они бѣ, Гетманъ, и все войско Запорожское, какъ начали Великому Государю служить и о чемъ били челомъ, такъ бы и совершили, и вѣру Великому Государю дали по Евангельской заповѣди безо всякаго сумнѣнія, а Великій Государь учнетъ ихъ держать въ своемъ Государскомъ милостивомъ жалованье и въ призрабнѣ, и отъ недруговъ ихъ во оборони и въ защищенье, и вольностей у нихъ не отымаеть, и маестностямъ ихъ, чѣмъ кто владѣеть, Великій Государь ихъ пожалуетъ велить имъ владѣть по прежнему.“

И Гетманъ Богданъ Хмельницкой говорилъ имъ, что онъ о томъ поговорить съ Полковники и со всѣми людьми, которые нынѣ при немъ Гетманѣ, и вышелъ изъ церкви, пошолъ на дворъ къ Переяславскому Полковнику, къ Павлу Тетерѣ, и говорилъ о томъ съ Полковники и со всѣми людьми многое время, а они стояли въ церквѣ, и изъ двора прислать въ церковь къ нимъ Полковниковъ Переяславскаго, Павла Тетерю, да Миргородскаго, Григорья Сахновича, а пришеди къ нимъ Полковники говорили тѣмъ рѣчи, чтобъ имъ учинить вѣру за Государя.

la Russie, Alexis Mikhaïlovitch, de ne pas les livrer eux l'Hetman, Bohdan Chmielnicki et toute l'armée Zaporogue au Roi de Pologne, de les protéger et de ne pas porter atteinte à leurs libertés, et que chacun à quelque condition qu'il appartienne, fût-il un Noble, un Cosaque ou un bourgeois, reste en son rang et que ses biens soient garantis comme auparavant et que le Grand Souverain leur en donne ses lettres Patentes Souveraines ». Et le Boyard Basile Basilevitch et ses compagnons répondirent à l'Hetman: « Dans l'Etat Moscovite c'étaient les sujets qui prêtaient toujours serment à nos Grands Souverains, les Czars et Grands-Ducs de toute la Russie, de même aujourd'hui ils prêtent serment à notre Grand Souverain Czar et Grand-Duc Alexis Mikhaïlowitch, Autocrate de toute la Russie, promettant de le servir, de lui obéir, de lui être loyaux, et de lui souhaiter tout le bien possible, mais il n'est jamais arrivé qu'on ait prêté serment au nom du Souverain et il ne se fera jamais une chose pareille à l'avenir et il ne convient même pas à lui, l'Hetman, d'en parler, parce que chaque sujet doit prêter serment à son Souverain, et que lui l'Hetman et toute l'armée Zaporogue achèvent l'œuvre commencée et qu'ils prêtent serment d'après les commandements de l'Évangile sans aucune arrière-pensée et le Grand Souverain leur accordera ses gracieuses faveurs et sollicitude, les protégera et les défendra contre leurs ennemis et il ne leur enlèvera pas leurs anciennes libertés et garantira gracieusement à chacun ses biens. »

Et l'Hetman Bohdan Chmielnicki leur dit qu'il se concerterait à ce sujet avec les Colonels et les gens qui étaient à présent auprès de lui et après qu'il fut sorti de l'église, il se rendit à la demeure du Colonel de Péréiaslav, Pavlo Tetera et discuta longtemps avec les Colonels et tout le peuple pendant que les Ambassadeurs attendaient dans l'église, et ensuite il envoya à l'église le Colonel de Péréiaslav, Pavlo Tetera et celui de Myrhorod, Grégoire Sachnovyitch, qui demandèrent de nouveau aux Ambassadeurs de prêter serment pour le Souverain.

И Бояринъ Василій Васильевичъ съ товарищи Полковникомъ потому жъ говорили: „То непристойное дѣло, что за Государя имъ вѣра чинить; николи того не повелось, что за нихъ Государей поданнымъ вѣра давать, а даютъ вѣру Государю подданные.“

И Полковники говорили, что Польскіе Короли поданнымъ своимъ всегда присягаютъ.

И Бояринъ Василій Васильевичъ съ товарищи говорили Полковникомъ: „Что Польскіе Короли поданнымъ своимъ чинять присягу, и тово въ образецъ ставить не пристойно, потому что тѣ Короли невѣрные и не Самодержцы, а на чѣмъ и присягаютъ, и на томъ николи въ правдѣ своей не стоятъ; а у прежнихъ Великихъ Государей, благочестивыхъ Царей и Великихъ Князей, всеа Русіи Самодержцовъ, такъ же и у Великаго Князя Алексѣя Михайловича, всеа Русіи Самодержца, того николи не бывало, что за нихъ, Великихъ Государей, давать вѣра. А присланы отъ Великаго Государя они, Бояринъ Василій Васильевичъ съ товарищи, къ нему, Гетману, и ко всему войску Запорожскому, съ Государскимъ милостивымъ словомъ; и какъ Государево милостивое слово Бояринъ Василій Васильевичъ съ товарищи на съѣзжемъ дворѣ Гетману и имъ сказали, и они, Государской милости обрадовався, пошли въ церковь, и такихъ непристойныхъ рѣчей не говорили, да и топеря было Гетману и имъ Полковникомъ говорить о томъ непристойно, потому что Государское слово премѣнно не бываетъ.“

И Полковники говорили имъ, Боярину Василью Васильевичю съ товарищи: „Гетманъ, де, и мы въ томъ вѣримъ; только, де, Козаки не вѣрятъ, а хотятъ того, чтобъ они имъ дали вѣру.“

И Бояринъ Василій Васильевичъ говорилъ Полковникомъ: „Что Великій Государь нашъ Царь и Великій Князь, Алексѣй Михайловичъ, всеа Русіи Самодержецъ, для Православныя Христіанскіе Вѣры и святыхъ Божіихъ церквей, изволилъ ихъ принять подъ свою Государеву высокую руку по ихъ челобитью, и имъ было Его Государская милость надобно помнить и Великому Государю служить и

Et le Boyard Basile Basilevitch et ses compagnons dirent aux Colonels: « Que cela ne convenait pas qu'ils prêtassent serment pour le Souverain, qu'il n'avait jamais été la coutume que quelqu'un prêtât serment aux sujets au nom du Souverain; et que les sujets doivent prêter serment au Souverain. »

Et les Colonels dirent que les Rois de Pologne prêtent toujours serment à leurs sujets.

Et le Boyard Basile Basilevitch et ses compagnons dirent aux Colonels: « Que si les Rois de Pologne prêtaient serment à leurs sujets, on ne devait pas prendre cela comme exemple, car ces Rois étaient des infidèles et non des Autocrates et ne respectaient jamais leur serment, et que chez les précédents Grands Souverains, les Révérendissimes Czars et Grands-Ducs et Autocrates de toute la Russie, aussi bien que du temps du Grand-Duc actuel Alexis Mikhaïlovitch, Autocrate de toute la Russie, ce ne fut jamais l'usage de prêter serment pour ces Grands Souverains. Et que lui, le Boyard Basile Basilevitch avec ses compagnons, avaient été envoyés par le Grand Souverain à lui, l'Hetman et à toute l'armée Zaporogue avec le gracieux message du Souverain à lui, l'Hetman et après que le boyard Basile Basilevitch et ses compagnons leur eurent donné connaissance du gracieux message du Souverain à l'hôtellerie, ils s'étaient réjouis de la faveur du Souverain, et ils étaient allés à l'église sans tenir de discours inconvenants, c'est pourquoi il ne convenait pas actuellement à l'Hetman et aux Colonels de discourir là-dessus, car la parole du Souverain ne change pas. »

Et les Colonels dirent au Boyard Basile Basilevitch et à ses compagnons: « L'Hetman et nous, nous y croyons, mais les Cosaques n'y croient pas et exigent que les Ambassadeurs prêtent serment. »

Et le Boyard Basile Basilevitch dit aux Colonels: « Le Grand Souverain, Czar et Grand-Duc, Alexis Mikhaïlovitch, Autocrate de toute la Russie, conformément à leurs prières avait daigné les prendre sous sa très Haute main; et se souvenant de cette haute faveur, ils devaient servir le Grand Souverain, tâcher de lui complaire en tout et lui souhaiter tout le bien possible et engager l'armée Zaporogue à prêter serment.

радѣть, и всякаго добра хотѣтъ, и чтобѣ все войско Запорожское къ вѣрѣ привести; а которые будутъ незнающіе люди такіе непристойныя рѣчи, которые къ такому великому дѣлу непристойны, и говорятъ, и имъ было надобно Великому Государю служба своя показать и такихъ незнающихъ людей отъ такихъ словъ унимать.“ И полковники съ тѣмъ пошли отъ нихъ къ Гетману.

П послѣ того пришли въ церковь, Гетманъ Богданъ Хмельницкой и Писарь Иванъ Выговской, а съ ними Полковники, и Сотники, и Есаулы, и Атаманы, и Козаки, и говорили Боярину Василью Васильевичю съ товарищи, Гетманъ и Писарь, Иванъ Выговской, и Полковники: „что они во всемъ покладываютца на Государеву милость, и вѣру по Евангельской заповѣди Великому Государю вседушно учинить готовы, и за Государское многолѣтнее здравье головы складывать ради, а о своихъ дѣлѣхъ учнутъ они, Гетманъ и все войско Запорожское, бить челомъ Великому Государю.“

И того жъ числа Божіею милостию и Пречистые Богородицы помощію и заступеньемъ великихъ Чудотворцовъ, Петра, и Алексѣя, и Ионы, и Филиппа Московскихъ и всеа Русіи и всѣхъ Святыхъ, и Великаго Государя, Царя и Великаго Князя, Алексѣя Михайловича, всеа Русіи Самодержца, цастьемъ, Бояринъ Василій Васильевичъ Бутуринъ съ товарищи Гетмана, Богдана Хмельницкаго, и Писаря, Ивана Выговскаго, и Обозничего, и Судей, и Ясауловъ войсковыхъ, и Полковниковъ, и все войско Запорожское подъ Государеву высокую руку привели, и Гетманъ, Богданъ Хмельницкой, и Писарь, Иванъ Выговской, и Обозничей, и Судьи, и Ясаулы войсковые, и Полковники вѣру Государю учинили на томъ, что быти имъ съ землями и съ городами подъ Государевою высокою рукою на вѣки неотступнымъ. А приводилъ къ вѣрѣ по чиновной книгѣ Архимаритъ Прохоръ. Обѣщаніе къ вѣрѣ Гетманъ, и Писарь, и Полковники и иные приказные люди говорили сослезамъ, и Великому Государю, Царю и Великому Князю, Алексѣю Михайловичу, всеа Русіи Самодержцу, и Государынѣ Благовѣрной Царинѣ и Великой Княгинѣ Марыи Ильичнѣ, и Благо-

cela aurait été leur devoir de montrer leur ardeur au Grand Souverain et de faire changer d'opinion les gens ignorants qui tenaient des discours aussi inconvenants en face de la grande action. » Là-dessus, les Colonels s'en furent rapporter ces paroles à l'Hetman.

Et après cela, l'Hetman Bohdan Chmielnicki et le Secrétaire Ivan Wyhowski, et avec eux les Colonels, les Centurions, les Assaouls, les Atamans, et les Cosaques revinrent à l'église et l'Hetman, le Secrétaire Ivan Wyhowski et les Colonels dirent au Boyard Basile Basilevitch et à ses compagnons qu'ils mettaient leur espérance en tout en faveur du Souverain et qu'ils étaient prêts à prêter serment au grand Souverain d'après les Commandemens de l'Évangile et à sacrifier leur tête pour le bonheur durable du Souverain, et que l'Hetman ainsi que toute l'armée Zaporogue s'adresseraient au Grand Souverain, par de respectueuses prières, pour toutes leurs affaires. »

Et par la grâce de Dieu, l'assistance de la Sainte Vierge et des Saints thaumaturges de Moscou et de toute la Russie, Pierre, Alexis, Jonas et Philippe, et celle de tous les Saints et par l'heureuse chance du Grand Souverain, Czar et Grand-Duc Alexis Mikhaïlovitch, Autocrate de toute la Russie, le Boyard Basile Basilevitch et ses compagnons reçurent ce même jour l'Hetman Bohdan Chmielnicki et le Secrétaire Ivan Wyhowski et le Quartier-Maitre et les Juges et les Assaouls de l'armée et les Colonels et toute l'armée Zaporogue, sous la haute main du Souverain, et l'Hetman Bohdan Chmielnicki et le Secrétaire Ivan Wyhowski et le Quartier-Maitre et les Juges et les Assaouls de l'armée et les Colonels prêtèrent au Souverain le serment, qu'eux, avec les villes et les districts, resteraient à perpétuité sous la haute main du Souverain avec une fidélité inébranlable. La prestation du serment s'accomplit d'après le code des cérémonies devant l'archimandrite Prokhor. L'Hetman, le Secrétaire, les Colonels et autres chefs prononcèrent la formule du serment avec des larmes aux yeux et firent des vœux pour le Grand Souverain, Czar et Grand-Duc Alexis Mikhaïlovitch, Autocrate de toute la Russie, et la Souveraine,

вѣрнѣмъ Царевнамъ и ихъ Государскимъ дѣтѣмъ, которыхъ имъ, Государемъ, впрелдъ Богъ дастъ, обѣщались служить, и прямили, и добра хотѣти, и во всемъ быти по Государевѣ волѣ, безо всякаго сомнѣнїя, какъ о томъ въ обѣщанїѣ написано. А какъ Государю, Царю и Великому Князю, Алексѣю Михайловичу всеа Русїи, Гетманъ Богданъ Хмельницкой, и Писарь, и Полковники вѣру дали, и въ то время въ Соборной церквѣ на амвонѣ кликаль многолѣтье Государю Благогѣщенской дьяконъ, Алексѣй; а какъ Государю многолѣтье кликаль, и въ тѣ поры было въ церкви всенародное множество мужского и женского полу и ото многіе радости плакали, что сподобиль Господь Богъ быти имъ всемъ подѣ Государевою высокою рукою.

И учиня вѣру, Гетманъ отъ Соборной церкви ѣхаль съ Бояриномъ съ Васильемъ Васильевичемъ, съ товарищи въ коретѣ на съѣзжей дворѣ, а Полковники и всякіе люди шли пѣши.

А какъ прїѣхали на съѣзжей дворѣ, и по Государеву Цареву и Великому Князю, Алексѣю Михайловичу всеа Русїи Указу, Ево Государево жалованье Бояринъ Василій Васильевичъ съ товарищи ему, Гетману, Богдану Хмельницкому, знамя, и булаву, и фerezью, и шанку, и соболи дали; а въ которое время что дать довелось, и Бояринъ Василій Васильевичъ говорилъ Гетману рѣчь противъ Государева Указу. Сперва какъ началъ объявляти знамя, и въ тѣ поры говорилъ рѣчь.

А мошль:

„Божією милостію, Великій Государь, Царь и Великій Князь, Алексѣй Михайловичъ, всеа Русїи Самодержецъ и многихъ Государствъ Государь и Обладатель, велиль тебѣ, Гетману Богдану Хмельницкому, говорити:

„Извѣсти есть се всемъ, яко ничто же безъ Божїа смотренїя въ человекѣхъ дѣется, но вся Его смотрѣнїемъ строятся. Усмотрѣ сїе и нашъ Благовѣрный и Христолюбивый Государь, Царь и Великій Князь, Алексѣй Михайловичъ, всеа Русїи Самодержецъ и многихъ Государствъ Государь и Обладатель, яко и яже нынѣ дѣется въ вашей сей землѣ немирной, Божїимъ смотренїемъ дѣются и строятся,

la Sérénissime Czarine et Grande-Duchesse Marie Ilitchna et les Sérénissimes Czarevnas et les illustres enfants que le Seigneur pourrait leur donner à l'avenir, et promirent de les servir et de leur être loyaux et de leur souhaiter tout le bien possible, et de se soumettre en tout, pleins de confiance, à la volonté du Souverain. Et lorsque l'Hetman Bohdan Chmielnicki et le Secrétaire et les Colonels eurent prêté serment au Souverain, Czar et Grand-Duc de toute la Russie, Alexis Mikhaïlovitch, le Diacre Alexis entonna le chant : « Longue vie au Souverain ! » du haut de la chaire dans la cathédrale, devant une grande foule de gens du peuple des deux sexes rassemblés dans l'église et beaucoup pleurèrent de joie d'avoir enfin gagné, par la Grâce de Dieu, la protection de Sa Majesté Czarienne.

Et après qu'ils eurent prêté serment, l'Hetman se rendit en voiture de l'église à l'hôtellerie en compagnie du Boyard Basile Basilevitch et de ses compagnons, et les Colonels et le peuple s'y rendirent à pied.

Et lorsqu'ils furent arrivés à l'hôtellerie, d'après l'Ukase du Souverain, Czar et Grand-Duc, Autocrate de toute la Russie, Alexis Mikhaïlovitch, le Boyard Basile Basilevitch et ses compagnons présentèrent à l'Hetman Bohdan Chmielnicki, comme témoignage de la très haute faveur du Souverain, le drapeau, la bouclava, la pheresia, le bonnet et manteau de zibeline, et lui remettant chaque pièce une à une, le Boyard Basile Basilevitch tint à l'Hetman un discours d'après l'Ukase du Souverain. En tout premier lieu, il fit une allocution lors de la remise du drapeau.

Il parla ainsi :

« Par la Grâce de Dieu, le Grand Souverain, Czar et Grand-Duc Alexis Mikhaïlovitch, Autocrate de toute la Russie, Souverain et Maître de beaucoup d'Etats, te fait dire à toi, l'Hetman Bohdan Chmielnicki :

« Il est connu de tous que rien n'arrive en ce monde sans la Providence de Dieu; tout s'accomplit selon Sa volonté. Notre Illustre Souverain par la grâce de Dieu, Czar et Grand-Duc Alexis Mikhaïlovitch, Autocrate de toute la Russie, Souverain et Maître de beaucoup d'Etats, voit aussi que tout ce qui arrive aujourd'hui dans votre pays troublé, s'accomplit par la Providence de Dieu, Lui qui, par Sa haute bienveillance t'éleva toi,

иже по велицей своей милости отъ вѣрныхъ своихъ въ земли сей велимъ гоненіемъ отъ отступниковъ и иновѣрныхъ, насилуемыхъ, промыслили тебе, благочестный Гетмане войска Запорожскаго, со благохотнымъ воинствомъ твоимъ къ защищенію Церкви Святыя и всѣхъ православныхъ, въ сей земли сущихъ, воздвиже, Его же милостію всесильною ты помогаемъ, Покровомъ Пречистыя Богородицы покрываемъ и обороніемъ Святыхъ Рускихъ отъ православныхъ укрѣпляемъ, до сего времени по Православіи крѣпко побораеши, побѣду надъ насилующими православнымъ приемя. Поразумѣваетъ же и се благовѣрный Государь Царь и Великій Князь, Алексѣй Михайловичъ, всеа Русіи Самодержецъ, яко всемилостивый Богъ, хотѣя воздвигнути рогъ Христіанскій, и сію землю, скипетръ благовѣрнаго Государя нашего, Его Царскаго Величества, яко же во времена благовѣрнаго Царя Владиміра и прочихъ Его наслѣдниковъ бысть, тако и нынѣ, чрезъ ваше тщаніе соединити, смотрѣнію Божію такому повинувся, по твоему и всего твоего воинства желанію, Царскую свою милость вамъ показываетъ, и чрезъ насъ, Его Пресвѣтлаго Царскаго Величества, меня, Болярина, съ товарищи, сіе знаменіе тебѣ, благочестный Гетмане, даруетъ. На семь Царскомъ своемъ знаменіи Царя царствующихъ, Всемиловитваго Спаса, написаннаго въ побѣду на враги, Пресвятую Богородицу въ покровъ и Преподобныхъ Печерскихъ со Святою Варварою, Рускихъ молитвенниковъ, въ ходатайство тебѣ и всему твоему православному воинству подавая, дабы Всемиловитвый Спасъ нашъ, яко же иногда, яко повѣствуетъ Исторія о происхожденіи Честнаго Креста, Православному Царю Рускому и всѣмъ Христіаномъ даде на враги побѣду и миръ дарова, тако и тебѣ со благочестивымъ воинствомъ на враговъ, Церковь Святую озлобляющихъ и православныхъ утѣсняющихъ, даруетъ побѣду, да о имени ихъ сдѣ всяко колѣно гордыхъ падеть на землю и враги православныхъ прогонятся, а миръ тѣмъ устроится сущимъ въ гоненіи правовѣрнымъ; и якоже Пречистая Богородица нѣкогда вѣрныхъ въ Царѣградѣ покрываючи чуднымъ своимъ покровомъ, враги на вѣрныхъ вооружившіяся всесильнымъ своимъ заступ-

vénérable Hetman de l'armée Zaporogue et toute ton armée docile, pour entourer de sollicitude les fidèles de ce pays, persécutés cruellement par les apostats et les autres chrétiens, au rang de protecteurs de la Sainte Eglise et de tous les orthodoxes vivant dans ce pays, et encouragé par Sa Toute Puissante Grâce, et gardé par la protection de la Sainte Vierge Marie, et fortifié par l'intercession des Saints Ruthènes, tu as lutté jusqu'à présent pour l'Orthodoxie et tu achèves de vaincre les persécuteurs des orthodoxes. L'illustre Souverain, Czar et Grand-Duc Alexis Mikhaïlovitch, Autocrate de toute la Russie, comprend aussi que le Dieu Clément veut, par vos efforts, élever la cause Chrétienne et unir aujourd'hui ce pays au sceptre de Sa Majesté Czarienne, notre vénéré Souverain, tout comme il en était au temps du Vénérable Czar Vladimir et ses successeurs, et se conformant à la Providence Divine, et à ton désir et celui de ton armée, le Souverain vous donne un témoignage de sa faveur Czarienne, tandis que par mon intermédiaire, moi, le Boyard de Sa Majesté Czarienne, il t'offre, à toi, l'Hetman, cette bannière. Sur cette bannière du Czar figurent l'image du Czar des czars, du Sauveur, pour favoriser la victoire sur les ennemis, celles de la Sainte Vierge Marie comme protectrice et des Intercesseurs Ruthènes, des Saintes de la Lawra de Peczersk avec la Sainte Barbara pour venir en aide à toi et à toute ton armée orthodoxe, afin que, comme cela arriva un jour — ainsi que le rapporte l'histoire — une apparition lumineuse, qui annonça au Czar Orthodoxe Ruthène et à tous les Chrétiens la victoire sur leurs ennemis et la Paix, puisse te conférer aussi, à toi et à toute la vénérable armée, la victoire sur les ennemis qui profanent la Sainte Eglise et oppriment les Orthodoxes, afin qu'ici, la race des fiers soit renversée et l'ennemi des Orthodoxes expulsé, et que la paix puisse être rétablie parmi les croyants opprimés; et comme un jour à Czargrad la Sainte Vierge Marie, entourant les croyants de sa protection miraculeuse par la puissante force provenant de son image miraculeuse, renversa les uns à terre par miracle, et chassa honteusement les autres ennemis qui portaient leurs armes contre les croyants; qu'ainsi l'image qui est sur cette bannière du Czar, portée bien haut

плеишемъ, отъ иконы ея чудотворные бываемымъ инныя чудотворно изби, другіе же со студомъ прогна, тако да и посредѣ полковъ вашихъ въ Царскомъ семь знаменіи написана и носима, васъ отъ ино-вѣрныхъ оружія покрываетъ и побѣду на нихъ даруя, тебе со всемъ православнымъ воинствомъ и со всеми вѣрными соблюдетъ невреди чыхъ, и Святій Божій Угодницы Рустіи, Антоній и Ѳеодосій, со Святою Великомученицею Варварою, ея же Святія мощи, яко даръ многоцѣненъ, ваша имать страна, яко же въ началѣ Православія въ Руской сей земли сея мощи они же сами православнѣ утверждаху, сиче и нынѣ да будутъ скорн тебѣ и всемъ помощницы, утверждающе миръ Православія, и знаменіе се Его Царскаго Величества да будетъ всемъ врагомъ вашимъ побѣды знаменіе страшное и ужасное во бранѣхъ. «

А изговоря, Бояринъ Василій Васильевичъ отдалъ Гетману знамя.

А какъ отдалъ знамя и отдавая булаву говорилъ:

„Иное паки державы своя Царскія знаменіе, булаву сію, Благовѣрный и Христілюбивый Государь нашъ, Царь и Великій Князь, Алексѣй Михайловичъ, всеа Русіи Самодержецъ, тебя жалуя, тебѣ посылаетъ, да тою благополучно благочестивому воинству и всемъ людемъ начальствуещи, гордящихся на Православіе и непокоривыхъ, да тою тебѣ смириши, воинство же твое благочестивое, яко же до нынѣ добрѣ устроивалъ еси, сиче да и прочее время симъ, пресвѣтлыи Его Царскіе державы, знаменіемъ, булавою тако смотреливнѣ управлять возможши, яко да самое видѣніе стройнѣ управляемаго отъ себя воинства вся враги, на вы востающія и на Благочестіе, устрашаетъ и отъ васъ прогоняетъ.“

А отдавъ булаву, Бояринъ Василій Васильевичъ говорилъ, отдавая одежду:

„Къ сему Благочестивый Государь нашъ, Царь и Великій Князь, Алексѣй Михайловичъ, всеа Русіи Самодержецъ, орла носий печать, яко орелъ покрыти гнѣздо свое, и на птенца своя, вожделѣ градъ Кіевъ съ прочими грады, Царскаго своего орла нѣкогда гнѣздо сущи, хотяи милостію своею Государскою по-

parmi vos légions, vous apporte la même protection contre les armes des autres croyants, vous accorde la victoire à toi et à toute l'armée Orthodoxe et vous garde sains et saufs; que les Saints Ruthènes, Antonius et Theodosius, ainsi que la sainte martyre Barbara dont votre pays garde les saints ossements comme un joyau inappréciable, aujourd'hui comme au début de la foi orthodoxe dans ce pays Ruthène, se tiennent à tes côtés, prêts à t'assister, toi et tous tes compagnons, et que cette bannière de Sa Majesté Czarienne soit en toute occasion la crainte et l'effroi de vos ennemis et un signe de victoire inspireur dans les combats. »

Et après avoir prononcé ces paroles, le Boyard Basile Basilevitch remit la bannière à l'Hetman.

Et après avoir remis la bannière, il parla en présentant la boulava :

« Encore un autre insigne de son pouvoir Czarien que Notre vénérable Maître et Souverain Chrétien, Czar et Grand-Duc Alexis Mikhaïlovitch, Autocrate de toute la Russie, t'envoie en témoignage de sa faveur, afin qu'avec lui tu diriges heureusement la vénérable armée et tout le peuple, et que tu domptes tous les insubordonnés révoltés contre la foi orthodoxe, et que tu gouvernes à l'avenir par ce symbole ta pieuse armée, comme tu l'as bien gouvernée jusqu'ici et que la vue même de l'armée bien dirigée par Toi effraye tous les ennemis qui pourraient se lever contre vous et la foi orthodoxe et les mette en fuite. »

Après avoir remis la boulava, le Boyard Basile Basilevitch en présentant la robe s'exprima ainsi :

« Cette robe t'est envoyée comme témoignage de la bienveillance du Czar, notre vénéré Souverain, Czar et Grand-Duc Alexis Mikhaïlovitch, Autocrate de toute la Russie, qui porte un aigle dans ses armoiries et, comme un aigle étend ses ailes protectrices sur son nid et sur ses petits, le Souverain veut aussi étendre les ailes de

крыти, съ нимъ же и птенца своя вѣрныя, нѣкогда подъ благочестивыхъ Царей державою сущія, въ защищеніе свое пріити, въ знаменіе таковыя своєю Царскіе милости, тебѣ, одежду сію даруетъ, сею показуя, яко всегда непремѣнною своею Государскою милостию тебе же и всѣхъ православныхъ подъ Его пресвѣтлую Царскую де, жаву подкланяющихся, изволи покрывати; и ты же да сію отъ Царскаго Его Величества пріемъ твою начатую службу къ Царской его державѣ и къ защищенію православныхъ, теплою ризою сею одѣваяся, согрѣваеши, яко да раждежешь ревностно о Вѣрѣ Православной и о Царскаго Его Величества державѣ, на враги побораеши.

А какъ отдать одежду, и отдавая шапку говорилъ:

„Главѣ твоей огъ Бога высокимъ умомъ вразумленной и промыслъ благоугодный Православія защищеніи смышляющей, сію шапку Пресвѣтлое Царское Величество въ покрітіе даруетъ, да Богъ здраву главу твою соблюдая, всяцѣмъ разумомъ ко благому воинства преславнаго строенію вразумляетъ, яко да ты Гетмана имуще, вѣрніи и тобою смысленно управляеми, враговъ ногами попирати и безуміе гордыхъ умной главѣ твоей покоряти возмогутъ. Сіе убо своего Царскаго Величества жалованье благовѣрній Государь Царь и Великій Князь, Алексѣй Михайловичъ, всеа Русіи Самодержецъ, тебѣ даруя нами и всякаго благопоспѣшія и на враги одолѣнія благопривѣтствуя, хоцетъ, да въ своемъ обѣщаніи къ Царской Его державѣ и вѣрѣ непремѣннѣй пребывающе, ту умную свою главу къ Его Царской милости подкланяя, твердую и нерушимую вѣрность свою со всѣмъ воинствомъ своимъ и всѣми христіяны соблюдеши, яко да и Царское Его Величество вашимъ раченьемъ возбуждаемъ, большую къ тебѣ и всѣмъ твоимъ милость свою Царскую простирати возможетъ.“

А Писарю, Ивану Выговскому, и Полковникомъ, и Ясауломъ, и Обозничему, которые въ то время были, Государево жалованье роздали, противъ Государева указу, и Государево жалованье Гетманъ, и Писарь, и Полковники, и Обозничей, и Судья, и Ясаулы войсковые, и Сотники приняли съ радостію и на Государевѣ

sa bienveillance sur Kiev et les autres villes qui furent un jour le nid de son aigle czarrien, et prendre en même temps sous sa protection ses fidèles enfants qui étaient autrefois sous la souveraineté des Vénérés Czars; que cette robe te serve comme témoignage de sa Très haute bienveillance inaltérable qu'il a accordée à toi et à tous les Orthodoxes qui se sont soumis à son glorieux pouvoir Czarien; reçois cette chaude robe de la part de Sa Majesté Czarienne pour t'acquitter avec un cœur chaud des services promis solennellement pour la protection des orthodoxes, et pour accepter de combattre avec le plus grand zèle les ennemis de l'Orthodoxie et de la puissance de Sa Majesté Czarienne. »

Et après avoir remis la robe, il présenta le bonnet et dit :

« Sa Majesté Czarienne t'offre ce bonnet pour couvrir ta tête, éclairée par Dieu d'un esprit supérieur et préoccupée de la protection de la foi Orthodoxe, afin que Dieu te la conserve bien et l'éclaire de toute l'intelligence nécessaire pour la sage direction de la glorieuse armée, afin que les fidèles, guidés avec circonspection par toi leur Hetman, puissent écraser et soumettre à ta tête intelligente les ennemis et l'extravagance des orgueilleux. C'est maintenant le désir du vénéré Souverain Czar et Grand-Duc Alexïs Mikhaïlovitch, Autocrate de toute la Russie, qui t'offre par notre intermédiaire ce signe de bienveillance de Sa Majesté Czarienne, et te souhaite tout le bonheur et toutes les victoires imaginables, que tu puisses tenir ce serment prêté à Sa Majesté Czarienne avec une fidélité inébranlable et que tu puisses rendre soumise à sa bienveillance Czarienne, ta tête pleine d'esprit et conserver ta ferme et inébranlable fidélité avec celle de toute l'armée et du peuple Chrétien rassemblé, de façon que Sa Majesté Czarienne, touchée par votre ardeur, puisse vous témoigner sa faveur d'une manière plus large, à Toi et aux Tiens. »

Et les témoignages de la bienveillance du Souverain furent distribués, après l'Ukase du Souverain, au Secrétaire Ivan Wyhowski et aux Colonels, aux Assaouls et au Quartier-Maitre, qui étaient là à cette époque, et c'est avec joie que l'Hetman, le Secrétaire, les Colonels, le Quartier-Maitre, les Juges, les Assaouls de l'armée et les Centurions

жалованье били челомъ. И отъ съѣзжаго двора Гетманъ Богданъ Хмельницкой и до своего двора Государево жалованье, знамя, велѣлъ вести передъ собою развертѣвъ, а самъ шолъ за знаменемъ въ Государевѣ жалованьѣ въ ферезеѣ и въ шапкѣ съ булавою пѣшъ, а Писари, и Полковники, и всякіе многіе люди, шли за нимъ потому же до двора пѣши.

А въру Государю учинили съ Гетманомъ, и Писаремъ, Судьи, и Ясаулы войсковые, и Обозной, да Полковники.

А Генваря въ 9 день Бояринъ Василій Васильевичъ съ товарищи были въ соборной же церкви, и Архимандритъ со всѣмъ освященнымъ соборомъ приводили къ вѣрѣ Сотниковъ, и Ясауловъ, и Писарей, и Козаковъ, и мѣщанъ, а достальныхъ Полковниковъ и иныхъ начальныхъ людей и Козаковъ, которые въ Переясловлѣ излучились, и мещанъ и всякихъ чиновъ людей къ вѣрѣ привели жъ, а сколько человекъ и кто имяны къ вѣрѣ приведены, и то писано въ книгахъ подлинно.

reçurent les grâces du Souverain et remercièrent respectueusement pour la bienveillance du Souverain. Et sur le chemin de l'hôtellerie à sa demeure, l'Hetman Bohdan Chmielnicki fit porter devant lui, déployée, la bannière donnée gracieusement à lui par le Souverain, lui-même suivait la bannière, à pied, revêtu de la pheresia, le bonnet sur la tête et la bouclava à la main, et les Secrétaires, et les Colonels et une grande foule de peuple le suivirent à pied jusqu'à sa demeure.

Et les Juges et les Assaouls de l'armée, le Quartier-Maitre et les Colonels prêtèrent serment en même temps que l'Hetman et le Secrétaire.

Et le 9 Janvier, le Boyard Basile Basilevitch avec ses compagnons se trouvèrent dans la Cathédrale, et l'archimandrite avec tout le Synode reçurent le serment des Centurions, des Assaouls, des Secrétaires, des Cosaques, des bourgeois et des autres Colonels, des autres chefs et Cosaques qui, par hasard, étaient arrivés à Péréïaslav et des gens de toutes conditions, et on inscrivit dans des livres combien de gens et lesquels avaient prêté serment.

B.

Lettre de l'Hetman Zaporogue Bohdan Chmielnicki au Souverain Czar Alexis Mikhaïlovitch dans laquelle, remerciant pour avoir été reçu sous la Suprématie Russe, il l'informe du serment de fidélité prêté à lui, Souverain, par l'armée Zaporogue. Donné à Péréïaslav en 1654, le 8 janvier¹.

Божією Милостію, Великому Государю Царю и Великому Князю Алексію Михайловичу, всея Великія и Малыя Русіи Самодержцу, Владимірскому, Московскому Новгородскому, Царю Казанскому, Царю Астраханскому, Царю Сибирскому, Государю Псковскому и Великому Князю Тверскому, Кіевскому, Югорскому, Пермскому, Вятскому, Болгарскому и иныхъ, Государю и Великому Князю Новгорода Низовскія Земли, Черниговскому, Рязанскому, Ростовскому, Ярославскому, Бѣлозерскому, Удорскому, Обдорскому, Кондинскому и всея Сѣверныя страны Повелителю, и Государю Иверскія земли Карталинскихъ и Грузинскихъ Царей и Кабардинскія Земли Черкасскихъ и Горскихъ Князей, и иныхъ многихъ Государствъ Государю и Обладателю, вашему Царскому Величеству Богданъ Хмельницкій, Гетманъ войска Запорожскаго, и все войско Запорожское низко до лица земли челомъ бьетъ.

Богу милостивому и вашему Царскому Величеству велико благодаримъ, получивше нынѣ, что отъ вѣка жадали есмо, промысломъ Божіимъ и милостію неисчетною вашего Царскаго Величества, что ваше Царское Величество пожаловати подъ крѣпкую и высокую руку свою Государскую нашь, вѣрныхъ слугъ своихъ, приняти изволилъ. Мы Богданъ Хмель-

Par la grâce de Dieu, au grand Souverain, Czar et Grand-Duc Alexis Mikhaïlovitch, Autocrate de toutes les Russies : de la Grande et de la Petite; de Vladimir, Moscou, Novgorod; Czar de Kasan, Czar d'Astrakhan, Czar de Sibérie, Souverain de Pskov et Grand-Duc de Tver, Kiev, Ougorsk, Perm, Viatka, Bulgarie et autres contrées, Souverain et Grand-Duc des Pays-Bas de Novgorod, de Tchernihov, Riasan, Rostov, Jaroslav, Bielozersk, Oudorsk, Obdorsk, Kondinsk et Maitre de toutes les contrées du Nord, et Souverain du pays d'Iversk des Czars Kartaliens et Georgiens, et du pays Kabardin des Princes Circassiens et Montagnards, et d'autres nombreux Etats Souverain et Maitre, à Votre Majesté Czarienne, l'Hetman de l'armée Zaporogue Bohdan Chmielnicki et toute l'armée Zaporogue présentent leurs humbles hommages.

Ayant reçu maintenant par la Providence de Dieu et la grâce inépuisable de Votre Majesté Czarienne, ce que nous avons toujours demandé, nous remercions grandement Dieu Clément et Votre Majesté Czarienne de ce que Votre Majesté Czarienne a daigné nous recevoir, nous, ses fidèles serviteurs, sous sa forte et haute main Souveraine.

¹ Листъ къ Государю Царю Алексію Михайловичу отъ Запорожскаго Гетмана Богдана Хмельницкаго, въ коемъ, благодаря за принятіе его подъ Россійскую Державу, доноситъ объ успешной войскомъ Запорожскимъ присягѣ на вѣрность ему Государю. Писанъ 1654, Генваря 8.

ницкій, Гетманъ войска Запорожскаго, и все войско Запорожское, за милость неизреченную, вашему Царскому Величеству паки и паки до лица земли низко челомъ бьемъ; а по словеси Евангельскому вѣру вашему Царскому Величеству учинили есмо, и то дѣло совершили есмя передъ ближнимъ бояриномъ вашего Царскаго Величества и намѣстникомъ Тверскимъ Василюемъ Васильевичемъ Бутурлинымъ, окольничимъ и намѣстникомъ Муромскимъ Иваномъ Васильевичемъ Олферьевымъ, да думнымъ дьякомъ Лариономъ Дмитриевичемъ Лопухинымъ, и просимъ, изволь ваше Царское Величество насъ, вѣрныхъ слугъ и подданныхъ своихъ, имѣти и отъ всѣхъ неприятелей боронити. А что есмя съ ближнимъ бояриномъ вашего Царскаго Величества и съ товарищи его разговаривали о всякихъ дѣлѣхъ, они про то все пространнѣе вашему Царскому Величеству скажутъ; потомъ, дабы ваше Царское Величество на великихъ престолѣхъ великаго Царства Россійскаго долгодѣтне царствовалъ, и насъ милостию и великими щедротами съими Государскими прямымъ и вѣрнымъ слугъ и подданныхъ своихъ жаловати и миловати изволилъ, просимъ паки и паки просимъ, и себе самихъ въ милость премногую вашего Царскаго Величества усердно вручаемъ. Данъ съ Переяслава, дня 8 Января, лѣта Божіаго 1654.

Вашему Царскому Величеству вѣрные подданные и наникайшіе слуги

Богданъ Хмельницкій съ войскомъ вашего Царскаго Величества Запорожскимъ.

Avec nos remerciements réitérés, nous nous inclinons respectueusement, nous, Bohdan Chmielnicki, Hetman de l'armée Zaporogue, et toute l'armée Zaporogue, devant Votre Majesté Czarienne pour cette faveur inexprimable. Selon la parole Evangélique, nous avons prêté serment à Votre Majesté Czarienne, et cette œuvre nous l'avons accomplie devant le Proche Boyard de Votre Majesté Czarienne et le gouverneur de Tver Basile Basilevitch Boutourline, Ivan Basilevitch Alferieff, grand-officier de la Couronne et gouverneur de Mourome, et Larion Dmitrievitch Lopoukhine, Premier Secrétaire à la Douma, et nous prions Votre Majesté Czarienne de bien vouloir nous garder, nous, ses fidèles serviteurs et sujets, et nous défendre contre tout ennemi. Quant aux différentes affaires discutées dans nos pourparlers avec le Proche Boyard de Votre Majesté Czarienne et ses compagnons, elles seront rapportées en détail à Votre Majesté Czarienne par eux-mêmes. Ensuite, en souhaitant réitérativement que Votre Majesté Czarienne règne de longues années sur les trônes du Grand Empire Russe et qu'elle nous favorise et nous avantage, nous, ses fidèles serviteurs et loyaux sujets par sa grâce et sa grande bonté, nous nous confions nous-mêmes sincèrement à la grande faveur de Votre Majesté Czarienne. Donné à Péréiaslav, le 8e jour de Janvier, en l'an de grâce 1654.

A Votre Majesté Czarienne, ses loyaux sujets et humbles serviteurs

Bohdan Chmielnicki avec l'armée Zaporogue de Votre Majesté Czarienne.

C.

Adresse de l'Hetman Bohdan Chmielnicki au Souverain, Czar Alexis Mikhaïlovitch, transmise par ses Envoyés Samoïlo Bohdanovitch et compagnons, dans laquelle il prie le Czar de confirmer les franchises Ukrainiennes, conformément à la promesse donnée à lui par les Ambassadeurs Czariens. Donné à Czyhyryn le 17 février 1654¹.

Отъ многихъ лѣтъ многочастнѣ мы, Богданъ Хмельницкій, Гетманъ войска Запорожскаго и все войско Запорожское, борющееся съ Ляхами и нашествіи ихъ отражающе, помощи отъ Бога искахомъ и грамотами и Посланниками нашими къ Пресвѣтлому лицу Благочестиваго Царя, Твоего Царскаго Величества, челомъ били и молили, дабы намъ, православнымъ Христіяномъ, быти подъ крѣпкою и высокою рукою Бога Всемогущаго и Царя Благочестиваго, Твоего Царскаго Величества. И нынѣ Богъ Всемогущій и вседаровитый, неизреченными судьбами Божественными, единою двою се сотворилъ и Ляховъ нашихъ враговъ гордыню смирилъ, и совѣтъ бдѣть въ сердце Царево, Тебѣ, Великому Государю Царю и Великому Князю, Алексѣю Михайловичу, всея Руси Самодержцу, Твоему Царскому Величеству, вложилъ, что Твое Царское Величество поревнова по Божь Вседержителѣ и по Вѣрѣ Православной Восточной и возжалеся о церквахъ Божіихъ и мѣстахъ святыхъ, и о народѣ Россійскомъ, благочестиво Христіанскомъ, умилосердился, и насъ, Богдана Хмельницкаго, Гетмана войска Запорожскаго, и все войско Запорожское, и весь міръ Православный Россійскій пожаловати, ущедрити, защитити и подъ крѣпкую и высокую руку Свою Царскую всеконечнѣ

Fréquemment, depuis de nombreuses années, nous, Bohdan Chmielnicki, Hetman de l'Armée Zaporogue et toute l'armée Zaporogue, tout en luttant contre les Polonais et en refoulant leurs invasions, nous cherchâmes l'aide de Dieu et nous nous adressâmes par nos chartes et par l'intermédiaire de nos Envoyés à Ta Majesté Czarienne avec d'humbles demandes et prières, afin qu'il nous soit accordé, à nous Chrétiens orthodoxes, d'être sous la protection du Tout-Puissant et sous la main forte et haute du Czar pieux, Ta Majesté Czarienne. Et aujourd'hui Dieu Tout-Puissant et Très Clément, par Ses voies divines inexplicables, a réalisé les deux d'un seul coup, car Il a maîtrisé l'orgueil des Polonais, nos ennemis, et a mis le pieux arrêt dans le cœur de Ta Majesté, grand Souverain, Czar et Grand-Duc Alexis Mikhaïlovitch, Autocrate de toute la Russie, afin que Ta Majesté Czarienne, sincèrement et intimement dévouée au Dieu Tout-Puissant et à la religion Orthodoxe Orientale, ait pitié des saintes églises, des sanctuaires et du peuple Ruthène pieusement chrétien, et consente à nous protéger libéralement et charitablement, nous Bohdan Chmielnicki et toute l'armée Zaporogue et tout le peuple Ruthène orthodoxe, et veuille bien nous prendre sous sa haute et puissante main Czarienne. Et lorsque,

¹ Листъ, писанный къ Государю Царю и Великому Князю Алексѣю Михайловичу, всея Руси Самодержцу, отъ Богдана Хмельницкаго, Гетмана Запорожскаго, съ Посланники своими, Самогломъ Богдановымъ съ товарищи, въ 1652 году.

прійти изволять милостиво. И егда Ближній Твоего Царскаго Величества Бояринъ и Намѣстникъ Тверскій, Василій Васильевичъ Бутурлинъ, Околицной и Намѣстникъ Муромскій, Иванъ Васильевичъ Алферьевъ, да Думной Дьякъ, Ларіонъ Дмитріевичъ Лопухинъ, по Указу Твоего Царскаго Величества, съ грамотою къ намъ прѣѣзжали и милость неисчетную Царскую намъ возвѣстили, и знамена войсковые и жалованье великое Твоего Царскаго Величества намъ отдали, и разговоръ пространный о всякихъ дѣлѣхъ съ нами учинили, и не изречено насъ обрадовали, и въ то время мы, Богданъ Хмельницкій, Гетманъ войска Запорожского, и все войско Запорожское, и весь міръ Христіанскій въ городѣхъ, въ селѣхъ, и въ деревняхъ начальные и чернь, непорочно Христа Бога нашего заповѣди послѣдующе (по добромъ, вопстинну не нужномъ, изволенію и избранію нашему, ни чужою лукаво въ сердце имуще), Тебѣ, Великому Государю Царю и Великому Князю, Алексею Михайловичу, всея Россіи Самодержцу, Твоему Царскому Величеству, вѣру совершенную учинили есмы, и ни якового извѣту имѣли есмы въ Царѣхъ окрестныхъ, которые искали насъ къ себѣ присоветовать. Мы, не радѣвши о нихъ, яко о невѣрныхъ, вседушно Тебя единого, Благочестиваго, Великаго Государи Царя нашего, Твое Царское Величество, избравши, возлюбили есмы, и всемъ сердцемъ, и силою и помышленіемъ прилѣпилися къ Твоему Царскому Величеству. Сего ради держимъ отъ неизчетной милости Твоего Царскаго Величества, да еже аще просити что учнемъ у Тебе, Великаго Государи нашего, Твоего Царскаго Величества, надѣемся получить; словеси бо Царскому Твоего Царскаго Величества всячески вѣровахомъ, какъ насъ тотъ же Ближній Твоего Царскаго Величества Бояринъ съ товарищи увѣщаль и увѣрилъ, и на той вѣрѣ насъ непоколебимыхъ утвердилъ. Для того Посланниковъ нашихъ, Самойла Богдановича, Судью Войскаваго, и Павла Тетерю, Полковника Переяславскаго, съ товарищи, къ пресвѣтлому лицу Твоего Царскаго Величества, съ сею грамотою нашею отпускаямъ и просимъ, дабы имъ Твое Царское Величество праведные свои очи показати и

d'après l'ukase de Ta Majesté Czarienne le Proche Boyard de Ta Majesté Czarienne, Basile Basilevitch Boutourline, gouverneur de Tver, et Ivan Basilevitch Alferieff, Grand-Officier de la Couronne et gouverneur de Mourom, et Larion Dmitricvitch Lopoukhine, Premier Secrétaire à la Douma, furent venus vers nous avec la charte pour nous annoncer l'incommensurable bienveillance de Ta Majesté Czarienne, et nous eurent remis les insignes guerriers de la grâce de Ta Majesté Czarienne et eurent eu un long entretien avec nous sur différentes affaires en nous causant une joie inexprimable, alors nous Bohdan Chmielnicki, Hetman de l'armée Zaporogue et toute l'armée Zaporogue et tout le peuple chrétien des villes, des villages et des hameaux, les chefs et le peuple, conformément à notre libre choix et décision qui, en vérité, ne nous fut pas imposé — et ne nourrissant pas de malice dans notre cœur, suivant précisément les commandements du Christ, nous prêtâmes à Toi, le Grand Souverain, Czar et Grand-Duc Alexis Mikhaïlovitch, Autocrate de toute la Russie, à Ta Majesté Czarienne, le parfait serment, tandis que nous refusions d'entrer en relations avec les Czars voisins qui cherchaient à nous attirer vers eux. Sans souci de ces infidèles, nous ne choisimes que Toi, notre unique et vénère Grand Souverain et Czar, Ta Majesté Czarienne, et nous nous enchainâmes à Ta Majesté Czarienne, pleins d'amour et de tout cœur, de toute notre force et de toute notre âme. C'est pourquoi nous nous permettons d'espérer que nous obtiendrons aussi de la grâce incommensurable de Ta Majesté Czarienne tout ce que nous pourrions demander à Toi, notre Grand Souverain; car nous crûmes à la parole de Ta Majesté Czarienne lorsque le Proche Boyard de Ta Majesté Czarienne, avec ses compagnons, chercha à nous convaincre et nous convainquit et nous fortifia aussi dans cette croyance d'une manière inébranlable. C'est pourquoi nous envoyons devant la face vénérée de Ta Majesté Czarienne nos Envoyés, le Juge de l'armée, Samoïlo Bohdanovitch, et le Colonel de Péréaslav Pavlo Tetera avec des compagnons, avec notre charte, et nous demandons à Ta Majesté Czarienne de bien vouloir les regarder avec bienveillance et leur prêter

милостивое ухо приклонити изволеть, и моленій нашихъ не презреть, и что они учнутъ говорить и молить у Твоего Царскаго Величества, изволь ихъ Твое Царское Величество выслушати милостиво, и часть, Богдана Хмельницкого, Гетмана войска Запорожскаго, и все войско Запорожское, и весь міръ Христїанскїй Россійскїй, духовныхъ и мірскихъ людей, во всякомъ чину сущихъ и милости отъ Тебе, Великаго Государя нашего, Твоего Царскаго Величества, ищущихъ, пожаловать, ущедрить, и права, уставы, привилїя, и всякія свободы и державы добръ духовныхъ и мірскихъ людей, во всякомъ чину и преимуществѣ сущихъ, елико кто имяше отъ вѣковъ, отъ Князей и Царовъ благочестивыхъ, и отъ Королей Польскихъ, въ Государствѣ Россійскомъ данныхъ, о нихъ же мы кровь свою проливаемъ, отъ дѣдовъ и пращуровъ твоихъ содержаще, и погубити я не попускающе, просимъ, просимъ и, до лица земли упадающе, велико просимъ Твоего Царскаго Величества, изволь Твое Царское Величество утвердить и своими грамотами Государскими укрѣпити на вѣки; таково бо Государское Твоего Царскаго Величества слово намъ тотъ же Близкій Твоего Царскаго Величества Бояринъ съ товарищи общалъ: „И большая сихъ дѣль, рече, держите отъ Великаго Государя, Его Царскаго Величества, егда вопросите; болїими васъ, рече, свободами, державами и добрами пожалуетъ Его Царское Величество паче Королей Польскихъ, Княжатъ древнихъ Россійскихъ, тоію челою бїйте и вѣрно служите Его Царскому Величеству.“ Вторицею убо и третицею, до лица земли Твоему Царскому Величеству принадлежаще, молимся, дабы намъ вся сія, елико просимъ нынѣ, и просити учнемъ впредь, получить отъ Тебе, Великаго Государя нашего, Твоего Царскаго Величества, дабы мы, Богданъ Хмельникїй, Гетманъ войска Запорожскаго, и все войско Запорожское, и весь міръ православный Россійскїй, во всякомъ чину и обладательствѣ живущїй, о неисчетной милости и пожалованїи Твоего Царскаго Величества обрадовались и обвеселились, и Тебѣ, Великому Государю нашему, Твоему Царскому Величеству, усердно прїяли, и прямо и вѣрно служили до кончины живота нашего, и за Твое Цар-

une oreille favorable, et ne pas repousser nos demandes et écouter favorablement leurs paroles et leurs prières, et à Nous, Bohdan Chmielnicki, Hetman de l'armée Zaporogue et à toute l'armée Zaporogue, et à tout le monde Ruthène de la foi chrétienne, ecclésiastiques et laïques de tout rang, qui recherchent ta faveur, Notre grand Souverain, Majesté Czarienne, veuille nous octroyer et généreusement conférer droits, statuts, privilèges et toutes libertés et tenures des biens des gens ecclésiastiques et laïques de tout rang et bénéfice, selon que chacun les tient des siècles, des Grands-Ducs et Pans pieux, et des Rois de Pologne, en Etat Ruthène; pour eux nous versons notre sang, conservant cet héritage de nos ancêtres et arrière-ancêtres, et ne le laissant pas périr; nous te prions, prions et, tombant jusqu'à terre, nous prions humblement Ta Majesté Czarienne, daigne Ta Majesté Czarienne confirmer et, par lettres patentes Souveraines, consolider à jamais.

Car cela nous fut promis solennellement au nom de Ta Majesté Czarienne par le même Proche Boyard de Ta Majesté Czarienne avec ses compagnons: « Vous recevez même plus que cela du Grand Souverain, dit-il, quand vous lui adresserez vos prières; Sa Majesté Czarienne vous accordera des libertés, pouvoirs et biens, plus étendus que vous n'en avez jamais obtenus des Rois de Pologne et des anciens Grands-Ducs Ruthènes, pourvu que vous rendiez hommage à Sa Majesté Czarienne et la serviez fidèlement ». Pour la deuxième et la troisième fois, nous prions à genoux Ta Majesté Czarienne de bien vouloir nous accorder tout ce que nous demandons et pourrons solliciter à l'avenir de Toi, Notre Grand Souverain, Ta Majesté Czarienne, afin que nous Bohdan Chmielnicki, Hetman de l'armée Zaporogue, toute l'armée Zaporogue, et tout le peuple Ruthène Orthodoxe, de tout rang et condition, nous puissions nous réjouir de la grâce incommensurable de Ta Majesté Czarienne, servir fidèlement Ta Majesté Czarienne jusqu'à la mort, prendre les armes contre tes ennemis, répandre notre sang pour Ta Majesté Czarienne et de génération

ское Величество на всякіе враги и супостаты крѣпко ополчался, и кровь свою проливалъ, и точію Богу Небесному вѣрвали и поклонилися, и Цареви единому подь солнцемъ Благочестивому, Твоему Царскому Величеству, повинилися и покорились въ роды и роды до вѣка; а Твое Царское Величество подь кровомъ крылу своею, яко орелъ гнѣздо свое покрываетъ и на птенца свои вождеть, изволь насъ, вѣрныхъ слугъ и подданныхъ своихъ, милостию отъ всѣхъ врагъ нашихъ, ненавидящихъ, обидящихъ и ратующихъ насъ, покрывати, соблюдать и крѣпкою рукою и ратью своею Царскою защищати, и на всегда въ милости Своей премного сохранять, наки приемъ, наки и наки Твоего Царскаго Величества просимъ. Множайшая въ грамотѣ не судь писана: Посланныи наши вси изрекутъ Тебѣ, Великому Государю, Твоему Царскому Величеству: а мы себя въ глубокую милость и неизреченныи щедроты Твоего Царскаго Величества ввергше на вѣки, Господа Бога, Царя Превѣчнаго, молимъ, дабы Ваше Царское Величество на пресвѣтлыхъ престолѣхъ преевѣлаго Царства Россійскаго многолѣтствовать и благополучно догоденствовать, и всѣхъ Царей земныхъ подручники имѣти, сотворить отъ нынѣ и до вѣка, усердно желаемъ. Писано въ Чигиринѣ мѣсяца Февраля 17 дни, 1654 года.

Вашему Царскому Величеству, прямые подданныи, найиважійшія и вѣрныя слуги: Богданъ Хмельницкій, Гетманъ зъ войскомъ Вашего Царскаго Величества Запорожскимъ.

en génération prier et honorer à tout jamais le Divin Père, et être seulement soumis à la volonté du seul Czar sous le soleil, de Ta Majesté Czarienne; que Ta Majesté Czarienne consente à étendre sur nous sa main protectrice comme un aigle étend ses ailes sur son nid et sur sa famille, et nous protège gracieusement avec sa main, son armée puissante, nous, tes fidèles serviteurs et sujets contre nos ennemis qui nous haïssent, nous insultent et nous combattent, et nous garde toujours dans sa grâce incommensurable, c'est pour cela que nous avons imploré et implorons de nouveau Ta Majesté Czarienne. Nous n'en écrivons pas davantage dans notre charte, nos Envoyés te transmettront verbalement le reste, à Toi, le Grand Souverain, à Ta Majesté Czarienne; et nous étant soumis pour l'éternité à la grâce incommensurable et à la bonté inexprimable de Ta Majesté Czarienne, nous implorons le Maître, le Souverain Eternel, le Seigneur Dieu, d'accorder à Ta Majesté Czarienne de nombreuses années sans nuages sur les nobles trônes du vénéré Empire Russe, et de soumettre à Ta Majesté Czarienne tous les Czars terrestres, ce que nous désirons de tout cœur. Donné à Czyhyryn, le 17 Février de l'année 1654.

Les sincères sujets de Votre Majesté Czarienne, vos humbles et fidèles serviteurs : Bohdan Chmielnicki, Hetman, avec l'armée Zaporogue de Votre Majesté Czarienne.

D.

Clauses du traité soumises au Czar par les Envoyés de l'Hetman au nom de ce dernier, avec décisions prises sur celles-ci à Moscou, le 14 mars 1654.

Божею Милостию, Великій Государю Царю и Великій Княже, Алексѣю Михайловичу, всея Великія и Малыя Росія Самодержче, и многихъ Государствъ Государю и Обладателю, Твоему Царскому Величеству,

Мы, Богданъ Хмельницкій Гетманъ войска Запорожскаго, и все войско Запорожское; и весь міръ Христіанскій Россійскій, до лица земли челомъ бьемъ:

Обрадовався вельми съ пожалованья Великаго и милости неизчетные Твоего Царскаго Величества, которую намъ изволилъ Твое Царское Величество показать, много челомъ бьемъ Тебѣ, Государю нашему, Царскому Величеству, и служить прямо и вѣрнѣ во всякихъ дѣлѣхъ и повелѣніяхъ Царскихъ Твоему Царскому Величеству будемъ по вѣки, только просимъ вельми, яко и въ грамотѣ просили есмы, изволь намъ Твое Царское Величество въ томъ всемъ пожалованіи и милость Свою Царскую указать, о чемъ Посланники наши отъ насъ Твоему Царскому Величеству будутъ челомъ бити:

1-е.

Въ началѣ изволь Твое Царское Величество подтвердить права и вольности наши войсковые, какъ изъ вѣковъ бывало въ войскѣ Запорожскомъ, что своими правами суживались и вольности свои имѣли въ добрахъ и въ судахъ, чтобъ ни

A Ta Majesté Czarienne, par la grâce de Dieu, Grand Souverain, Czar et Grand-Duc Alexis Mikhaïlovitch, Autocrate de toutes les Russies: de la Grande et de la Petite, Souverain et Maître de nombreux Etats,

Nous, Bohdan Chmielnicki, Hetman de l'armée Zaporogue, toute l'armée Zaporogue et tout le peuple Ruthène Chrétien, nous venons à Toi, avec d'humbles hommages.

Infiniment réjouis de la grande bienveillance que Ta Majesté Czarienne a bien voulu nous montrer, et des innombrables témoignages des faveurs de Ta Majesté Czarienne, nous Te saluons humblement, Toi, notre Souverain, Ta Majesté Czarienne, et nous servirons à jamais sincèrement et fidèlement Ta Majesté Czarienne et nous obéirons à Tes différens ordres Czariens; nous demandons seulement instamment comme nous l'avons aussi demandé dans notre adresse, que Ta Majesté Czarienne daigne nous témoigner entre toutes ses grâces Sa faveur, pour tout ce que nos Envoyés demanderont humblement en notre nom à Ta Majesté Czarienne:

1

En tout premier lieu, que Ta Majesté Czarienne daigne confirmer nos lois et nos libertés militaires, comme cela a toujours été l'habitude dans l'armée Zaporogue qui obéissait à ses lois particulières et possédait ses franchises en biens et en justice

¹ Статьи, каковы прислали Запорожскіе Посланники Самовлю Богдановъ, да Павелъ Тетеря Марта въ 14 день 7162 года.

Воевода, ни Бояринъ, ни Стольникъ въ Суды Войсковыя не вступались, но отъ Старшинъ своихъ чтобъ товарищество сужены были: гдѣ три человека Казаковъ, тогда два третьяго должны судити.

Подъ сими статьями помѣта
Думнаго Дьяка Алмаза Иванова:

Сей статья указалъ Государь и Бояре приговорили: быть такъ по ихъ челобитью.

2-е.

Войско Запорожское въ числѣ 60 тысячъ чтобъ всегда полно было.

Указалъ Государь и Бояре приговорили: быти по ихъ челобитью 60 тысячъ человекъ.

3-е.

Шляхта, которые въ Россіи обрѣтаются и вѣру, по непорочной заповѣди Христовой Тебѣ, Великому Государю нашему, Твоему Царскому Величеству, учинили, чтобъ при своихъ Шляхецкихъ волостяхъ пребывали, и межъ себя старшихъ на уряды судовые обирали, и добра свои и вольности имѣли, какъ при Королехъ Польскихъ бывало, чтобъ и иные увидя таковое пожалованье Твоего Царскаго Величества, клонилися подъ область и подъ крѣпкую и высокую руку Твоего Царскаго Величества, со всѣмъ міромъ Христіанскимъ. Суды Земскіе и Градскіе черезъ тѣхъ урядниковъ, которыхъ они сами себѣ добровольно оберуть, исправлены быти имѣютъ какъ и прежде сего; тако жъ Шляхта, которые казну свою имѣли по крѣпостямъ на маестностяхъ тогда и нынѣ, либо чтобъ имъ заплачено, или на маестностяхъ довлѣдѣти дано.

Симъ статьямъ указалъ Государь и Бояре приговорили: быть по ихъ челобитью.

4-е.

Въ городѣхъ урядники изъ нашихъ людей чтобъ были обираемы на то достойные, которые должны будутъ подданными Твоего Царскаго Величества исправляти

que ni un Voiévode, ni un Boyard, ni un Stolnik ne s'ingèrent dans les Tribunaux de l'Armée, mais que la confrérie militaire soit jugée par ses anciens : là où il y a trois Cosaques, deux doivent juger le troisième.

La remarque d'Almaz Ivanoff, premier Secrétaire à la Douma, suit cet article :

Sur cet article, le Souverain a ordonné et les Boyards ont voté qu'il en soit conformément à leur prière.

2

Que l'armée Zaporogue soit toujours maintenue aux pleins effectifs de 60 mille hommes.

Le Souverain a ordonné et les Boyards ont voté qu'il y ait, selon leur demande, 60 mille hommes.

3

Que les Nobles qui se trouvent en Ruthénie, et qui, d'après le commandement immaculé du Christ, T'ont promis fidélité à Toi, notre Grand Souverain, Ta Majesté Czarienne, restent dans leurs domaines Seigneuriaux et qu'ils élisent entre soi des supérieurs pour les charges judiciaires; et qu'ils conservent leurs biens et leurs franchises comme c'était l'usage sous les Rois Polonais, afin que d'autres, vu toutes ces faveurs de Ta Majesté Czarienne, puissent se confier, eux et tout le peuple Chrétien sous la suprématie et la forte et haute main de Ta Majesté Czarienne. Dans les Tribunaux Zemski et Grodski doivent siéger, comme auparavant, des fonctionnaires choisis librement par eux-mêmes; de même les Nobles qui avaient des revenus en vertu des Chartes sur les biens, alors et aujourd'hui, doivent être dédommagés largement, ou bien qu'il leur soit loisible de rester en possession de ces revenus jusqu'au bout.

Sur ces articles, le Souverain a ordonné et les Boyards ont voté qu'il en soit selon leur demande.

4

Que dans les villes soient élus d'entre nos gens des fonctionnaires dignes de cette charge, qui devront administrer et gouverner les sujets de Ta Majesté Czarienne,

или уряжати, и приходъ надлежащей въ правду въ казну Твоего Царскаго Величества отдавати.

Указалъ Великій Государь и Бояре приговорили: быть по ихъ челобитью, а быти бѣ Урядникомъ Войтомъ, Бурмистромъ, Райцомъ, Лавникомъ, и доходы денежные и хлѣбные и всякіе на Государя збирать имъ и отдавать въ Государеву Казну тѣмъ людемъ, которыхъ Государь пришлетъ, и тѣмъ людемъ, ково для тое сборные Казны Государь пришлетъ, надъ тѣми зборщиками смотрѣть, чтобъ дѣлали правду.

5.

На булаву Гетманскую, что надано со всѣми принадлежностями староство Чигиринское, чтобъ и нынѣ для сего ряду пребывало.

Указалъ Государь и Бояре приговорили: быть по ихъ челобитью.

6.

Сохрани Боже смерти на Пана Гетмана (понеже всякъ человекъ смертенъ, безъ чего не мочно быти) чтобъ войско Запорожское само межъ себя Гетмана избирали и Его Царскому Величеству извѣщали, чтобъ то Его Царскому Величеству не въ кручину было, понеже тотъ давной обычай войсковою.

Государь указалъ и Бояре приговорили: быть по ихъ челобитью.

7.

Имѣній Козацкихъ, чтобъ никто не отнималъ; которые землю имѣютъ, и всѣ пожитки съ тѣхъ земель чтобы при тѣхъ имѣніяхъ добровольно имѣли; вдовъ послѣ Козаковъ остальныхъ чтобы и дѣти такія жъ вольности имѣли, какъ предки и отцы ихъ.

Быть по ихъ челобитью.

8.

Писарю войсковому чтобъ, по милости Его Царскаго Величества, одна тысяча золотыхъ для подписковъ, такъ же и мельницу для прокормленія, что великій расходъ имѣеть.

et remettre en bonne foi les revenus qui appartiennent au Trésor de Sa Majesté Czarienne.

Le Grand Souverain a ordonné et les Boyards ont voté qu'il en soit selon leur désir et que, comme fonctionnaires, il y ait des maires, administrateurs, conseillers et échevins, et que ce soient eux qui perçoivent les impôts en argent, en céréales, etc., pour le Souverain, et qu'on les remette au trésor du Souverain entre les mains des gens que le Souverain enverra, et que ces gens que le Souverain enverra pour recevoir les fonds recueillis surveillent aussi ces percepteurs afin qu'ils agissent de bonne foi.

5

Que la starostie de Czyhyryn qui a été octroyée, avec toutes ses dépendances, à la Cour de l'Hetman, soit conservée aujourd'hui par ce département, comme il en était auparavant.

Le Souverain a ordonné et les Boyards ont voté qu'il en soit selon leur désir.

6

Et si Monseigneur l'Hetman venait à mourir, (que Dieu l'en préserve, mais tout homme est mortel, et il ne peut en être autrement), que l'armée Zaporogue elle-même élise un Hetman entre soi et annonce à Sa Majesté Czarienne qui l'on aura élu Hetman; que cela ne soit pas en dépit à Sa Majesté Czarienne, car c'est une ancienne coutume dans l'armée.

Le Souverain a ordonné et les Boyards ont voté qu'il en soit selon leur désir.

7

Que personne ne confisque les biens des Cosaques; que ceux qui possèdent des terres et en tirent du profit, restent en libre possession de ces biens; que les veuves et les enfants laissés par les Cosaques jouissent des mêmes franchises que leurs pères et ancêtres.

Qu'il en soit selon leur désir.

8

Que le Secrétaire de l'armée reçoive, par la faveur de Sa Majesté Czarienne, un millier de florins (polonais) pour les chanceliers, de même qu'un moulin pour son entretien, car il a de grandes dépenses.

Быть по ихъ челобитью, давать изъ тамошнихъ доходовъ.

9.

На всякаго Полковника, чтобъ по мельницѣ было, для того что расходъ великій имѣютъ; но когда милость будетъ Твоего Царскаго Величества, и больше того, чѣмъ Твое Царское Величество пожаловать изволишь.

Государь пожаловать по ихъ челобитью.

10.

Такъ же на Судей войсковыхъ по 300 золотыхъ и по мельницѣ, а на Писаря судейскаго по 100 золотыхъ.

Государь пожаловать по ихъ челобитью, а про Судей допросить, сколько Судей.

11.

Такъ же Ясауломъ войсковымъ и полковымъ, что на услугахъ войсковыхъ всегда обрѣтаются и хлѣба пахать не могутъ, по мельницѣ бѣ имъ было, просить Твоего Царскаго Величества.

Государь пожаловать по ихъ челобитью.

12.

На подѣлку снаряду войсковаго и пушкарей и на всѣхъ людей работныхъ у снаряду, просимъ Твоего Царскаго Величества, изволь имѣти свое Царское милостивое призрѣнiе, яко о зимѣ, тако и о станахъ, такожде на Обознаго по 400 золотыхъ.

Государь пожаловать велѣлъ давать изъ тамошнихъ доходовъ.

13.

Права, наданна изъ вѣковъ отъ Княжатъ и Королей какъ духовнымъ и мирскимъ людямъ, чтобъ ни въ чемъ не нарушены были.

Государь пожаловать велѣлъ: быть по тому.

14.

Послы, которые изъ вѣка изъ чужихъ земель приходятъ къ войску Запорожскому, чтобъ Пану Гетману и войску Запорожскому, которые къ добру бѣ были, вольно приняти, чтобъ то Его Царскому

Qu'il en soit selon leur désir; que cela soit prélevé sur les revenus de là-bas.

9

Que les Colonels reçoivent chacun un moulin, car ils ont de grandes dépenses; toutefois, qu'ils reçoivent encore davantage de Ta Majesté Czarienne, si Ta Majesté Czarienne veut bien y consentir.

Le Souverain a bien voulu agréer à leur demande.

10

Que les Juges de l'armée reçoivent de même 300 florins et un moulin chacun, et les Secrétaires du Tribunal 100 florins chacun.

Le Souverain y consent, conformément à leur demande, mais quant aux Juges, il voudrait d'abord en connaitre le nombre.

11

Que chacun des Assaouls de l'armée et des Régiments qui sont constamment au service de l'armée et ne peuvent pas cultiver la terre reçoive un moulin; nous en supplions Ta Majesté Czarienne.

Le Souverain a bien voulu consentir à ce qu'il en soit selon leur désir.

12

Nous prions Ta Majesté Czarienne de bien vouloir montrer Ta gracieuse sollicitude Czarienne, en hiver, ainsi qu'en temps de guerre, pour la production des armenes de l'armée, ainsi que pour les maitres d'artillerie et ceux qui travaillent à la fabrication des armes, et d'accorder aussi au Quartier-Maitre 400 florins.

Le Souverain a bien voulu ordonner que cela soit prélevé sur les revenus de là-bas.

13

Que les droits octroyés de tout temps aux ecclésiastiques et aux laïques par les Grands-Ducs et les Rois ne soient aucunement violés.

Le Souverain a bien voulu ordonner qu'il en soit ainsi.

14

Les Ambassadeurs qui de tout temps viennent auprès de l'armée Zaporogue des pays étrangers, qu'il soit loisible à Monseigneur l'Hetman et à l'armée Zaporogue de les recevoir, s'ils viennent pour le bien;

Величеству въ кручину не было; а что бы имѣло противъ Его Царскаго Величества быти, должны мы Его Царскому Величеству извѣстати.

Государь указалъ и Бояре приговорили: Пословъ о добрыхъ дѣлѣхъ приимати и отпускать, а о какихъ дѣлѣхъ приходили и съ чѣмъ отпустить, о томъ писать къ Государю; а которые Послы присланы отъ кого будутъ съ противнымъ дѣломъ Государю, и тѣхъ задерживать и писать объ нихъ Государю; а безъ Государева Указу ихъ не отпускати; а съ Турскимъ Салтаномъ и съ Польскимъ Королемъ безъ Государева Указу не ссылаться.

15.

Какъ по инымъ землямъ дань вдругъ отдается, волили бы есмь и мы, чтобъ цѣною вѣдомою давать отъ тѣхъ людей, которые Твоему Царскому Величеству належать; а естли бы инако быти не могло, тогда ни на единого Воеводу не позволять, о томъ договариваться развѣ бы изъ тутошныхъ людей обобразивши Воеводу, человека достойнаго, имѣеть тѣ всѣ доходы въ правду Его Царскому Величеству отдавати.

Сей статья Государь указалъ и Бояре приговорили: быть по тому, какъ выше сего написано, збирать войтомъ, и бурмистромъ, и райцомъ, и лавникомъ, а отдавать въ Государеву казну тѣмъ людямъ, кого Государь пришлетъ, и тѣмъ людямъ надъ зборщики смотрѣть, чтобы дѣлали правду.

16.

А то для того имѣють посланники наши договариваться, что наѣхавъ Воевода, права бы ломати имѣлъ и установы какія чинилъ, и то бѣ быти имѣло съ великою досадою, понеже праву иному не могутъ вкорѣ навикнуть и тяготы такіе не могутъ носить; а изъ тутошнихъ людей когда будутъ старшіе, тогда противъ правъ и установъ тутошнихъ будутъ исправлятися.

О правахъ Государевъ Указъ и Бояръ же приговоръ написанъ въ иныхъ статьяхъ.

que cela ne soit pas désagréable à Sa Majesté Czarienne, et si quelque chose devait être dirigé contre Sa Majesté Czarienne, nous l'en avertirions.

Le Souverain a ordonné et les Boyards ont voté: Les Ambassadeurs porteurs de bons messages, les recevoir et les congédier et écrire au Souverain pour quelles affaires ils sont venus et avec quoi on les a congédiés; mais les Ambassadeurs qui seront envoyés avec une affaire contraire au Souverain, les retenir et écrire au Souverain à leur sujet; et sans ukase du Souverain, ne pas les congédier; et quant au Sultan de Turquie et au Roi de Pologne, sans ukase du Souverain, ne pas entrer en relations avec eux.

15

Comme dans les autres pays le versement des impôts est effectué en une seule fois, de même nous serions désireux aussi que les gens qui appartiennent à Ta Majesté Czarienne effectuent le versement d'une somme déterminée; mais s'il était impossible qu'il en fût autrement, alors qu'aucun Voiévode ne soit admis à traiter de cette affaire, à moins qu'on puisse élire un Voiévode parmi les indigènes, un homme digne, qui alors remettrait honnêtement le revenu à Sa Majesté Czarienne.

Sur cet article le Souverain a ordonné et les Boyards ont voté qu'il en soit comme c'est écrit ci-dessus, que la perception soit faite par les maires, administrateurs, conseillers et échevins, et qu'on remette les impôts pour le trésor du Souverain aux gens que le Souverain enverra et que ces gens surveillent les percepteurs afin qu'ils agissent de bonne foi.

16

Et c'est pourquoi nos Envoyés ont à traiter cette question, que si un Voiévode venait, il violerait les lois et prendrait toutes sortes de dispositions et cela leur serait à grand dépit, car ils ne s'habituent pas vite à de nouvelles lois et ne peuvent supporter de tels fardeaux; au contraire, si les indigènes sont investis des charges, ceux-ci administreront d'après les lois et les réglemens d'ici.

L'ukase du Souverain et la décision des Boyards sont écrits sous les autres articles.

17.

Прежде сего отъ Королей Польскихъ ни какого гоненія на Вѣру и на вольности наши не было, всегда мы всякаго чину свои вольности имѣли, и для того мы вѣрно и служили; а нынѣ, за наступленіе на вольности наши, понуждены Его Царскому Величеству подъ крѣпкую и высокую руку поддаться. Прилѣжно просити имѣють Послы наши, чтобъ привилея Его Царское Величество намъ на хартіяхъ писанья съ печатями вислыми, единъ на вольности Козацкіе, а другіе на Шляхетцкіе, даль, чтобъ на вѣчные времена непоколебимо было; а когда то одержимъ, мы сами смотрѣ межъ себя имѣти будемъ, и кто Козакъ, тотъ будетъ вольность Козацкую имѣть, а кто пашенной крестьянинъ, тотъ будетъ должность обыкную Его Царскому Величеству отдавать, какъ и прежде сего; тако же и на люди всякіе, которые Его Царскому Величеству подданные, на какихъ правахъ и вольностяхъ имѣють быти.

Государь указаль и Бояре приговорили: быть по ихъ челобитью.

18.

О Митрополитѣ помянути имѣють, какъ будутъ разговаривати, и о томъ Посломъ нашимъ изустный наказъ дали есма.

Государь указаль и Бояре приговорили: Митрополиту на маестности его, которыми нынѣ владѣеть, дать жалованную грамоту.

19.

Такожде просити прилѣжно Послы наши имѣють Его Царскаго Величества, чтобъ Его Царское Величество рать свою вскорѣ прямо къ Смоленску послалъ, не отсрочивая ничего, чтобъ непріятель не могъ исправиться и съ иными совокупиться, для того что войска нынѣ принужены, чтобъ ни какой ихъ лести не вѣрили, естли бъ они имѣли въ чомъ дѣлать.

Указаль Государь и Бояре приговорили: про походъ ратныхъ людей объявить По-

17.

Auparavant, notre religion et nos privilèges ne furent guère persécutés par les Rois Polonais; nous tous, appartenant à différentes conditions, jouîmes toujours de nos franchises, et en conséquence, nous servîmes avec fidélité; mais maintenant, en conséquence de la violation de nos libertés, nous sommes poussés à nous soumettre sous la main puissante et haute de Sa Majesté Czarienne. Nos Ambassadeurs ont à demander instamment que Sa Majesté Czarienne fasse mettre nos droits par écrit sous forme de deux chartes avec des sceaux attachés, l'une sur les libertés des Cosaques, l'autre sur celle des Nobles, de façon à ce qu'elles demeurent incontestables à jamais; et quand nous aurons cela, nous entreprendrons nous-mêmes une inspection entre nous; celui qui est un Cosaque jouira des privilèges des Cosaques, et celui qui est un paysan-agriculteur, devra rendre à Sa Majesté Czarienne les devoirs d'usage comme autrefois; nous déterminerons aussi quels sont les droits et privilèges dont doivent jouir les autres sujets de Sa Majesté Czarienne.

Le Souverain a ordonné et les Boyards ont voté qu'il en soit selon leur désir.

18.

On doit mentionner le Métropolitte de Kiev au cours des pourparlers, et Nous avons donné une instruction verbale à Nos Envoyés à ce sujet.

Le Souverain a ordonné et les Boyards ont voté de donner les lettres patentes au Métropolitte pour lui confirmer la possession des biens qui lui appartiennent aujourd'hui.

19.

De même nos Envoyés doivent demander instamment à Sa Majesté Czarienne que Sa Majesté Czarienne envoie bientôt ses troupes, et sans aucun retard, directement contre Smolensk afin que l'ennemi ne puisse se réformer et s'allier aux autres, car il est maintenant défendu aux troupes de prêter l'oreille aux séductions des ennemis, s'ils devaient tenter cela d'une manière quelconque.

Le Souverain a ordonné et les Boyards ont voté, en ce qui concerne la campagne,

сланникомъ, съ котораго числа Государь самъ и Бояре, и ратные многіе люди, съ Москвы пойдуть, а къ Гетману не писать.

20.

И то надобное дѣло припомнѣти, чтобы наемнаго люду здѣ по рубежу отъ Ляховъ, для всякаго безстрашія, съ 3.000, или, какъ воля Его Царскаго Величества будетъ, хотя и больше.

Допросить, въ коихъ мѣстѣхъ по рубежу стоять.

21.

Обычай тотъ бывалъ, что всегда войску Запорожскому платили: просить и нынѣ Его Царскаго Величества, чтобъ на Полковника по 100 ефимковъ, на Ясауловъ полковыхъ по 200 золотыхъ, на Ясауловъ войсковыхъ по 400 золотыхъ, на Сотниковъ по 100 золотыхъ, на Козаковъ по 30 золотыхъ.

Отговаривать. Великій Государь, Его Царское Величество, для Православныя Христіанскія Вѣры, хотя ихъ отъ гонителей и хотящихъ разорити Церкви Божія и искоренити Вѣру Христіанскую, отъ Латынъ оборонити, собралъ рати многія и идетъ на непріятелей, и свою Государеву казну для ихъ обороны ратнымъ людемъ раздалъ многую. А какъ былъ у Гетмана у Богдана Хмельницкаго Государевъ ближней Бояринъ и Намѣстникъ Тверской, Василій Васильевичъ Бутурлинъ съ товарищи, и говорилъ съ Гетманомъ о числѣ войска Запорожскаго, и Гетманъ говорилъ: Хотя число войска Запорожскаго и велико будетъ, а Государю въ томъ убытка не будетъ, потому что они жалованья у Государя просить не учнутъ; а говорилъ Гетманъ при нихъ, при Судѣ и при Полковникѣ, и имъ нынѣ о томъ говорить не доводится.

22.

Орда естли бы имѣла вкинутися, тогда отъ Астрахани и отъ Казани надобно на нихъ наступити, такожде и Донскимъ Козакомъ готовымъ быть; а нынѣ еще

de déclarer aux Envoyés à quelle date le Souverain lui-même et les Boyards, et les troupes partiront de Moscou, mais de ne pas écrire à l'Hetman.

20.

Il y a aussi à s'entendre au sujet de la question importante de disposer ici à la frontière polonaise, par mesure de sécurité, 3000 mercenaires ou même davantage, à la convenance de Sa Majesté Czarienne.

A faire enquête dans quels endroits frontière les troupes sont déjà disposées.

21.

Il fut toujours coutume de payer l'armée Zaporogue, nous demandons aussi aujourd'hui à Sa Majesté Czarienne de bien vouloir accorder 200 florins pour chaque Colonel, 400 florins pour chaque Assaoul de l'armée, pour chaque Centurion 100 et pour chaque Cosaque 30 florins.

A décliner. Le Grand Souverain Sa Majesté Czarienne, pour le bien de la foi chrétienne orthodoxe, a levé une grande armée pour combattre l'ennemi, voulant défendre les Zaporogues contre les persécuteurs et contre ceux qui tentent de détruire les saintes églises de Dieu et d'exterminer la foi chrétienne, et pour leur défense a levé de nombreuses troupes et part contre les ennemis et contre les Latins, et a dépensé de grosses sommes de son propre trésor Czarien pour le paiement des troupes. Et, lorsque le boyard de la Chambre du Czar et le gouverneur de Tver, Basile Basilevitch Boutourline et ses compagnons étaient auprès de l'Hetman Bohdan Chmielnicki et s'entretenaient avec l'Hetman de la force de l'armée Zaporogue, l'Hetman déclara: Même si le nombre d'hommes de l'armée Zaporogue était plus grand, le Souverain n'en subirait aucun dommage, parce qu'ils ne demanderont au Souverain aucune solde, et l'Hetman dit ceci en leur présence, en celle du Juge et du Colonel, et aujourd'hui il ne convient pas de reparler de cela.

22.

Si la Horde devait faire irruption, alors il serait nécessaire qu'elle soit attaquée du côté d'Astrakhan et de Kasan et que les Cosaques du Don se tiennent prêts aussi;

въ братствѣ, дати сроку, и ихъ не задирать.

Сказать: на Донъ къ Козакомъ Государево повелѣніе послано будетъ; буде Крымскіе люди задору ни какова не учинятъ, на нихъ не ходить; а буде задоръ учинятъ, и въ то время Государь укажетъ надъ ними промышль чинить.

23.

Кодакъ городъ, которой есть здѣланъ на рубежу отъ Крыму, въ которомъ Панъ Гетманъ всегда по 400 человекъ тамъ имѣетъ и кормы всякіе имъ даетъ, чтобъ и нынѣ Его Царское Величество какъ кормами такъ и порохомъ къ наряду изволилъ построи: такъ же и на тѣхъ, которые за порогами Коша берегутъ; чтобъ Его Царское Величество милость свою изволилъ показать, понеже нельзя его самого безъ людей оставити.

Допросить: по скольку корму человекъ на тѣхъ 400 человекъ даютъ и за порогами для Коша сколько человекъ, и о чемъ за нихъ быють челомъ.

Доложить Государю Бояре говорили: которые Государевы всякихъ чиновъ люди учнутъ бѣгати въ Государевы Черкасскіе города и мѣста, и тѣхъ бы сыскавъ отдавати.

toutefois, pour le moment, entretenir avec elle de l'amitié, rester en paix avec elle et ne pas la provoquer.

Il est décidé: Le Souverain enverra un ordre aux Cosaques du Don; si les gens de la Crimée ne font aucune provocation, ne pas leur faire la guerre; mais, s'ils provoquent, le Souverain ordonnera en même temps de diriger l'attention sur eux.

23.

Que Sa Majesté Czarienne veuille bien munir maintenant de moyens d'existence et de poudre la forteresse de Kodak élevée à la frontière de Crimée, et dans laquelle Monseigneur l'Hetman entretient toujours 400 hommes auxquels il fournit leur subsistance; pareillement à ceux qui gardent le « Kôch », au-delà des cataractes du Dnieper, que Sa Majesté Czarienne veuille bien leur accorder sa faveur parce qu'il est impossible de laisser cet endroit dégarni de troupes.

On devra nous faire savoir quelles subsistances sont données à chacun des 400 hommes; combien d'hommes sont maintenus au-delà des cataractes du Dnieper pour protéger le Kôch et qu'est-ce que l'on demande pour ceux-ci.

Les Boyards conseillent au Souverain d'ajouter ceci: Les sujets du Souverain, à quelque condition qu'ils appartiennent, qui s'enfuiront dans les villes ukrainiennes du Czar, les extradier dès qu'on les aura trouvés.

E.

Lettres Patentes du Czar Alexis Mikhaïlovitch à l'Hetman Bohdan Chmielnicki, confirmant les lois et les franchises Ukrainiennes. Donné à Moscou le 27 mars 1654¹.

Божією милостію Мы, Великій Государь Царь и Великій Князь, Алексѣй Михайловичъ, всея Великія и Малыя Россіи Самодержецъ, Московскій, Кіевскій, Владимерскій, Новгородскій, Царь Казанскій, Царь Астраханскій, Царь Сибирскій, Государь Псковскій и Великій Князь Тверскій, Югорскій, Пермскій, Вятскій, Болгарскій и иныхъ Государь и Великій Князь Новагорода Низовскіе земли, Черниговскій, Рязанскій, Ростовскій, Ярославскій, Бѣлоозерскій, Удорскій, Обдорскій, Кондійскій и всея Сѣверныя страны Повелитель, и Государь Иверскія земли, Карталинскихъ и Грузинскихъ Царей, и Кабардинскіе земли, Черкасскихъ и Горскихъ Князей и иныхъ многимъ Государствамъ и землямъ, Восточнымъ, и Западнымъ, и Сѣвернымъ Отчичъ, и Дѣдичъ, и Наслѣдникъ, и Государь, и Обладатель. Пожаловали есмы Нашихъ Царскаго Величества подданныхъ, Богдана Хмельницкаго, Гетмана войска Запорожскаго, и Писаря, Ивана Выговскаго, и Судей Войсковыхъ, и Полковниковъ, и Ясауловъ, и Сотниковъ, и все войско Запорожское, что въ нынѣшнемъ во 162 году, какъ, по милости Божіи, учинились подъ Нашею Государскою високою рукою онъ, Гетманъ Богданъ Хмельницкій, и все войско Запорожское, и вѣру Намъ, Великому Государю, и Нашимъ Государскимъ дѣтямъ и наслѣдникомъ, на вѣчное подданство учинили, и въ Мартѣ мѣсяцѣ присылали къ Намъ, Великому Государю, къ Нашему

Nous, par la grâce de Dieu, Grand Souverain, Czar et Grand-Duc Alexis Mikhaïlovitch, Autocrate de toutes les Russies: de la Grande et de la Petite; de Moscou, Kiev, Vladimir, Novgorod; Czar de Kazan, Czar d'Astrakhan, Czar de Sibérie, Souverain de Pskov et Grand-Duc de Tver, Ougorsk, Perm, Viatka, Bulgarie et autres, Souverain et Grand-Duc des Pays-Bas de Novgorod, de Tchernihov, Riasan, Rostov, Jaroslav, Bielozersk, Oudorsk, Obdorsk, Kondinsk, et Maitre de tous les pays du Nord, et Souverain du pays d'Iversk, des Czars Kartaliens et Georgiens, et du pays Kabardin, des Princes Circassiens et Montagnards, et de beaucoup d'autres Etats et pays de l'Est, et de l'Ouest et du Nord, Héritier et successeur et Seigneur et Souverain et Maitre. Nous avons octroyé aux sujets de Notre Majesté Czarienne Bohdan Chmielnicki, Hetman de l'armée Zaporogue, et le Secrétaire Ivan Wyhowski et les Juges de l'armée et les Colonels et les Assaouls, et les Centurions et toute l'armée Zaporogue, que dans la présente année 7162, comme par les voies de Dieu, lui, l'Hetman Bohdan Chmielnicki et toute l'armée Zaporogue se sont placés sous Notre haute main souveraine et à Nous, Grand Souverain, ont prêté serment de sujétion éternelle à Nous, nos enfants et héritiers souverains, et au mois de Mars à Nous, Grand Souverain, à Notre Majesté Czarienne, lui, l'Hetman Bohdan Chmielnicki et toute l'armée Zaporogue envoyèrent leurs Envoyés Samoïlo

¹ Жалованная Грамота Цари Алексѣи Михайловны Гетману Богдану Хмельницкому и всей Малой Россіи.

Царскому Величеству, онъ, Богданъ Хмельницкій, и все войско Запорожское, посланниковъ своихъ, Самойла Богданова, Судью Войсковаго, да Павла Тетерю, Подковника Переселовскаго, а въ листу своемъ къ Намъ, Великому Государю, къ Нашему Царскому Величеству, Гетманъ писалъ и Посланники его били челомъ, чтобъ Намъ, Великому Государю, его Гетмана, Богдана Хмельницкаго, и все войско Запорожское, пожаловати велѣти прежнія ихъ права и вольности войсковыя, какъ издавна бывали при Великихъ Князѣхъ Рускихъ и при Королѣхъ Польскихъ, что суживались и вольности свои имѣли въ добрахъ и въ судахъ, и чтобъ въ тѣхъ Войсковые Суды никто не вступался, но отъ своихъ бы старшинъ судились, подтвердити, и прежнихъ бы ихъ правъ, каковы даны духовнаго и мірскаго чину людемъ отъ Великихъ Князей Рускихъ и отъ Королей Польскихъ, не нарушать, и на тѣхъ бы ихъ права дати Нашу Государскую жалованную грамоту, за Нашею Государскую печатью; и чтобъ число войска Запорожскаго списковаго учинить 60.000 тысячъ, а было бы то число всегда полно, а будетъ судомъ Божиимъ смерть случится Гетману, и Намъ бы, Великому Государю, поволити войску Запорожскому, по прежнему обычаю, самимъ межъ себя Гетмана обирати, а кого оберутъ, и про то Намъ, Великому Государю, объявляти; имѣній Козацкихъ и земель, которые имѣють для пожитку, чтобъ у нихъ отнимать не велѣти; такъ же бы и вдовъ, послѣ Козацковъ остальныхъ, дѣти повольности имѣли, какъ дѣти и отцы ихъ. И Мы, Великій Государь, Наше Царское Величество, подданныя Нашего, Богдана Хмельницкаго, Гетмана войска Запорожскаго, и все Нашего Царскаго Величества войско Запорожское, пожаловали велѣли имъ быть подъ Нашею Царскаго Величества высокою рукою по прежнимъ ихъ правамъ и привиліямъ, каковы имъ даны отъ Королей Польскихъ и отъ Великихъ Князей Литовскихъ, и тѣхъ ихъ правъ и вольностей нарушивать ни чѣмъ не велѣли, и судитись имъ велѣли отъ своихъ старшинъ по своимъ прежнимъ правамъ, а число войска Запорожскаго указали есмы по ихъ же челобитью учинить списковаго шестьдесятъ тысячъ всегда полное; а будетъ судомъ Божиимъ

Bohdanovitch, le Juge de l'armée, et Pavlo Tetera, le Colonel de Péréiaslav: et dans leur lettre à Nous, Grand Souverain, à Notre Majesté Czarienne, l'Hetman écrivit et les Envoyés demandèrent humblement que Nous, Grand Souverain, témoignions notre faveur à lui, l'Hetman Bohdan Chmielnicki et à toute l'armée Zaporogue et ordonnions de ratifier tous leurs anciens droits et franchises de l'armée, comme ils étaient de tout temps sous les Grands-Ducs Ruthènes et sous les Rois Polonais, où ils étaient jugés selon leurs franchises en bien et justice, et que personne ne s'ingère dans leurs Tribunaux de l'Armée, mais qu'ils soient jugés par leurs anciens, et que leurs anciens droits qui furent octroyés aux gens de condition ecclésiastique et laïque par les Grands-Ducs Ruthènes et les Rois Polonais ne soient pas violés et qu'au sujet de ces droits, Nous leur octroyions Nos lettres patentes Souveraines, munies de Notre sceau Souverain, de même, que l'armée Zaporogue enregistrée soit fixée à 60 000 hommes et que ce nombre soit toujours complet; et si, par le Tribunal de Dieu, la mort atteignait l'Hetman, que Nous, Grand Souverain, accordions à l'armée Zaporogue d'élire l'Hetman librement parmi ses membres, suivant l'ancienne coutume, et de nous dire qui l'on aura élu; que les biens des Cosaques et les terres qu'ils possèdent pour leur entretien ne leur soient pas enlevés, qu'aussi les veuves des Cosaques et leurs enfants jouissent des mêmes privilèges que leurs pères et ancêtres. Et Nous, Grand Souverain, Notre Majesté Czarienne, Nous avons octroyé à Notre sujet, Bohdan Chmielnicki, Hetman de l'armée Zaporogue et à toute l'armée Zaporogue de Notre Majesté Czarienne, d'être sous la haute main de Notre Majesté Czarienne, en conformité avec leurs droits et privilèges antérieurs, qui leur furent octroyés par les Rois Polonais et les Grands-Ducs de Lithuanie, et Nous ordonnons de ne violer en rien ces droits et franchises qui leur appartenaient et qu'ils soient jugés par leurs anciens, selon leurs droits antérieurs, et que les effectifs de l'armée Zaporogue, selon leur propre désir, soient toujours complets à 60 000 hommes; et si, de par le Tribunal de Dieu, l'Hetman vient à mourir, Nous, Grand Souverain, avons octroyé à l'armée Zaporogue d'élire un Hetman parmi eux librement, selon les

смерть случится Гетману, и Мы, Великий Государь, поволили войску Запорожскому обирати Гетмана, по прежнимъ ихъ обычаямъ, самимъ межъ себя; а кого Гетмана оберуть, и о томъ писать къ Намъ, Великому Государю; да тому жъ новообранному Гетману на подданство и на вѣрность вѣру Намъ, Великому Государю, учинити, при комъ Мы, Великий Государь, укажемъ; такъ же и имѣній Козацкихъ и земель, которые они имѣютъ для пожитку, отнимати у нихъ и вдовъ послѣ Козаковъ оставшихъ у дѣтей не велѣли, а быти имъ за ними по прежнему. И по Нашему Царскаго Величества жалованью, Нашимъ, Царскаго Величества, поданнымъ, Богдану Хмельницкому, Гетману войска Запорожскаго, и всему Нашему, Царскаго Величества, войску Запорожскому, быть подъ Нашею, Царскаго Величества, высокою рукою по своимъ прежнимъ правамъ и привиліямъ и по всѣмъ статьямъ, которые писаны выше сего, и Намъ, Великому Государю, и сыну Нашему, Государю Царевичу Князю, Алексѣю Алексѣевичу, и наслѣдникомъ Нашимъ служить, и прямити, и всякаго добра хотѣти, и на Нашихъ Государскихъ неприятелей, гдѣ Наше Государское повелѣніе будетъ, ходити и съ ними битись, и во всемъ быть въ Нашей Государской волѣ и послушаньи на вѣки; а о которыхъ и о иныхъ статьяхъ Намъ, Великому Государю, Нашему Царскому Величеству, тѣ вышеназванные Посланники, Самойло и Павелъ, именемъ Богдана Хмельницкаго, Гетмана войска Запорожскаго, и всего Нашего Царскаго Величества войска Запорожскаго, били челомъ и подали Нашимъ Царскаго Величества ближнимъ Бояромъ, Боярину и Намѣстнику Казанскому, Князю Алексѣю Никитичу Трубецкому, Боярину и Намѣстнику Тверскому, Василью Васильевичу Бутурлину, Околыничему и Намѣстнику Каширскому, Петру Петровичу Головину, Думному Дьяку, Алмазу Иванову, статьи, и Мы, Великий Государь, тѣхъ статей выслушали милостиво, и что на которую статью Наше Царскаго Величества изволеніе, и то велѣли подписать подъ тѣми жъ статьями, да тѣ статьи съ Нашимъ Царскаго Величества Указомъ велѣли дать тѣмъ же Посланникомъ, Самойлу и Павлу, и хотимъ ево, Гетмана Богдана Хмельницкаго, и

coutumes antérieures; et l'on nous écrira à Nous, Grand Souverain, qui l'on aura élu Hetman; et l'Hetman nouvellement élu devra Nous prêter, à Nous, Grand Souverain, serment de sujétion et de fidélité devant qui, Nous, Grand Souverain, l'indiquerons. Nous ordonnons aussi de ne pas enlever aux Cosaques les biens et les terres qu'ils possèdent pour leur entretien, ni à leurs veuves, ni à leurs enfants, et nous les laisserons demeurer sur ces biens, comme autrefois. Et de par l'octroi que Notre Majesté Czarienne leur a fait, les sujets de Notre Majesté Czarienne, Bohdan Chmielnicki, Hetman de l'armée Zaporogue, et toute l'armée Zaporogue de Notre Majesté Czarienne seront sous la main de Notre Majesté Czarienne, conformément à leurs anciens droits et privilèges et suivant tous les articles qui sont écrits ci-dessus, et ils doivent Nous servir, Nous, Grand Souverain, et Notre fils, le Souverain Czarevitch, Prince Alexis Alexievitch et Nos héritiers, Nous servir et Nous obéir et Nous vouloir toute sorte de bien, et là où le voudra Notre ordre souverain, marcher contre les ennemis de Notre Etat et les combattre, et être en toute chose soumis à Notre volonté souveraine et obéissants à jamais. Et pour tous les autres articles pour lesquels les ci-dessus nommés Envoyés Samoilo et Pavel, au nom de Bohdan Chmielnicki, Hetman de l'armée Zaporogue et de toute l'armée Zaporogue, nous sollicitèrent respectueusement, Nous, Grand Souverain, Notre Majesté Czarienne, et qu'ils présentèrent à Nos Boyards de la Cour de Notre Majesté Czarienne, Boyard et gouverneur de Tver, Basile Basilevitch Boutourline, grand officier de la Couronne et gouverneur de Koshira, Pierre Petrovitch Golovine, et au Premier Secrétaire de la Douma Almaz Ivanoff; Nous, Grand Souverain, Nous écoutâmes ces articles avec bienveillance et tout ce qui fut octroyé par Notre Majesté Czarienne dans chacun des articles, nous le fîmes inscrire sous ces mêmes articles, et Nous avons ordonné par notre Ukase de donner ces articles de Notre Majesté Czarienne aux mêmes Envoyés Samoilo et Pavel, et Nous voulons les maintenir, lui, l'Hetman Bohdan Chmielnicki et toute l'armée Zaporogue dans Notre gracieuse faveur czarienne; et sur ce point, qu'ils mettent leur espérance en Notre grâce Souveraine.

все войско Запорожское держать въ Нашемъ Царскаго Величества милостивомъ жалованьѣ и прирубнѣѣ, и имъ бы на Нашу Государскую милость быть надежнымъ. Дана сія Наша Царскаго Величества жалованная грамота, за Нашею Государственною печатью, въ Нашемъ Царствующемъ градѣ, Москвѣ, лѣта отъ созданія міра 7162, мѣсяца Марта 27 дни.

La présente Charte de Notre Majesté Czarienne fut donnée, pourvue de Notre sceau d'Etat, dans Notre haute résidence de Moscou, en l'année 7162 depuis la création du monde, le 27e jour du mois de Mars.

Outre les pièces traduites et reproduites ci-dessus, plusieurs documents de moindre importance se rapportent également à l'accord de 1654, à savoir :

1. Résolution du Zemsky Sobor du 1er octobre 1654, concernant la déclaration de guerre aux Polonais et la réception de Bohdan Chmielnicki et de l'armée Zaporogue sous la protection de l'Etat Moscovite (Coll. comp. des lois : 104) ;
2. Charte du Czar (du 23 janvier 1654) à Basile Boutourline et ses compagnons louant ceux-ci pour les services rendus à Péréïaslav (Coll. des chartes et traités, III, 164) ;
3. Bienveillance du Czar témoignée (le 25 janvier 1654) au Stolnik Rodion Striéchneff et au Diak Martemian Bredikhine, qui furent envoyés auprès de l'Hetman (Coll. des chartes, etc., III, 165) ;
4. Ordre du Czar donné au Stolnik Alexis Golovine pour qu'il aille à la rencontre de Basile Boutourline, revenant de sa mission Petite Russe (Coll. des chartes, etc., III, 166) ;
5. Articles établis à Moscou avec les Envoyés de l'Hetman, dont la rédaction est dite de 14 articles (Bantych-Kamenski, Sources, etc., I) ;
6. Articles établis à Moscou avec les Envoyés de l'Hetman, dont la rédaction est dite de 11 articles (Collection des chartes et des traités ; Collection complète de lois, etc.) ;
7. Charte du Czar (27 mars 1654) à l'Hetman, lui octroyant la ville de Hadiatch (B.-K. Sources I) ;
8. Charte du Czar (27 mars 1654) à l'Hetman, lui confirmant la possession de ses propriétés de Soubotov et Novoselky (B.-K. Sources I) ;
9. Charte du Czar (27 mars 1654) confirmant l'Hetman dans la possession de ses propriétés de Medvedivka, Borky et Kamenka (B.-K. Sources I) ;
10. Bienveillance du Czar témoignée (le 29 mars 1654) à Basile Boutourline, Ivan Alferieff et Larion Lopoukhine, pour la bonne exécution de la mission qui leur avait été confiée (C. des chartes, etc., III, 171) ;
11. Charte du Czar (27 mars 1654) à la noblesse de la Petite-Russie, lui confirmant ses anciens droits et privilèges (B.-K. Sources I) ;
12. Lettre adressée par l'Hetman B. Chmielnicki (le 25 avril 1654) au Czar Alexis Mikhaïlovitch, le priant de confirmer à la ville de Kiev, récemment soumise à la suprématie du Czar, ses anciens droits et privilèges (C. des chartes, etc., III, 172) ;
13. Charte du Czar (du 27 mars 1654) octroyant la Starostie de Czyhyryn à la Boulava de l'Hetman (B.-K. Sources, I) ;
14. Charte du Czar (27 mars 1654) confirmant à la noblesse ukrainienne ses privilèges (B.-K. Sources, I) ;
15. Charte du Czar (du 16 juillet 1654) confirmant à la ville de Kiev ses anciens statuts et privilèges (C. de chartes, etc., III, 176) ; et autres.

TABLE DES MATIÈRES

- 37 -

	Pages
A. RAPPORT OFFICIEL DES AMBASSADEURS RUSSES, qui furent délégués auprès de l'Hetman à Péréïaslav (6-8 janvier 1654)	1
B. LETTRE DE L'HETMAN AU CZAR annonçant sa soumission à la suprématie czarienne (Péréïaslav, le 8 janvier 1654)	19
C. ADRESSE DE L'HETMAN AU CZAR transmise par ses envoyés, dans laquelle il le prie de confirmer les libertés Ukrainiennes conformément à la promesse des ambassadeurs czariens (Czyhyryn, le 17 février 1654)	21
D. CLAUSES DU TRAITÉ	25
E. LETTRES PATENTES du Czar, confirmant les lois et franchises Ukrainiennes (Moscou, le 25 mars 1654)	33

М О Т Т О

„Гетьман і Військо Запорізьке та
В С Я Р У С Ь К И Ї В С Ь К А
під владою польського короля та
панів рад БУТИ НЕ ХОЧУТЬ!
ВИБ'Ю З ЛЯДСЬКОЇ НЕВОЛІ
НАРОД ВЕСЬ РУСЬКИЙ !”

Гетьман Богдан ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
в розмові з Унківським. 1649 рік.

ir. N. SKRIPNIK
Poolster 178
1622 EM HOORN N.H.
Nederland

Додаток:

У Н І В Е Р С А Л

Зіновія Богдана ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ,Гетьмана славного ВІЙСЬКА
ЗАПОРІЗЬКОГО і всієї по обох сторонах Дніпра суцїї
УКРАЇНИ МАЛОРОСІЙСЬКОЇ

Всім, всім Українським — по обох сторонах річки Дніпра,
в містах і селах мешкаючим Малоросіянам — духовним і світсь-
ким, шляхетним і посполитим, більшого й меншого кожного чину
людям, а особливо шляхетно уродженим КОЗАКАМ і святій Братії
Нашій ознаймуєм сим Універсалом нашим:

що не без причин слухних мусіли зачати війну і піднести
зброю нашу на ПОЛЯКІВ, через котру те, що при всесильній помо-
чі Божественій на Жовтих Водах, травня 8-го, а потім під Кор-
сунем, травня 16-го, над ними Поляками сталося, яке всім Вам
уже докладно є відомо.

Тепер, однак, по двох оцих над ними Поляками виграних бит-
вах наших, коли ми почули, що вони тим нещастям своїм розгні-
вані й роз'ятрені будучи, не тільки самі панове і княжата біля
Вісли і за Віслою великі свої на нас стягають і скупчують
війська, але й самого Найяснішого Короля свого Владислава,
Пана нашого милостивого та Отця ласкавого, на нас же підмов-
ляють і підбурюють, щоб зі всіма силами своїми прийшовши в
Україну нашу Малоросійськую, швидко нас огнем і мечем звою-
вати, мешкання наші зруйнувати в прах і попіл обернути, нас
самих всіх — одних вбити, других в немилосердну неволю за-
брати, а на інші, найдальші за Віслу місця запровадивши,
СЛАВУ НАШУ, не тільки в частині світу Европейського присно
славную, але й у відлеглих за Морем Чорним країнах Азіятсь-
ких достатньо народам тамошнім відому, винищити й проковтну-
ти: п о с т а н о в и л и в н а м і р і н а ш о м у,
не проти Короля, милостивого Пана свого, але проти Поляків
гордих і за ніщо Його королевські високоповажані привілеї
нам КОЗАКАМ і всім взагалі Малоросіянам дані (права і воль-
ності наші древні при нас заховуючі і скріпляючі) маючих,
м у ж н і м і б е з с т р а ш н и м — п р и п о м о -
ч і Б о ж і й — с т а н у т и с е р ц е м і з б р о -
є ю .

Для чого притягнувши від Корсуня і станувши обозом нашим військовим тут під Білою Церквою, пишемо до Вас сей наш Універсал, через який закликаючи та заохочуючи Вас — всіх Малоросіян — братів наших до нас , до компанії військової, слідує прекладаємо і сповіщаємо:

Що вони, Поляки, згідно з їхніх же хронікарів польських свідченням, від нас Савроматів і Русів народившись й походячи, і самі власними братами нашими Савроматами і Русами з початку будши, а жадобу слави й багатства душешкідливого в собі маючи, від співжиття з Предками нашими древніх тих часів віддалилися і іншу назву (яка є Ляхи і Поляки) собі учинивши, а за Віслу заблукавши на чужих ґрунтах і землях там поміж знаними річками Європейськими Одрою та Віслою осіли. Багатьом сусіднім землям і панствам Німецьким західним і північним, зашкодивши та держави їх з людським населенням воєнним і розбійничим способом , минулих тих древніх віків утрутивши й урвавши собі заволоділи!

Потім, по перебізі довгого часу в оселях своїх понад Віслою і за Віслою , на просторах тамошніх розплодившись й розмножившись, а згаданими людськими шкодами й здирствами невдоволені будучи, повстали без причини й сумління (як колись Каїн на Авеля !) на Русів, або Савроматів, власну (як вже вище написано) з древности природну БРАТІЮ свою: і за проводом Короля свого Казіміра Великого, що був по імені третім, року від народження Господнього 1333 або 1339 , тим більше через те, що змаліли й обідніли тоді Київські, Остріжські та інші справжні й природні Руські Князі наші, війною звоювали і в своїй ненажерливості привласнили й підкорили справжні з древніх віків Землі та Провінції наші Сарматські, Козакоруські: від Поділля і Волохів по Віслу і аж до самого Вільна й Смоленська довгі й просторі кордони свої маючи, а саме: Київську, Галицьку, Львівську, Холмську, Бельзьську, Подільську, Волинську, Перемишльську, Мстиславську, Витебську і Полоцьку!

І не тільки в згаданих Землях і Провінціях наших Руських славне ім'я наше КОЗАЦЬКЕ винищили й загладили, але що найгірше й найжалосніше: всіх тих Братів наших Роксолянів в невольниче підданство та ярмо запрягнувши, від ВІРИ Батьківської Православної , душеспасительної, кгрекоруської одірвали та до згубної УНІЇ і Римського Блуду силою, гвалтом

і багатьома — над сумлінням християнським муками й тиранством— затагнули , підкорили й поневолили.

Всі перших Князів і Королів своїх Польських Благочестя наше кгрекоруське похваляючих і підтверджуючих, привілеї та мандати уневажнивши, знищивши та все те — всупереч політики шляхетної та доброго сумління — скасувавши...

Але коли й того. душешкідливого, до загину тягнучого , схизматичного й неситого вчинку (бо-ж Благочестя Святе на Унію обернули, і Честь Козацьку в неславу й забуття перетворили) не вистачало для їх заздрості й гордості, то нарешті наважилися вони — супроти волі Короля, Пана нашого милостивого, з самих скрайніх і остатніх міст і сел , по обох сторонах річки Дніпра зостаючих, Україно-Малоросійських , власної предковічної Вітчизни нашої (від Святого й Рівноапостольного Князя Володимира Київського Русь святим хрещенням просвітившого) Благочестям справжнім і непорушним сяючої — знатніших людей і Козаків вигубити й викорінити, а самим посполитим і простодушним народом нашим заволодівши, в ярмо невільниче його запрягти ...

(На жаль, в моїх актах нема продовження й кінця цього історичного документу — Універсалу. Оригінальний текст знайшов я в році 1968-м в Бритійській Музеї, якщо не помиляюсь в монографії М. Костомарова: „ Гетьман Богдан Хмельницький ”).

Гага, Червень 1982 р.

М. Скрипник

ВИЗНАЧНИЙ ДЕРЖАВНИК ГЕТЬМАНСЬКОЇ УКРАЇНИ

(До 325-ліття від смерти Великого Гетьмана України
Богдана-Зіновія Хмельницького: 1657-1982)

I. КОЗАЧЧИНА ТА ФРАГМЕНТИ З БІОГРАФІЇ ГЕТЬМАНА БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

*"Де ділись-заділись ті давні часи,
Славетні гетьманські, де щезли вони?
Бувало отаман як кликне на бій,
Чубаті хмарами злітались як стій.
О руськая земле, о рідна моя,
Чи верне-поверне та слава твоя?"*

("Акорди", 1903 р.)

Іван Франко

Перша половина сімнадцятого століття, це часи найбільшого посилення та поширення польського колоніального панування не тільки на Правобережній Україні, а навіть і Лівобережної її частини. Одна Полтавщина, за недовгий час стала форпостом польського гніту на чолі з князем Яремом Вишневецьким (1612-1651 рр.), який був нащадком старого українського роду та проявив себе ревним поляком і римокатоликом.

Цей зпольонізований магнат і колонізатор був власником Лубенщини та сусідніх земель Лівобережної України. Він мав більше як 50 міст, містечок і сіл: утримував 12.000 власного війська та жорстоко переслідував і нищив автохтонну українську православу людність.

Утиски покороного українського населення все більше зростали від засилля тої численної дрібної польської шляхти та залучених поляками, як посередників, гендлярського жидівства, яке виступало в ролі економів і орендарів велико-

панських маєтків. Тому, невдоволення все більше зростало не тільки серед збіднілої селянської верстви, а навіть серед дрібної та середньої української шляхти. Отже, всенародній революційний вибух наближався, і залежало тільки від того, як скоро на обрії з'явиться людина, яка візьме на себе ініціативу та провід революційного запалу.

Такою людиною став Богдан Хмельницький (1595-1657).

Хмельницький належав до дрібної української шляхти. Син Чигиринського сотника Михайла Хмельницького. Науку свою Богдан розпочав з польської єзуїтської школи в Ярославі (Галичина), і там він опанував польську та латинську мови. Коли Богдан скінчив науку, то батько, послав його на Січ до школи військової справи і ми бачимо його за Гетьмана Сагайдачного у 1620-1621 рр. у війні з турками. Там під Цецорою його батька було забито, а Богдана турки забрали в неволю до Константинополя. Там він перебував два роки, поки не обміняв Богдана Гетьман Сагайдачний на турецьких невольників.

За турецької неволі Богдан опанував турецьку мову, і коли повернувся з неволі, то подався на Запоріжжя, звідки брав участь у походах на москалів.

Також під проводом Богдана запорізькі козаки робили не раз морські походи на турецькі городи. За Гетьмана Павлюка у 1637 році, ми вже бачимо Богдана військовим писарем, а писар у запорізькому війську був великої ваги чоловік, писав листи до короля польського, заграничних держав та всяких урядів і високих панів; видавав грамоти, універсали, патенти, бо військо запорізьке було як окреме царство, а військовий писар — як найстарший міністер.

Передрук з "Батьківщини", число 5-6, 1982 р.

Коли староста Конецпольський побудував фортецю Кодак та приїхав з французьким інженером Бопланом оглянути фортецю, закликав він теж козацьку старшину, щоб вона на свої очі побачила цю твердиню, яка б мала відрізати Запоріжжя від України, і запитав глузливо: — А що, як здається вам Кодак?

Хмельницький посміхаючись, відповів по-латині:

— Ману факта, ману деструітур, — що руками зроблено, то руками можна зруйнувати.

Пробувши довгий час між низовим товариством, Богдан повернувся до Чигирина, у батьківський хутір Суботів, став сотником і одружився з Ганною Сомківною; від неї мав він трьох синів та дві доньки.

Чигиринський підстароста Чаплинський, який був невдоволений зростом авторитету сотника Богдана Хмельницького, все шукав причини для сварки. Підстароста докоряв Хмельницькому, що він держить хутір Суботів не по праву. У Хмельницького дійсно не було документів на хутір, бо батько його держав хутір на слово від старости.

Одного разу Чаплинський зробив збройний напад на Суботів — Хмельницького тоді не було вдома — забрав все добро, худобу, збіжжя, а найменшого сина Богданового, хлопця десяти років, звелів так бити різками, що хлопець другого дня помер. Хмельницький кинувся до старости Конецпольського, але той лише порадив притягти підстаросту до суду. Та хіба ж можливо було, у ті часи, козацькому стар-

шині знайти правду у суді проти польського шляхтича?

Судді порадили йому заскаржитись до короля. Хмельницький, не вбачаючи виходу, викликав Чаплинського на поєдинок, сам-на-сам, але той сам не пішов, а взяв з собою трьох озброєних людей та з ними напав на Хмельницького. Богдан вихопив шаблю з піхви і вигукнув: "маю шаблю у руці, — ще не вмерла козацька мати!" — розігнав їх. Але, пізніше, Хмельницького вхопили і вкинули на деякий час до в'язниці.

Навесні 1647 року Хмельницький подався до Варшави до вищого суду та короля, але не добившись правди у найвищих польських панів та повертаючи бачив по дорозі страждання українського народу; бачив, що однієї іскри було б доволі, щоб підняти всенародне повстання. Провадив таємні наради з козаками, які готові були вже починати битися з поляками. Поляки довідавшись, що Хмельницький щось задумав непевне, і по наказу польського гетьмана Потоцького, вкинули Хмельницького до в'язниці. Потоцький навіть хотів Хмельницького стратити через повішення, але полковник реєстрових козаків Михайло Кричевський (кум Хмельницького), що під доглядом його перебував Богдан, взяв його на поруки.

Хмельницький тоді втік на Запорізьку Січ із сином Тимошем. Побував у кримського хана, де заручився у військовій допомозі. За той час кошовий у Січі зібрав велику силу запорожців — кінних, піших і голоту. Козаки Корсунського полку повстали і приєдналися до Хмельницького. Тоді, на нараді, всі в один голос козаки 29. 4. 1648 року, обрали Богдана Хмельницького Гетьманом України. Кошовий передав йому корогву, золоту булаву і срібну військову печать. З сусідніх міст та сіл почали втікати сміливіші в степи до Хмельницького. Чутка про нього пішла відгомонам по всій Україні, і люди готували зброю й припаси, щоб зараз пристати до козаків, як тільки прийдуть в Україну.

Заворушились і поляки, почувши лихо, і задумали вгамувати те повстання, але Хмельницький часу не гаяв і у квітні, з усім своїм військом та кримськими татарами, рушив з Січі, а дійшовши до фортеці Кодака, узяв її й зруйнував, щоб не мати позад себе тієї ворожої й міцної кріпости.

І так, 21. 5. 1648 року, — Гетьман Богдан Хмельницький розбив поляків на Жовтих Водах.

26. 5. 1648 року — Гетьман Хмельницький розбив поляків під Корсунем, а

23. 9. 1648 року — найбільша перемога Хмельницького під Пилявцями.

Вся Україна тоді повстала і звільнивши землю, ставши панами на ній, українська людність відчула велике полегшення.

Та недовго тішився український народ здобутою вольницею. Ворог не спав і змобілізував всю свою мілітарну силу, з тим, аби молоду українську державу повалити та остаточно приневолити до рабської покори.

Великий Гетьман Богдан Хмельницький шукав порятунку. Москва своїми підступними привабливими послугами, як "братнього слов'янського сусіда", — заманула українську

державу шукати порятунку у підписанні договору у Переяславі 1654 року. Одночасно, Москва робила успіхи сіяти серед старшин та вояків козачого війська провокативну незгоду, цим викликаючи послаблення фундаменту молодій державі. Доходило навіть до непослуху та порушення присяги.

Все це бачив Богдан Хмельницький, але зупинити сили руїни вже не було змоги і Гетьман переживаючи, важко занедавав.

Від того часу український народ пішов у нову неволю, вже московську, яка сіє страхіття і посьогодні.

Але культурні передові люди покороної, але нездоланої української нації не дрімали, а будили її пізнати себе.

Хоч царське самодержавство з февдальною жорстокістю гасило найменші прояви національного збунтування, топтало паростки передової думки, та на початку XVIII-го століття у рукописній формі появляються оригінальні історичні твори, як "Літопис Самовидця" (анонімного автора), два козацькі літописи — Самійла Величка і Григорія Грабянки. Літопис Величка справив могутній вплив на формування прогресивної української думки, зокрема, української літератури XIX-го століття. "Спасибі тобі ще раз за літописи, я їх вже напам'ять читаю. Оживає моя мала душа, читаючи їх". Це слова Тараса Шевченка, який писав з заслання до О. Бодяньського.

Григорій Грабянка повністю в літописі виклав історію козацтва в Україні.

Як він писав: "Действия презельной и от начала поляков крвавшой небывалой брани Богдана Хмельницького, Гетьмана Запорожского с поляки" козацькі літописи писалися старокнижною українською мовою, але наближеною до народної живої мови.

"Літопис Самовидця" глибоко позначився на творчості Миколи Костомарова, що й спонукало його написати історичну працю під заг. "Богдан Хмельницький".

З великою пощагою до джерельних матеріалів з історії України ставилася славетна українська поетеса Леся Українка. Вона писала в листі до академіка Агатангела Кримського: "Гнітить мене моя "необразованість" у рідній історії, цебто, розуміється, елементарні відомості я маю і дещо там читала, але перводжерел (літописів головню), — зовсім мало куштувала і через те не знаю стилю, "пахощів" давніх епох, а на чужої інтерпретацію не покладаюсь. Мені здається, що коли б я сама прочитала якусь там "Волинську Літопис" чи "Самовидця", то я б там вичитала щось таке, чого мені бракує у сучасних істориків...". Або як писав, свого часу, відомий вчений в Україні проф. С. О. Єфремов:

"...Усе розгубив народ український на довгому й важкому шляху своєму... Тільки один лишився скарб від далеких пращів, — це рідна мова й рідне письменство, тією мовою писане. Так, тільки мова з письменством і лишилися у народа нашого. Сама вона була і є тим живчиком, що кидався і тріпотів без упину в занепалому організмі народньому, показуючи, що живий цей народ і жити він хоче, і жити він може, і жити він буде".

Тому цікаві є думки висловлені в статті: "Іван Котляревський сміється", сучасним літературним критиком на рідних землях Євгеном Сверстюком; стаття була видрукована у книзі "Широке море України" за 1972 рік:

"Страшно стає за те широке море, яке мільшає, вихлюпується на безплідні пустелі, втрачає свій аромат і споконвічно стійкі властивості, а все ще надійно спить своїм віковим сном провінції, яка живиться з газет Петровими театральними враженнями з Харкова і Миколиними занудливо-пісними піснями про минулу війну.

Але широко розлилося по країні селянське море, і дивлячись на його сонне плесо, покрите осугою буденности,

часто ми не бачимо його освіжаючих джерел і незмірних глибин, що грайливо викидають дивні перла. Задихаючись від виробничої куряви однакових днів, ми часом забуваємо дивитись у міряну у нас лише віками таємну глибіню. Крізь товщу століть задивляється у ту глибіню поет, що був дитям запорозького сміху, здатного попри всі нещастя, на руїнах рідної Трої утверджувати волю до життя. Може підіймає і окрилює. В ньому невичерпні життєві сили. Наші поразки кожен раз здавалися остаточними — нас вирубували на пні, забуваючи в кривавому п'яному азарті, що в глибинах недосяжне коріння, а в нашій землі — проростає кинуте у бою зерно. Знекровлена й здеморалізована поразкою в нерівній національно-визвольній боротьбі "Гетьманська Україна XVIII-го століття втрачала рештки своєї незалежности, і разом з ними, здавалось, втрачала свої останні надії".

Ще в іншому місці вищезгаданої книги Сверстюк пише:

"Письменник гостро відчуває органічний зв'язок між історією і сучасністю, між героїчною славою і боротьбою нових поколінь... Письменникові дорога кожна згадка про героїчне минуле нашого народу, кожна братська могила, в якій поховані герої визвольних походів, трударі і звитягці, що віддали своє життя за щастя майбутніх поколінь... крізь століття, крізь чуму, крізь пожежі пролягає цей шлях, шлях мужніх трударів, шлях невольників і невольниць, що їх польські магнати та їх вислужники саджали на полі, або зі скрученими руками в аркані погоном гнали до Криму татари, — шлях лицарів запорозьких, які тупотом своєї кінноти будили цей край..."

Збудити національну свідомість у народі, збудити жадання власної державности, можуть лише люди насажені духом одержимости, патріотизму чи любови до рідного краю. І тільки тоді можна говорити за перемогу в борні за Волю та Правду.

А значить, потрібне всенациональне усвідомлення загрози українській нації. І ця загроза мусить гартувати характер українця, наснажувати мужність, братерство, єдність, а не плекати пристосуванців та яничарів.

Наколи українська людність усвідомить причини вікової національної трагедії, то цим би примусила Москву зрентися неволі накинutoї українській нації.

Малий грузинський нарід теж перебуває під московським чоботом, але питання геноциду для грузинів не є загрозливим.

II. СМЕРТЬ ТА ПОХОРОН ВЕЛИКОГО ГЕТЬМАНА

27-го липня 1657 року помер славетний державник Богдан Хмельницький. Велика туга огорнула всю Україну; як старшина так і козацтво плакали, як малі діти, за своїм любим Гетьманом.

23 серпня з великою шаною, у супроводі війська і численого натовпу народу, перевезли тіло Богдана у хутір Суботів та там поховали, при церкві св. Іллі, по козацькому звичаю зі сальвами з гармат та рушниць.

Сумно гули дзвони по душі Гетьмана, а ще сумніше розлягався у повітрі плач народу; за плачем тим, як каже літописець, не чути було перковних похоронних відправ.

Під час похорону Великого Гетьмана, ближчі його людилицарі Богданові, знали та боляче відчували невіджалувану втрату. Старий писар, який близько був і знав його діла та наміри Самійло Зорка — висловив на похороні Богдана прощальну промову, яку літописець Величко повністю, в польській мові, вписав до свого "Літопису" (Бантіш-Каменський, "Історія Малої Росії", II, прим. 77).

Самійло Зорка промовив:

"Милостиві Панове Полковники і вся старшина зо всім військом Запорозьким, і вся Річ Посполита Українська!

Прийшлось тепер нам по веселих прошлих часах, сумних

слухати тренів і рясними сльозами обливатись, коли Гетьмана нашого Богдана Хмельницького, воістину од Бога нам даного Вождя, через смерть невблаганну скошеного, ось на катафалку смертнім оглядаємо й останні послуги йому віддаємо.

— Помер, не смертельну по собі оставивши славу, цей добрий Вождь наш, за котрого головою не тільки ми, підручні його, але і вся Малої Руси Річ Посполита — при щасливих успіхах довгі літа жити безпечно — обіцювати собі могла. Помер той, котрому спільно з Вашмостями Милостивим Панством, при правді своїй за вольності і стародавній права свої стоячим, всемогуща рука Божа на братів, а разом на ворогів наших — Савроматів польських, скрізь свою скору допомогу давала.

— Помер той, од котрого гармат і мушкетів не тільки пресвітла Вандалів Сарматія, але і бурхливого Евксинопольту замки і фортеці, а в році 1621-ім і самі навіть Царгородські, порохом мушкетним окурени, — дрижали та тряслися мури.

Помер, накінець той, котрого ділом оживлені, могли вже ніколи не вмерти старожитні права і вольності українські і всього Війська Запорозького.

— Не стає мені часу на вичислення чеснот і діл Ваших лицарських, котрі Ви, при від Бога собі данім Вожді і Гетьмані Хмельницькім, за повреджені і потоптані поляками, братами своїми, старожитні права і вольності, — стоячи в багатьох місцях з великою відвагою хвалебно доказали.

Хай людською мовою про ці діла Ваші лицарські розкажуть поля і долини, вертепи і гори; розкажуть, яким Ви мужнім, геройською відваги повним, за вольності свої стояли і воювали серцем. І що при всемогчій допомозі Божій на Жовтих Водах, під Корсунем, під Пилявою, під Збаражем, під Зборовим, під Берестечком, під Білою Церквою, під Львовом і Замостям, під Нестерваром і Баром, під Каменець-Подільським і Жванцем, під Батовом і Охматовом, і на інших багатьох місцях, яких не вчисляю — Ви доказували і доказали.

— До Тебе, зі скромною моєю мовою звертаюсь, милий наш Вожде! Древній Руський Одонацере, славний Скандербергу, Гетьмане славного всього Війська Запорозького і цілої козакоруської України Хмельницький Богдане! До Тебе говорю, тепер між чотирма дошками окутаного і мовчазного, а якого мови перед тим і ординансу сто тисяч нас слухало й на кожний знак Твій готовими ставало. Чому так скоро став Ти мовчазним Гарпократом? Беручи приклад з німого Атиса, промов до нас, братів своїх, як він: хоч одно слово і научи нас, як маємо ми без Тебе жити і поступати з сусідами й ворогами нашими.

Бо ж той німий Атис короля, свого батька, од смерти, з рук його власного жовніра, знаком своїм перестеріг. А Ти ж доброї бувши мови, скажи і дай нам пересторогу, аби ми не були звоєвані і побиті ворогами нашими”.

У тій же Суботівській церкві, після похорону, був уміщений під балдахином портрет Гетьмана Богдана з написом, який вичисляв заслуги, що “Непереможний в боях, щасливий знайшов кінець, бо з Сина своєї Отчизни став її найдостойнішим Батьком”.

Даремно було б тепер шукати в Суботові останків Великого Гетьмана. Хоч церква стоїть і досі, та у 1664-му році поляки, під проводом яничара Степана Чарнецького, захопили на якийсь час хутір Суботів, і Чарнецький той звелів викинути з домовини тлінні останки ненависного полякам Гетьмана Богдана Хмельницького, який так завзято боровся за людську справедливість та Волю Українського Народу.

III. ДОБА ХМЕЛЬНИЧЧИНИ ЯК ТЛО МАЙБУТНЬОЇ УКРАЇНИ

*“Кожний може стати Богданом,
Як настане слушний час.
Мовиш: “Нині інші війни”,
Нц, то іншу зброю куй,
Ум гостри, насталою волю,
Лиш воюй, а не тоскуй!
Лиш борися, не мирися,
Радше впадь, а сил не трать.
Гордо стій і не корися,
Хоч пропадь, але не зрадь!
Кожний думай, що на тобі
Мільйонів стан стоїть,
Що за долю мільйонів
Мушиш дати ти одвіт”.*

(“Великі Роковини”, 1898)

Іван Франко

Доба Хмельниччини — це доба всенароднього повстання в Україні, вияв всенароднього гніву супроти жорстокого поводження польського панування.

Народ виловлював з-поміж себе найбільш активних, сміливих і жертвних, які не мирились з рабською долею і вважали смерть у відкритій боротьбі за краще важкої неволі. Життя в постійній небезпеці загартувало їхні характери, посилювало відвагу, мужність, братерство, вояцьку гордість і лицарську честь.

На прикладі Козаччини український народ вбачав тільки порятунок зі свого безвихідного підневільного положення. Козаччина розвіювала страх і накинута міт непереможности шляхетської Польщі. Цим славне козацтво вигравало поборюючи рабське почуття меншевартости, що його кожна пануюча нація намагається накинута підбитим народам. Одночасно відроджувалося почуття національної гідности і гордості, стало волю до боротьби за ідею визволення. А ідеї бувають також небезпечні, загрозливі. Ще небезпечніші — легенди, які просякають свідомість людей, ба цілих поколінь і впливають на формування ідеологій в майбутньому. Це ж ви-

звольна ідея породила слова "Козацької нації, відтепер цілковито вільної та свободної від усяких польських претенсій", як це було задекларовано Хмельничанами у бурхливі роки революції. І це польське лихоліття збудило в українців почуття волі, бо гніт поневолення королівською Польщею перевершував всяку терпеливість покороного народу.

Польська шляхта, яка кермувала своєю державою і королем, допровадила свою країну до стану аванпосту імперіяльно-шовіністичного гніту на Сході Європи. Тому, бути або не бути, жити або вмерти було ділемою для української нації. І цей зароджений рух Козаччини покрив їх славою речників

у боротьбі за Віру та Волю. І ця боротьба все наростала в нестерпному гоні. А коли вся нація повстала за право жити і вільно молитися до Бога, то цим було зароджено і фактор потягнень до політичних аспірацій. Але, в часи Хмельниччини була зароджена ще хибна легенда, цілком протилежного унапрявлення — легенди, залюбки й наполегливо підтримувана великою частиною польської історіографії й подекуди укарїнської, а поготів імперсько-російської. Ця легенда трактувала добу Хмельниччини, як межовий стовп вирішальної ваги в історії польсько-української непримиренности і узаконила фатальний конфлікт поміж двома сусідніми слов'янськими народами. Звичайно, ці створені хибні настрої сягають і наших часів, опираючись на пофальшованих поглядах українсько-польської війни 1648-1654 рр., з її провідним ляммотивом "вічної ненависти між козаками і ляхами".

Польська сторона, фанатично оп'яніла імперіяльним духом панування од моря і до моря, і не прочуваючи наближення власного занепаду, цим підрізала сук, на якому сиділа сама. Поважний відлам польської історіографії, публіцистики й літератури широко декларував ці хибні настрої. Навіть двісті літ пізніше по Хмельниччині, коли пригадати відомого польського літератора-романіста Генрика Сенкевича (1846-1916), який поносить левину долю плекання польсько-українського антагонізму. Він як апологет польського супершовінізму і національної нетерпимости, з позицій реакційної шляхти, у своїй трилогії з польської історії XVII-го століття "Вогнем і мечем" (4 т. 1884 р.) довів хибну легенду до стану міту. Він голосив, з одного боку — прекрасну, шляхетну, симпатичну Річ Посполиту з лицарями меча й духа. З другого — "дике поле безкрайого хамства, відчайдушно-романтичної, соціально-непродуктивної вольниці. Як міг не зродитись конфлікт між цими двома світами: "передмур'я християнства" і "вогнищем варварства"?

Як могла не повстати незасипальна прірва між народами таких різних формацій, такої різної історичної спрямованості?"

Повне невігластво в історичній науці та брак всякого політичного глвзду провідної еліти Польщі кількох століть за порядком, озброїли і польського обивателя концепціями хибних настроїв, який прислухався до зарозумілих висловів своєї збанкрутованої шляхти та інтелігенції, був на фальшивій дорозі думання за причини всенароднього українського повстання 1648 року. Цих застарілих поглядів, плеканих віками, польська спільнота ще й досі не позбулася і за наших часів.

Хмельниччина, за сумної сучасности, в очах майже кожного поляка, лишається відправним пунктом незгоди двох сусідніх народів. А особа самого Гетьмана Хмельницького розглядається як головного винуватця всіх бід польської держави в минулому; це був "справник того, що поштива Русь збунтувалась і бунтується й досі"...

Коли б Польща об'єктивно розглядала історію двох сусідніх слов'янських народів, то за часів упадку царату Московії і національного відродження в Україні, — не допустила б московського комунізму на українських землях, і стався б цілком відмінний розвій політичних подій на Сході Європи.

Обидва народи, як український так і польський, не зазнали б сумної долі. Але сталося так, що розвиток подій звівся до мудрости народного афоризму — де два б'ються, третій користає.

Фанатичний шовінізм польської провідної верстви і засліпленість пересічного поляка, які старанно плекали українське ничарство та накидали силою чужу і ворожу віру українському наодові — породила Хмельниччину.

Поява Хмельницького та його чин були історично неминучі.

Тому то Хмельниччина була центральною подією вже нової української історії, бо Хмельниччина накреслила широкі перспективи і напрямні української державницької думки, а Великий Богдан очолив хотіння до національної і релігійної волі українства і першим сформулював програму нової державної культури української нації, опираючись на стародавні часи Княжої доби Руси-України.

Підсумовуючи, можна твердити, що доба Хмельниччини була центральною подією у новій українській історії, що вона відкрила невідомі перспективи та накреслила напрямні української політичної думки аж посьогодні, бо на степах України відбувалося зародження нового масиву культури, який творили елементи духово невичерпані, свіжі, динамічні, вольові. Справа не лише у Козаччині, яка була оформляючою силою, а справа народження української державної культури значно складніша. Якщо взяти для уяскрелення видатного образу тієї культури такі постаті як князь Острозький, митрополит Петро Могила, філософ Григорій Сковорода та багатьох інших, — то перекнаємося, що справа не обмежується на Сенкевичевому "заколоті черні", а на нагромадженні нової духової культури.

У противагу визрівання української революції XVII-го століття за свободу і державність на своїй землі, увесь масив польської культури і цивілізації зазнавав упадок, не в силу зовнішніх ударів, як це було з Київським центром середніх віків, а в силу природного фактору. Ягайлонська цивілізація передчасно старілася комплексом внутрішніх суперечностей, і на час XVII-го століття Річ Посполита вже не квітла, а відцвітала, і такі особистості як Копернік та інші переростали межі своєї спільноти та лишалися універсальним скарбом.

Складні духові зміни і суспільно-економічні суперечності вели тільки до неминучого присмерку "золотого віку" Речі Посполитої та до упадку державно-цивілізаційної машини.

І от цю угасаючу польську культуру і колоніальну цивілізацію Генрик Сенкевич, як суперпатріот польський, старався всебічно ідеалізувати, скидаючи всі провини політиків режиму на "заколот черні" та "вогнище варварства".

А тепер послухаймо, що писав у київській "Літературній Україні" за 3 липня 1970 року автор Вадим Пема у статті під заголовком "Воїн і мислитель": "Національно-визвольна війна 1648-1654 рр. була подією загальноєвропейського значення. За своїм розголосом і впливом на подальші долі народів вона рівнялася тогочасним буржуазним революціям в Англії і Нідерляндах.

Кромвель вітав Богдана Хмельницького як борця проти того, що гальмує поступ людства. Це була найбільш яскрава доба козацької історії, яка висунула вождя, рівного якому не знала Україна. — "Вождь нації, оточеної могутніми сусідами, він присвятив своє життя боротьбі за її самостійність, — відзначав відомий французький письменник та історик, добрий знайомий Миколи Гоголя—Проспер Меріме у виданій 1854 р. в Парижі книзі — "Козаки України та їх останні гетьмани". Здібний роз'єднувати своїх ворогів, як зберегти єднання поміж вільними угрупованнями, якими сам заправляв, хоробрий, бойовничий, багатий засобами політик, обережний в успіху, незламної твердості в невдачах".

Вісімдесят соратників Богдана Хмельницького увійшли в історію, як люди надзвичайних здібностей. Генеральні обозні, суддя, писар, осавул, бунчужний, підскарбій, полковники, значна частина сотників мали вищу освіту, здобуту в Києво-Могилянській Академії чи в колегіюмах Львова, Варшави, Замостя... Двоє були випускниками Оксфордського університету в Англії. Не один з цих людей за тих чи інших обставин пройшов уподовж і впоперек через всю Європу, вільно володів не менш, як трьома мовами, добре знався на останніх досягненнях західньої воєнної науки.

Блискуче коло Хмельницького — від мудрого змія Богдана до безстрашного лева, звитяжного лицаря Кривоноса, шотландця за походженням, який віддав себе до останку благородній українській справі, — неухильно визнавало авторитет Гетьмана". Незаперечно, що передові люди західнього світу розуміли духово-ідеологічну державу Богдана Хмельницького з її концепцією "Оселі свободи на весь світ славної", з її козацьким присудом, з її рівністю спільноти перед законом ("зробить зле князь чи козак — утяти йому голову") — була далеко прогресивнішою, усучасненою, а значить і спрямованою в майбутнє.

Та проте, польська провідна еліта тих часів, через свою короткозорість, не хотіла вбачати зародження нових віань та зростання революційного запалу на чолі з Великим Богданом. Тому не могла протиставитись процесові революції, що її генеза й наслідки були для кожного державного діяча тодішньої Європи досить виразні.

Вона висунула гасло "мечем і вогнем" і обдарувала Україну кривачими паціфікаторами типу Яреми Вишневецького, Степана Чарнецького і інших.

Замість зрозуміти геніяльну державницьку концепцію Хмельницького, яка могла б бути спасенною і для Речі Посполитої, неутралізувавши потенційну насагу Московії, — ця еліта дратувала українське козацтво крутістю і підступами, розстрілюючи з ненависти Виговського та вбиваючи руками сліпої черні Немирича.

Отже, від часу смерті Богдана Хмельницького проминає вже 325 років, — час більше як поважний. Здавалося б, що сучасного стану слід вже мати оновлену ясність в умах поляків за добу Хмельниччини. Здвиг усвідомлення революційного чинчу в минулому на чолі з Хмельницьким є, але дуже повільний.

Так, чин був фанатичним і радикальним, це правда. Він був кривавий і жорстокий. По польській стороні були Яреми, по українській — Перебийноси. Була дія і розплата. І все ж таки, навіть при такому запалі боротьби, українська сторона була менш кровожерна, далеко більш виrozumіла й толерантна, як польська. "Не дивуйтесь, м. пани, — писав в одному листі Хмельницький, — на шарпанину черні. Самі того есте хотіли, братії нашій очі свердлюючи, невинних людей християнських на палі саджаючи... Дивуємося ми, що то не простає якийсь, бо тому не дивота, а князь Вишневецький це починає"...

Час давно назрів, а тим більше в наші дні скитальщини, коли власне, причин до ресентименту історики, публіцисти та політики мають якнайменше, бо, ніде правди діти, сумна сучасність завершила той складний розвиток подій.

Віктор ЗАЧЕПИЛО

- 9 -

Використана джерельна література для повищої статті:

1. Д. Дорошенко — Історія України
2. М. Грушевський — Історія Русь-України.
3. М. Аркас — Історія Русь-України
4. В. Липинський — На переломі
5. М. Славінський — Історія України
6. І. Гончаренко — "Основи українського національного виховання"
7. Проф. д-р В. Кубійович — Енциклопедія українознавства
НТШ.

МІСТИКА ЛИЦАРСТВА ЗАПОРІЗЬКОГО

*Б'ють пороги, місяць сходить,
Як і перше сходить...
Нема Січі, пропав і той,
Хто всім верховодив.*

Т. Шевченко

Хто з нас не знає безсмертної слави нашого Запоріжжя, нашої Січі Запорозької, цього Лицарського Ордена, що був основою і опорою Української Державности починаючи від 16 століття, аж до другого і остаточного скасування і зруйнування її ненажерливою Москвою 1775 року, за часів Кошового Січі Запорозької Петра Кальнишевського, що після зруйнування Січі був засланий на Соловки і замкнений в одиночній келії-казематі, в якій просидів 25 років, а року 1803 помер там же на Соловках, у віці 115 років.

Містичні були початки Лицарства Запорозького на Хортиці. Острів Хортиця пов'язаний низкою спогадів та пам'яток з нашою українською історією.

На Хортиці у 1223 році з'їхалися князі українські перед походом на річку Калку, назустріч татарам.

Рoku 1550, тут на Хортиці, український князь Дмитро Вишневецький-Байда заснував першу Запорозьку Січ, як забороло проти зазіхань магометанського світу на українські родючі землі, на українську самобутню духовість, на Українську Суверенну Державність.

Є історичні здогади, що коло Хортиці, мабуть, була і могила українського князя Святослава Ігоровича-Заво-

йовника, цього неповторного аскета, лицаря і військового генія.

Є легенда, що в часи князя Вишневецького-Байди, один із прочан зі Святої Землі, з заморських мандрів, побував у князя, в його резиденції, передав князеві перстень від Велителя Родосу і сказав, що "князеві наказує сам Господь в обороні віри і монастирів стати і збирати Лицарство на добре діло на острові, подібно до Родосу".

Легенда оповідає, що то збентежило князя і рішив він вибрати для заснування Ордену Запорозького острів Хортицю. Хортицею той острів називався тому, що там колись, у давнину,

була стародавня "Хвортеця" — Фортеця.

Тип українського козака, це тип лицаря і воїна, людини відмінного духа... людини настроєної містично... і комбативно, в думках, в ідеалах — понад привату і матерію, — тип зовсім відмінний від звичайного населення, відданого лише справам вузького, буденного життя...

Цей духовий двоподіл людности України, виразно відчував Т. Шевченко, а вся його життєва філософія і сам він, вся вдача його являли собою яскравий тип козака.

Досить згадати, як Шевченко у своїй поемі »Великий Лях« (містерія), словами пташки-душі української, оповідає, що "сю ніч будуть в Україні родитись близнята (два Івани), — один буде, як той Гонта катів катувати... а другий буде катом помагати..."

Орден Запорозький (Запорозька Січ) — це була синтеза аскетичної мужности старого княжого Києва, одчайдушного розгугу буйного ренесансу Волині і суворого войовничого духа Низового Лицарства Запорозького нашого степу. Великим возвеличником нашої славної Січі Запорозької був наш письменник Олекса Стороженко, а маляр-художник І. Ю. Репін намалював картину “Запорожці”, як вони пишуть листа турецькому султанові Магометові IV. Ця картина була нагороджена золотою медалею на виставці 1893 року в Мюнхені. У порівнянні з тим “Духом Запорозьким” малими виглядали “культурники” національного відродження ХІХ віку.

Сам Шевченко не уявляв собі жодної України, як тільки України Козацької. Шевченко журиться не тільки за минулою славою Січі Запорозької та кличе “живих і ненароджених земляків своїх” до відновлення Лицарського Духа Січовиків-Запорожців, але він також журиться і за минулою славою добою Гетьманщини (див. поема “Чигирин”), цієї своєрідної, тільки нашої української, тогочасної виборно-гетьманської (а не династично-монархічної) форми української державности, яку підступними способами також скасувала ненажерлива Москва, зламавши договір з 1654 року, що його склав з Москвою Гетьман Богдан Хмельницький, як рівний з рівним.

В кожному аспекті козацької, лицарської вдачі Шевченка, такої протилежної до вдачі тих, кого він картав (зокрема у своєму “Посланні”), як лакеїв, душовбогих, рабів, плебеїв, — проглядає її цілість, окремішність, яскравість і гармонійність.

Є три прикмети Лицарського Духа: шляхетність серця, мудрість думки, мужність і незламність волі... Якраз цих трьох прикмет і бракує нашим українським сучасним “прогресивним” плебеям.

Запорозька Січ на Хортиці, це була каста лицарства, яке не давало ні обдурити свого розуму, ні розхлябати свого героїчного великого почуття, ні зломити своєї волі.

Це “Воскресле Козацтво” в пророчій уяві Шевченка мало виконати велику місію визволення України від нового “ідолища”, нового “змія”, нової орди москвинів-варварів, яка прийшла знищити нас, як націю, знищити нас духово і фізично, знищити Україну за допомогою наших же “Іванів-безбатченків”, що вродились лише для того, щоб “катам помагати” та “просвіщати” нарід український “Современними вогнями” Леніних, Троцьких, Хатаєвичів, Кагановичів, Винниченків, Любченків, Скрипників, Хвилових-Фітільових і їм подібних.

На жаль, не тільки наша “прогресивна” інтелігенція, наші “Івани без роду і племені”, але подібною є також “вільнодумна”, “демократична” інтелігенція в країнах Заходу, розкладена думками Мордохая Маркса, Енгельса, Фройда і також Леніна, Хрущова та інших, — опинилась під гіпнозою таємної мафії на провідних становищах і тому РІДКО КОЛИ здібна протиставитись злу, що коламутним потоком тече з Москви (атеїзм, соціалізм, комунізм)...

Наш рятуюнок, як нації, як Суверенної Української Держави ТІЛЬКИ у відродженні Духа Старого Княжого Києва, у відродженні Духа Козацького. Досить вже нам у наших визвольних змаганнях “орієнтуватись” на чужих. Одино-правильна наша орієнтація — це орієнтація тільки на власні сили нашої нації, орієнтація на наш великий, святий, княжий Київ — одвічне місто Премудрости Божої, орієнтація на Відродження Лицарського Духа Ордена Запорозького, орієнтація тільки на наш Український Визвольний (а не загарбницький) націоналізм...

Про містичку Лицарства Запорозького широко та глибоко написав д-р Д. Донцов, аналізуючи під тим кутом твору Т. Шевченка. Книжка цього ж автора «Незримі скрижалі Кобзаря» повинна бути на руках у кожного українця.

АНТІН КУЩИНСЬКИЙ

Невмирущість та актуальність козацької ідеї

Наука про праісторію народів встановила, що ще 5.000 років тому назад на наших землях жила людність, з якої по довгій еволюції всяких змін етнографічних і навіть змін її назв походить теперішня наша українська нація. А проф. М. Грушевський писав, що це ті войовники анти, що колись ходили на городи візантійські — їх мабуть треба вважати родоначальниками українського народу . . . Анти, черкаси, касоги, козахи, а пізніше козаки це все назви одного народу, що звався також Руссю, а потім українцями, українською козацькою нацією . . .

У якого українця, що після хуртовини минулих літ, яка, здавалось, все минуле знищила, стерла безслідно, не тьохне серце, коли він лише вчує слово "козак"! Козак! — і в одну мить воскресне, заясніє славне минуле нашої батьківщини . . . Запорозька Січ! Яким сьйвом лицарства й перемог над татарами, турками, поляками й москалями та оборони віри християнської увінчано той могутній козацько-гетьманський державний період історії України! . . .

В ті часи знаємо про козацтво, як вже організоване суспільство, що діяло на Січі Запорозькій, а друге на давно залюднених і уже освоєних землях Наддніпрянщини. Відтоді знаємо козаків-січовників і козаків-городовиків, що творили Гетьманську державу та становили в ній осібний основний стан населення зобов'язаний військовою службою своїй державі.

Але лишаємо всім знаний період зародження українського козацтва. Ми знаємо й період організації Запорозького гнізда лицарів хреста святого. Залишаємо також знаний період старої Гетьманщини, коли козацтво становило самобутню українську збройну силу часів великих праведних гетьманів Богдана Хмельницького, Івана Мазепи та інших.

Хочемо розповісти про козаків того періоду в нашій історії, що його Драгоманів назвав "пропащим часом", періо-

ду цілковитої бездержавности України від року 1764-го, коли було скасовано слобідське козацтво, а за ним 1755 року зруйновано й Січ Запорозьку і аж до 1917 року, коли постало Українське Вільне Козацтво.

В той період козацтво було перетворено на податне "сословіє" Російської імперії і втратило свої права та відібрано у нього обов'язки супроти свого народу. Тоді з наказу Катерини "вовчиці", чи як її москалі прозвали "Великою", було викреслено зі словника й заборонено вимовляти слово "гетьман", щоб не було згадки і мрій серед українців про славне минуле. Але тільки назва "козак" ще лишалась в російських паспортах, що їх діставали від московської поліції нащадки колишніх козаків. Це слово "козак", було зметене тільки в революцію 1917 року, але і то не надовго. Тож Україна в той "пропащий час" жила тільки спогадами про козацькі часи і козацьку славу. З тих спогадів та переказів виріс незабутній співець України Т. Шевченко, що відтворив образ козацтва.

Але після зруйнування Запорозької Січі не завмерла козацька ідея, а її силу та невмирущість признали й московські правителі і навіть рішили її використати в своїх цілях. Тоді всі запорізькі землі Катерина віддала під владу свого фаворита Потьомкіна, призначивши його Головним Командиром так зв. Новоросійської губернії. Коли ж заносилось на війну Росії з Туреччиною, то Потьомкин рішив поновити в якійсь формі Запорозьке військо, що вславилось своїми бойовими подвигами та було обізнано з умовами війни в степу. З цією метою 1783 року він розпочав успішні переговори з козацькою старшиною, що лишилась під Росією: Сидором Білим, Легкоступом та Чапігою. Козацтво радо скористалось з нагоди організуватись і так було засновано "Військо Чорноморських козаків", якому Потьомкин відвів землю для спільного поселення над р. Бугом. Року

1787 почалася війна з Туреччиною. Чорноморське військо дістало назву "Військо вірних Чорноморських козаків", а Потьомкіна призначено його Гетьманом. В районі Олешок над Дніпром засновано новий кіш під командою кошового Сидора Білого в складі 12.000 козаків. Але тут командирів не вибиралось, як то було за Запорозькій Січі, а призначав їх сам Потьомкін. Це військо стихійно притягало до себе колишніх запорожців та українське закріпощене селянство. Під час війни 1787 - 1791 рр. це козацьке військо складалось з "Чорноморських вірних козаків", Катеринославських, то є колишніх Слобідських козаків, і Албансько - грецького війська, що їх приймано до козацтва. В цілому в ньому було 42.000 козаків. Після смерти Потьомкіна те козацтво переселено на Тамань, а з Тамані на р. Кубань і там дістало назву "Кубанського козацького війська". На початку XIX ст. на Кубань перейшло ще 500 запорожців із еміграції з Туреччини з Задунайської Січі. Кубанське чорноморське козацьке військо зберігало традиції Запоріжжя, українську мову, пісні, перекази, побут. Протягом XIX ст. кубанські козаки залишались правдивими спадкоємцями Запоріжжя, хоч царський уряд і старався їх русифікувати. В середині XIX ст. на Кубані було три козацькі міста та біля 3.000 станиць і хуторів.

А що ж діялось на теренах Подніпров'я, де не було в ті часи козацької організації, а тільки лишалась сама паспортна назва "козак"?

Там козацька слава промовляла до серця не тільки наших поетів та істориків і мистців. Козацька традиція лишилася ще живою в гуші українського народу. В часи російсько-французької війни 1812 року, коли Наполеон стояв під Москвою і Росія потребувала нових полків війська, російський уряд вирішив використати козацьку традицію українського народу, військові знання й уміння боронитися. Тоді уряд доручив тодішньому "малоросійському" губернаторові, князеві Лобанову-Ростовському, пообіцяти українським козакам утворення осібно від російського, українського війська, аби тільки вони стали в обороні Росії. Блискавкою облетіла ця вістка наш козацький край і козаки, ки-

нувши рала і землю, взялися до зброї. Тільки Полтавська й Чернігівська губернії організували 15 козацьких полків по 1.200 шабель в кожному, то є разом 18.000 війська, виставили по числу козаків коней, зі зруєю, постачили зброєю, амуніцію, провіант. З великим піднесенням, з силою стихії, в мінімум часу були готові до бою тих перших 15 полків, зорганізованих на власний кошт і взірець. Тоді ще справді жива була козацька традиція, і одна тільки обіцянка російського уряду відразу перетворила козака - хлібороба на козака - лицаря. Це саме ці наші козацькі полки сприяли вали багато клопоту армії Наполеона й загнались за ним аж до самого Парижу. До речі згадати, в паризькому Луврі, де висять шедеври малярського мистецтва, можна бачити й наших геройських козаків. Образ, на якому їх намальовано, представляє козацький табір, розташований на широчезнім паризьким бульварі Шамс-Елізе . . .

Такий відгук українського козацтва, така несподівана реакція українського населення, така саможертвенність настрашили російський уряд і він відтягнув ті полки, та тримав в резерві до 1816 року і поступово їх здемобілізував.

Ошукав наших козаків російський уряд і другий раз. Сталося це через 19 років в період польського повстання 1831 - 32 року, коли уряд Миколи I обіцяв також створити козацьке військо в Україні, доручивши "малоросійському" губернаторові князю Репніну, званому зокрема, з приятелювання Шевченка з його дочкою, перепроводити в життя організацію того війська. Це знову радісно схвилювало людність України, зокрема козацьких нащадків Полтавщини, Чернігівщини та Харківщини. Коли справді було дозволено творити вісім охочекомонних козацьких полків, то до них зголосилась така сила людей, що неможливо було всіх вписати. (Явище, що повторилось майже через 83 роки в Галичині при формуванні УСС-ів). Але тоді вони не тільки за власні гроші купували коні, харчі та всякі припаси, а навіть на власні кошти озброювались.

Цей ентузіям, з яким наші народні маси посунули в козачі лави, занепокоїв петербурзькі кола й самого царя. А коли "малоросійський" г у б е р н а т о р,

князь Микола Репнін, що підтримував відродження козацьких полків, звернувся до царя з доповіддю, в якій говорив "про повну готовість малоросійських козаків вернутись до їх прежнього військового побуту", то це ще більше налякало царя. Цар не тільки не послухав поради - творити ще нові козацькі полки, а навіть і ті, що вже були вирушили проти Польщі, було завернуто з походу. Але їх вже не пустили в Україну, а з дороги погнали на Кавказ, де й розселили між Кубанськими козаками. З боку російського уряду це була провокація. Козаки заявили, що вони хочуть битись з поляками . . . а їх замість воювати поляків, погнали на Кавказ. Коли ж вони так почали протестувати, то їх жорстоко покарано: кілька десятків було мос-

ковським звичаєм замордовано-забито до смерти киями—"шпіцрутами".

Як не повчальні ці факти з погляду зрадницько - традиційної політики московських урядів та ще більш повчальним для нас українців є факти сили традиції українського козацтва, любови до військового діла, до оборони своїх прав власною озброєною рукою. Саме в цьому є велич і значення козацької традиції. При першій ліпшій нагоді український хлібороб відкладав на бік рало й косу, та патріотично, з силою стихії брався за зброю, щоб скористати тим для оборони свого краю. Так сталося і 1855 р., коли російський уряд за часів Кримської кампанії, в цілях збільшення російського війська, вирішив покликати до армії добровольців. Ледве дійшли ці вісті на Україну, як зараз же українські козаки зареагували по-своєму. Вісті ці було витлумачено, як новий заклик творити козацькі частини і, на Волині, Поділлі, Полтавщині а зокрема на Київщині народжувались стихійно козацькі загоны. Хлібороби масово лишали землю, озброювались і козачились. Багато з

них кидали своїх поміщиків, відмовляючись виявляти їм послух і поспішали в козацькі загоны. Російський уряд і тепер не чекав таких результатів на свій заклик вступати добровольцями до російського війська і був несподівано заскочений таким ходом подій. Жадні тлумачення й вияснення російськими урядовими чинниками того заклик не помагали. Покозачені хлібороби їм не вірили, виявляли спротив і продовжували організацію козацьких загонів. Подія ця відома в історії під назвою "Київська козащина". Скінчилася вона знову жорстокими репресіями з боку російського уряду. Багато тих козаків помандрувало до Сибіру, багато пішло на шибеницю, а ще більше винищено в боях російського війська зі згаданими загонами. Так платила Росія за живу силу козацької традиції. Про те нічого в російській пресі тоді і після тих подій не писалось, подібно тому як і большевики замовчували про голод 1933 року.

Але такі факти стихійного захоплення кожною нагодою серед українських мас і відродження козацької традиції перенеслися і на західні українські землі. Навіть і в Галичині та Буковині, що довгими віками жили одірваним життям від козацьких земель Дніпрової України, і там не вмирала пам'ять про козаків, і там позначились впливи гетьмансько - козацьких традицій в узькій батьківщині гетьмана Конашевича-Сагайдачного. Ще за "весни народів" 1848 року діячі "Галицько-Гуської Матиці" починають оглядатись за минулим України за її Гетьманами та особливо за козацтвом. Устіянович у своїм вірші "До Зорі Галицької" мріє, що прийде час, коли "дитятко малое" почне співати пісень про Дніпро та Полтаву:

"Як соколятко в гнізді молодеє снити о щастю і козацькій славі . . ."

А відомий з "Руської Трійці" Яків Головацький, один зі своїх листів, присланих до часопису "Основа", що вихо-

дила в Петербурзі, закінчив його словами: "Ще не вмерла козацька мати".

Ще до першої Світової війни там постають гімнастично - пожежні т-ва, які називають себе "Січами". Складається пісня "Тей там на горі Січ іде", в якій січова молодь з захопленням співає і про "кошового" і про "осаула" та про "малиновий стяг" Війська Запорозького. В час самої війни спонтанно повстає Легіон УСС-ів, на яким рівно ж позначився дух наших вікових мілітарних традицій. Вже не говоримо про козацьке завзяття, з яким патріотична галицька молодь посунула в його ряди таким великим числом, що багато мусіло вертатися додому. А в самих УСС-ів оживають старі козацькі назви: "сотня", "курінь", "хорунжий", "сотник", "отаман". Та ж сама назва "Українські Січові Стрільці" говорить сама за себе.

В Буковині ж цікавим прикладом живучості козацької ідеї та як вона відбилася і в корпоративних організаціях, були академічні товариства студіюючої молоді. Там, наприклад, в 1902 році заснувалося таке товариство, взявши собі за назву "Січ", що було зліквідоване румунами аж в році 1923-му. З особна ж велике значення мало академічне т-во "Запорожа", засновання якого сталося 1910 року і яке існує і тепер на еміграції у вільному світі по різних країнах. Другою аналогічною організацією, що існувало в Буковині рівночасно з "Запорожам" було в 1913-1940 рр. "Чорноморе".

Важливими моментами при творенню цих товариств було те, що в їх організації дотримувались світлі традиції козацьких часів. Їх устрій нагадував правила "Війська Запорозького". В них існували: Генеральна Рада Козацька, кіш, присяга, побратимство. Студенти, що вступали до такого академічного товариства, склали присягу на козацьку барву та на шаблі і зобов'язувались "завсідни стояти на сторожі інтересів української нації та в обороні українського народу". Члени т-ва звалися козаками. Вимоги до членів в цих товариствах були дуже суворі і відступлення від засад козацтва суворо каралися цілою системою кар, а особливо за нечесні вчинки та за національну зраду, якою між іншим, вважалося також одружен-

ня з чужинкою, за що членів виключалося, і то, з "неславою", з організації.

А на Дніпряниці був і такий факт, що до самої революції 1917 р., хлібороби Суботова — колишньої резиденції Богдана Хмельницького під Чигирином, борошили слави "старих козаків" і нізащо не віддавали дочок і не брали невісток з чужого села, бо там жили "кріпаки". Таке саме було і в полтавських селах. А суботовці до 1917 року ще й зберегли козацький одяг "козачку", до неї сині пояси з жовтими смужками й "торочками", чорні кереї з широкими "бородницями" й вишиті чорною вовною або заполоччю білі полотняні сорочки. До 1914 р. в Суботів "старі козаки" не допускати поліційного стражника і правувалися самі собою. На випадок суперечок, суботовці не вдавалися ні до "мирового", ні до іншого державного суду, бо це був би сором для козаків. Першою і станньою судовою інстанцією для суботовців були "діди". "Дідом" був кожен, хто мав першого унука. "Суботовці" чи не одні в усій передреволюційній Україні зберегли традицію Старої Гетьманщини в тім, що кожного року "на Петра", на одному з числених островів у мало пристутних і від людського ока скритих плавнях на річці Тясміні, суботівські "діди" збиралися на раду й на тій раді обирали Гетьмана й козацьку старшину, — осаула, писаря, суддю, скарбника й полковників. Обирали й доручали їм знаки їхньої гідності — "козацькі клейноди". Про вибори знали тільки суботівські "діди" й зберігали їх в суворій таємниці від решти суботівців, а найбільше від російських "чиновників". Такі вибори провадилися річечно аж до 1918 р. коли вперше від століть суботівські "діди" відступили від традиції й не обирали гетьмана, бо тоді гетьманував справжній Гетьман Павло.

Не зважаючи на московське каламучення наших душ і по народніх школах, гімназіях і по університетах, а зокрема — в царськім війську, пам'ять про козаків ніколи не зникла серед нашого народу. Козацькі традиції жили, хоч здебільшого й несвідомо, але нагадували про себе до самої революції 1917 року. Вони широко виявлялися в наших приповідках, казках, в різного роду родинних переказах, в легендах, а особли-

во в піснях та думках, що їх співали козарі та лірники. Вони нагадували про себе навіть у щоденнім житті нашого хлібіроба господаря.

От, на селі вродилась дитина. — “Хлопчик?” — питає сусіда. — “Та сподівались козака, а Бог дівку дав”. Десь побились хлопці. Батько посварив обох та й каже: “Ну, що ж, побились то й побились, а тепер мириться та будьте добрими козаками”. Такі вислови, як: “він козак, хоч куди”, “він справжній козак”, “а з нього неабиякий козак”, “ну, і який з тебе козак?”, “не буде з нього козака”, “він як той козак”, “він чистий козак”, “а як там твої козаки?” (коли питали за синів), “а в нього добре-козацьке серце”. “Чи женився Ваш син?” — питає селянин знайомого з сусіднього села. — “Ні”, відповідає той, “ще козакує!” і т. д. Таких і тому подібних висловів можна б наводити без кінця-краю. Їх широко вживали не лише серед нашого селянства, але навіть і серед міщанства по менших містах та містечках. Подекуди не цурались їх і сильно вже змосковщена інтелігенція, що вживала майже виключно московської мови.

Цікаво тут підкреслити, що тоді такі слова, як “салдат”, “салдатський” — різали вухо. І навпаки, такі слова, як “козак”, “козацький”, були принадним та, немов ласкаючим ухо звуком. Здавалось так, що з поняттям слова “козак” усе зв'язувалося з чимсь чеснішим, добрішим, гарнішим та відважнішим. Взагалі те слово було немов би яким незримим мірилом чогось вищого, кращого, шляхетнішого та лицарського, яким воно справді і було.

А які прекрасні та глибокі змістом, а часом повні гумору, народні приповідки та приказки козацькі вирували, жили й жити будуть між нашим народом: “Без гетьмана військо гине”. “Без доброго командира військо-отара”. “Як череді без личмана, так козакам без гетьмана”. “До булави треба голови”. “Славний козак Максим Залізник — славніше Запорожжа”. “Ви пани, а ми запорожці: пам'ятайте, вражі сини, що ми вам не хлопці”. “Коли ти дворянин, то поклонися козакові”. “Козацькому роду нема переводу”. “Зроду віку козак не був і не буде катом”. “Козак не боїться

ні тучі, ні грому”. “Козак журби не має”. “Козак з біди не заплаче”. “Терпи, козак, горе-будеш пити мед”. “Козак з бідкою як риба з водою”. “Звання козацьке, а життя собацьке”. “Життя собаке, зате слава козака”. “Терпи козак — отаманом будеш”. “Терпи, хлопче, — козаком будеш”. “То не козак, що отаманом не думає бути”. “Добрий козак баче, де отаман скаче”. “Козак живе не тим, що є, а тим, що буде”. “Не пив води дунайської, не їв каші (солі) козацької”. “Хліб та вода — то козацька їда”. “Пугу, пугу! — Козак з Лугу!”. “Наш Луг батько, а Січ мати — от де треба помирати”. “Береженого і Бог береже, а козака шабля стереже”. “Щирий козак ззаду не нападає”. “Козак не без долі, дівка не без щастя”. “На козаку й рогажа пригожа”. “Зовсім козак, та чуб не так”. “Хто любить ніч, тому ворог Січ”. “Або добути, або дома не бути”. “Куди козака доля не кине — все буде козак”. “Доки шабля в руці, то ще не вмерла козацька мати” — слова Б. Хмельницького. “Козак не боїться хмари, ні чвари, ні чортової хари”. “Козак, як не сало їсть, то турка б'є”. “Не наше діло з плахтою стрибати, наше діло з москалем воювати”. “Лежачого не б'ють”. “За честь голова гине”. “Слава не поляже, а про себе розкаже”. “Хочеш спокою — готуйся до бою”. “Знищ ворога сьогодні, бо завтра нашкодить”. “Ворога де найдеш, то бий”. “Куля не галушка — її не проковтнеш”. “Або полковник, або покойник”. “Лучче живий хорунжий, ніж мертвий сотник”. “Степ та воля — козацька доля”. “Де козак, там і слава”. “За рідний край — хоч помірай”. “Ну, те, браття, або перемогу добути, або дома не бути”. “Козача потилиця панам ляхам не хилиться”. “Що село, то й сотник”. “Висипався Хміль із міха та наробив панам ляхам лиха”. “Козак в дорозі, а надія в Бозі”. “Місяць — козаке сонце”. “Козак добрий, та вороги не хвалять”. “Козацька охота — гірше неволі”. “Не все ж то козак, що списає”. “Що козак, то пятак, а за дівку гривня”. “Хто в Полтаві не бував, той лиха не знає”. “Та ти ще полтавської води не пив”. “Малим родився — великим помре”. “А що робиш тепер?” “По чужинах блукаю та слави шукаю!”

(Так казали про запорожців, що були в той час на еміграції, як ми тепер).

А які гарні побутові козацькі традиції трималися та й тепер ще діють або хоч жевріють в гущі української людности з діда, прадіда козацької. Згадаємо хоч кілька тих "неписаних законів" що розгулювали внутрішні відносини в козацькій громаді. Формальні, урядові закони кажуть що є ДОЗВОЛЕНО, а що НЕДОЗВОЛЕНО. А у козаків ще була традиція, яка казала, що ВІЛЬНО, а що НЕВІЛЬНО. Коли, мовляв, ти це зробиш, то ніхто тебе за це карати не буде, але згідно з звичаєвою традицією і її моральними приписами, робити цього не вільно. Далі йде більш духово-вигончений припис звичаєвого права — це ЛИЧИТЬ — НЕ ЛИЧИТЬ. Мовляв, так чи так поступати тобі не личить. Те, що ти хочеш зробити, є дозволено. Його тобі навіть вільно зробити. Якщо ти зробиш це, то й морально засудженням не будеш. Проте цього робити тобі не личить. Тут в дію вже приходить ближчастанова мораль. Нарешті є ще один морально-звичаєвий припис, який регулює найближчі, найінтимніші родинні чи родові стосунки. Це: ГОДИТЬСЯ — НЕ ГОДИТЬСЯ. Наприклад, ти з доброго роду, з діда прадіда козак, а тому тобі не годиться так чи так чинити . . .

А пригадати ще про шанування жінки за Козаччини. Ні в одній країні світу жінки не були так щиро шановані чоловіками, як на нашій козацькій Україні. Козацтво в жінці поважало матір, сестру, дружину, що вирощувала, виховувала родину, а в часи воєнних негод боронила рідну землю. За часів Запорозжя в українській історії чи літературі ніде не згадується, що чоловіки били жінку. Традиція казала, що не було більшої зневаги для чоловіка, як ударити жінку. У нас за козащини "жінка в хаті три кути тримає в своїх руках", а як символ хоронительки чистоти вона мала право навіть гостя, а не то що свого чоловіка випросити з хати, коли б він осмілився запалити люльку в хаті. А за зневагу чести жінки чи дівчини образливим словом, по козацьких заколах, накладалась на винуватця висока моральна й грошева кара. Винуватець був примушуваний публічно в уряді судовому назвати себе "брехуном" і "соба-

кою" за невідповідне слово кинуте по адресі жінки чи дівчини, а до того ще заплатити подвійну квоту грішми 80 "кіп", ніж то мав би платити за образу чоловіка, а до того ще вдвічі вищу програти тієї покути ще й грошеву кару за, так званий, "моральний біль", що він заподіяв позовниці. А за насильне згвалтування жінки чи дівчини, то за часів козацько-гетьманської держави по судовій інструкції, писаній року 1734-го, артикул 12-ий наказував карати гвалтівника смертю.

Отож, тому, що доба панування українського козацтва в минулому була виповнена вщерть національно-державницькою наснагою та лицарсько-моральними засадами внутрішнього життя, то відгомонію і спогадами тої наснаги живемо і досі в традиціях та звичаях, милуємось і кохаємось з романтики часів розвою козацької слави. А романтика велике діло, бо тільки з мрій та романтики виходять й виростають потім великі реальні діла. Саме тут і криється сила традиції українського козацтва.

Коли в революцію 1917 року було скасовано козацький стан, як "сословіє", сила традиції українського козацтва порвала офіційні закони, відкинула термін "громадянин", а за ним і "громадянина" а утвердила у дійсному житті знову назву "козак". Тоді, коли урядові війська ще мітингували, а на Україні почався хаос, українські селяни знову взяли до зброї й стихійно, незалежно від урядових заходів, почали творити організації вільного козацтва, що з власної ініціативи, як охоронці права, порядку й твердої влади, перейняли на себе оборону своєї батьківщини. Голос рідної землі й чистої, святої козацької крові, а не інтернаціональних та інших всяких позичених програм, покликав колишніх козаків від філли до зброї. За ними пішли й українські робітники. В цьому чині знову знайшла своє втілення традиція українського козацтва боронитися власною рукою.

Не будемо говорити про історію розвитку Українського Вільного Козацтва за УЦРади, Гетьмана й Директорії УНР та про описи його бойової чинности й про факти переходу потім козацтва в регулярні частини Української Армії. Підкреслимо лише, що той рух по при-

кладу часів гетьманів Богдана Хмельницького було узаконнено і козацький стан було відновлено в період святкування козацького свята Покрови Божої Матері на другий день по тім святі, а саме 16 жовтня 1918 року універсалом Гетьмана всієї України і військ козацьких Павла Скоропадського. Сенс відновлення козацького стану проглядає в таких словах того універсалу: "Народе український! Тепер Ти будеш мати ту національну військову силу, на якій дійсно одібується твоє національне обличчя. Твій хист і твій патріотичний вогонь любови до Рідного Краю, який 250 літ палав невгасно в серцях Твоїх славних праїдів, лицарські діла їх широка слава, яка лунала й лунає в національних піснях по всій Україні від краю до краю і велика історія життя українського і лицарської праці козачої . . . про яку так щиро співав в своїх думках незабутній Співець України Тарас Шевченко — будуть міцною підставою, щоб зацвіла знову, як мак пишним квітом велика, багата, Україна під захистом рідного козацтва . . ." Як відповідь на той універсал, до козацького стану стихійно тоді вписалося понад 150.000 родин. . .

Але перенесімось спогадами у найновіші часи. Другої Світової війни. Перший зудар її почався 1939 року в найдальше висунутій на захід волості Української землі — в Карпатській Україні. Це там козацьке наше закарпатське племя перше не схотіло покоритись новому займанцеві земель наших і збройно виступило в спонтанно поставшій Карпатській Січі. Чи ж це не було і по назві і по суті відродженням козацьких традицій боронити Рідну Землю, аналогією з повстанням Вільного Козацтва на Дніпряниці або Січових Стрільців в Галичині?

А коли в збройній боротьбі проти Москви р. 1943-го кинулась проти того нашого відвічного ворога боронити Рідний Край стрілецька дивізія "Галичина", хоч і під чужим спочатку прапором, а потім таки під своїм національним, назвавшись 1-ою Українською Дивізією Української Національної Армії, хіба це не було таким же відродженням духу козацького? Та це ж козацька кров покликала цвіт нашої молоді землі Галицької постати, а до неї приєднались ті, що

були поблизу, наддніпрянці Та ж слова дивізіонної пісні про це свідчать найкраще: "Дивізіє, о, Рідна Мати — новітня Січ ти є для нас! І треба, треба це нам знати, чого від нас жадає час!"

А легендарна Українська Повстанська Армія з рр. 1942-43 завершила той рух воскресіння козацького духа непокори перед займанцем. Той поклик козацької крові висловився і офіційним признанням небесної опіки над Українською Зброєю Всемогучого Покрову

Пречистої Богородиці, під яким покровом жили й билися за козацькі вольности й права України славні запорозькі і всі українські козаки великих гетьманів Богдана Хмельницького й Івана Мазепи, піднявши ту традицію ще з часів Великої Київської держави Ярослава Мудрого.

"Куди козака доля не кине — все буде козак" — каже приповідка. Тому то все Українське військо, як еманация української нації, а його комбатантські-ветеранські організації й досі є по сво-

їй внутрішній ідеї і по духу — тільки козацькими.

А коли творилася 2-га Українська Дивізія під кінець тієї війни, під командою полк. П. Дяченка, то в склад її приголосилась і увійшла ціла бригада Українського Вільного Козацтва, що відновилося за кордонами України. А ще пізніше творення відділів У.В.К. відновилося і в таборах "ДП", перенеслось за океан і тепер поступово розширює свою діяльність і в країнах Північної і в Південної Америки, в Європі, в Австралії . . .

Українська національна козацька ідея є невмируща та була і є все актуальною в житті нашого народу і на Батьківщині і серед нашої еміграції, як колись давньої, так і теперішньої. Ця бо ідея відповідає мілітарним нахилам та внутрішньому бажанню нашого народу боронити своє право на волю й свою державу на протязі всієї історії України, навіть в часи недержавного її існування.

Козацтво в Україні — це твір нації і належить до категорій історичних і вічних, як і сама нація.

Коли цього ще й досі не розуміють деякі кола українського суспільства, а в тому і споміж політичної еміграції, то значення козацької ідеї і наставлення до неї ширших шарів населення добре зрозуміли і оцінили наші запеклі вороги. Московські комуністи, не перебираючи жадних засобів для того, щоб уярмити Україну, хотіли обдурити наш народ. Слідуючи за прикладом царських часів, харківський уряд "Народнього Секретаріату" радянської УНР дня 25 грудня 1917 року ухвалив приступити до організації "Червоного Козацтва" в загально-українському масштабі під проводом свого "робітничо-селянського уряду". Большевики сподівались, що під такою привабливою для українських мас назвою їм пощастить створити великі військові відділи для своїх цілей, як то щастило царському уряду. Їм це сперше вдалося і те "Червоне козацтво" брало активну участь в боїх проти Української національної козацької армії. Ініціаторами й організаторами того "Червоного козацтва" були Віталій Приймак і Юрко Коцюбинський зрадливий син знаного й славного письменника. Вони довели ту організацію до

сили цілого "Червонокозацького" корпусу. Але ті військові формації з бігом часу не оправдали довіря московської радянської влади. Видко, що сама назва "козак" має в собі непереможну патріотично - національну силу і інакше сприймається тайниками української душі, ніж то гадали московські сатрапи. "Червоне козацтво" було самою ж радянською владою зліквідоване а його провідники й герої радянської влади були оголошені "ворогами народу" і розстріляні.

**

20-го березня 1638 року Гетьман Війська Запорозького Острянин видав до всього українського народу такий універсал, з якого ми тут подамо його такі уступи:

" . . . Ви, брати наші, свідомі походження козаки, по обох боках Дніпра в Україні живучі, з усім народом міським і сільським, все те, що тут коротко написано, зрозумівши й зваживши, прихилившись серцем і бажанням до нас і з'єднавшись з нами . . . з всесильною поміччю Божою з завзяттям розпочинатимем військові дії й міроприємства проти своїх ворогів . . . "

Цим закликком, тільки в сучасній його інтерпретації, відповідній до потреб і обставин нашого перебування далеко від уявленої Батьківщини нашої України, звертаємось і ми, організовані в закордонних станицях Українського Вільного Козацтва, до широких кіл колишнього вояцтва і до ширшого українського суспільства, а особливо до молодечих організацій, без різниці місць походження, стану, віровизнання і політичного самостійницько-державницького переконання.

Зрозумійте козацьку правду! Поставтесь прихильно до козацької ідеї і Козацького Руху на чужині. виявіть своє активне відношення до відновлення духа славної, невмирущої давнини! Приєднуйтеся своєю самопопеченням і своєю чинністю до відновлення й загартовання лицарсько-козацьких, а у колишніх вояків і до чисто військових чеснот і традицій! Бо ж всі ці духовні скарби поволі затрачуються на чужині в турботах за фізичне й забезпечене існування. А на Рідних Землях вони при-

мушені жевріти під асіміляційним гнітом ворога. В ширшій же участі і в єдності в духовних козацьких стремліннях криється велика ідейна й моральна допомога нашій визвольній боротьбі за відновлення вільної соборної державної України, в переможний кінець якої ми палко віримо!

Використані матеріали:

1. М. Базілевський. Роля козацчини в соціалній проблематиці України. ("Гомін України" 14-го травня 1955 р. ч. 20).
 2. Українські народні прислів'я та приказки. Київ 1963.
 3. Перекази про війну козацьку Самійла Величка. ("Вільне Козацтво" ч. 1 — 1947).
 4. Остап Войнаренко — Живучість Гетьмансько-Козацької традиції.
 5. Записки Наукового Т-ва ім. Т. Шевченка т. XVI. кн. V. 1909 р.
 6. В. Євтимович. На світанку монархічної ідеї. (Укр. Робітник 18 вересня 1950).
 7. Д. Дорошенко. З українського життя в перших десятиліттях XIX. віку" (Укр. Робітник 11-го листопада 1949 р.).
 8. Вікова столиця України в німецьких руках. ("Свобода" 26-го вересня 1941. р.).
 9. В. Г-ко — Про українське козацтво. (Укр. Робітник 23 січня 1948 р.).
 10. В. Г-ко. Про українське козацтво. ("Український Літопис" ч. 1. 1947.р.)
 11. Ант. Кущинський. — Козацькому роду — нема переводу — (Посвячення прапору станиці ім. ген. Ів. Омелянвича - Павленка 8. XI. 1964 р. Чікаго—програма).
 12. П. Полонська - Василенко. Південна Україна після зруйнування Січі. ("Наукові Записки У.В.У." Мюнхен 1963 р.).
 13. Василь Перебийніс. Монографія. Лондон 1963 р.
 14. Буковина її минуле і сучасне. Париж, Філядельфія, Юїтройт 1956 р.
 15. Українська Мала Енциклопедія, книга 2 — Буенос Айрес 1958 р.
- "Українське Козацтво".**

З М І С Т

	Стор.
1. М О Т Т О	
2. Універсал Зіновія Богдана Хмельницького	І - 3
3. В.Зачепило: „Визначний Державник Гетьманської України.”	І - 9
4. С.Придніпрянець : „Містике Лицарства Запорізького.”	38 - 39
5. А.Кушинський : „Невмирущість та актуаль- ність козацької ідеї.”	40 - 47
6 Зміст	48
